

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیهما صلوات

www. **Ghaemiyeh** .com
www. **Ghaemiyeh** .org
www. **Ghaemiyeh** .net
www. **Ghaemiyeh** .ir

فرہنگ نامہ

بصیرت

عربی - فارسی

محمّد ری شری

مترجمہ
جمہوریہ اسلامیہ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فرهنگ نامه بصیرت

نویسنده:

محمد محمدی ری شهری

ناشر چاپی:

موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۹	فرهنگ نامه بصیرت
۹	مشخصات کتاب
۹	اشاره
۱۵	پیش گفتار
۲۳	درآمد
۲۳	واژه شناسی «بصیرت»
۲۵	بصیرت ، در قرآن و حدیث
۲۵	اشاره
۲۸	۱ . همتایان بصیرت ، در مفهوم
۲۸	الف یقظه
۲۸	ب نور
۲۹	ج فرقان
۲۹	۲ . بینای مطلق
۳۰	۳ . معنای دیده بصیرت
۳۲	۴ . خاستگاه های بصیرت
۳۳	۵ . عوامل تقویت دیده بصیرت
۳۴	۶ . برکات افزایش نیروی بصیرت
۳۴	۷ . اصلی ترین آفت دیده بصیرت
۳۷	فصل یکم : چشم بصیرت
۴۱	فصل دوم : تشویق به تحصیل بصیرت
۴۱	۱ / ۲ بصیرت ، از صفات خداست
۴۵	۲ / ۲ ارزش بصیرت

۵۳	فصل سوم : خاستگاه های بصیرت
۵۳	۱ / ۳ سرشت
۵۵	۲ / ۳ کتاب خدا
۵۷	۳ / ۳ اسلام
۵۹	۴ / ۳ توفیق
۶۳	فصل چهارم : عوامل رشد بصیرت
۶۳	۱ / ۴ اندیشیدن
۶۷	۲ / ۴ خردمندی
۶۹	۳ / ۴ دانش آموختن
۷۳	۴ / ۴ عبرت آموختن
۷۵	۵ / ۴ پروای از خدا
۷۵	۶ / ۴ یاد خدا
۸۱	۷ / ۴ اخلاص
۸۳	۸ / ۴ پارسایی
۸۳	۹ / ۴ نصیحت پذیری
۸۵	۱۰ / ۴ به پیشواز رفتن کارها
۸۵	۱۱ / ۴ گرسنگی
۸۷	۱۲ / ۴ دعا
۹۳	فصل پنجم : آثار بصیرت
۹۳	۱ / ۵ دانایی
۹۵	۲ / ۵ ایمان
۱۰۱	۳ / ۵ عبرت آموختن
۱۰۱	اشاره
۱۰۴	بصیرت ، حاصل عبرت آموختن است یا عامل آن؟

۱۰۷	۴ / ۵ دوران‌دیشی
۱۰۷	۵ / ۵ شجاعت
۱۰۷	۶ / ۵ تیزهوشی
۱۰۹	۷ / ۵ دیدن عیب‌های خود
۱۰۹	۸ / ۵ انجام دادن کار نیک
۱۰۹	۹ / ۵ درستی درون‌ها
۱۱۱	۱۰ / ۵ رسیدن به راه سلامت
۱۱۱	۱۱ / ۵ این نتایج
۱۱۵	فصل ششم : اهل بصیرت
۱۱۵	۱ / ۶ پیشوایان بصیرت
۱۲۳	۲ / ۶ دعا برای اهل بصیرت
۱۲۵	فصل هفتم : نداشتن بصیرت
۱۲۵	۱ / ۷ بر حذر داشتن از بی بصیرتی
۱۲۷	۲ / ۷ نکوهش شخص بی بصیرت
۱۳۱	۳ / ۷ زیان‌های بی بصیرتی
۱۳۱	الف شک
۱۳۳	ب گم‌راهی
۱۳۵	ج ریا
۱۳۷	د کین‌ورزی با اهل بیت علیهم السلام
۱۳۷	ه پشیمانی در روز قیامت
۱۴۱	فصل هشتم : موانع بصیرت
۱۴۱	۱ / ۸ پیروی از هوای نفس
۱۴۳	۲ / ۸ گرایش به دنیا
۱۴۷	۳ / ۱ آرزو

۱۴۹	۴ / ۸ غفلت
۱۵۱	۵ / ۸ عشق و نفرت
۱۵۳	۶ / ۸ عمل نکردن به علم
۱۵۳	۷ / ۸ لجاجت و خیره سری
۱۵۵	۸ / ۸ این خصلت ها
۱۵۹	فهرست منابع و مآخذ
۱۷۴	درباره مرکز

فرهنگ نامه بصیرت

مشخصات کتاب

سرشناسه : محمدی ری شهری، محمد، ۱۳۲۵ -

عنوان و نام پدیدآور : فرهنگ نامه بصیرت/محمدی ری شهری ؛ مترجم حمیدرضا شیخی.

مشخصات نشر : قم: دارالحدیث، ۱۳۸۸.

مشخصات ظاهری : ۱۶۴ص.

شابک : ۱۷۵۰۰ ریال: ۹۷۸-۹۶۴-۴۹۳-۴۷۸-۰.

یادداشت : فارسی - عربی.

یادداشت : چاپ دوم.

یادداشت : چاپ قبلی: دارالحدیث، ۱۳۸۸ (۱۴۲ ص.).

یادداشت : کتابنامه: ص. [۱۵۱] - ۱۶۰.

موضوع : بصیرت -- احادیث

شناسه افزوده : شیخی، حمیدرضا، ۱۳۳۷ -، مترجم

رده بندی کنگره : BP۱۴۱/۵/ب ۶ م ۳ ۱۳۸۸ الف

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۲۱۸

شماره کتابشناسی ملی : ۲۵۸۴۴۸۴

ص: ۱

اشاره

ص: ۷

پیش گفتار

پیشگفتار فرهنگ نامه، کتابی است که در آن، دانش، فرهنگ (۱) و حکمت باشد و فرهنگ نامه بصیرت، قطره ای از دریای بیکران علوم و معارف ناب اسلامی و مدخلی (۲) دیگر از دانش نامه قرآن و حدیث است که به صورت مستقل، منتشر می شود. در این دانش نامه، واژه ها و اصطلاحاتی که در قرآن و احادیث، کاربرد فرهنگی گسترده ای دارند، به ترتیب الفبایی، با نظمی نوین و با ذکر نمونه کاربردها (شواهد)، معناشناسی و تحلیل و تبیین می گردند. در لابه لای این دانش نامه، برخی مدخل ها، از کاربرد فرهنگی ویژه و بسامد استفاده بالایی برخوردارند. بدین معنا که عموم مسلمانان و یا گروه های خاصی از آنان، به صورت شبانه روزی و گسترده، با آنها، سر و کار دارند. از این رو، به منظور تصحیح و تقویت فرهنگ عمومی جوامع اسلامی، ضروری است معارف مربوط به این گونه

۱- فرهنگ: علم؛ دانش؛ ادب؛ تربیت؛ پدیده کلی پیچیده ای از آداب، رسوم، اندیشه، هنر و شیوه زندگی که در طی تجربه تاریخی اقوام، شکل می گیرد و قابل انتقال به نسل های بعدی است (ر. ک: لغت نامه دهخدا، فرهنگ معین و فرهنگ بزرگ سخن).

۲- در دانش نامه ها، به هر واژه اصلی که توضیحی (مقاله ای) در ذیل خود دارد، «سرواژه» یا «مدخل» می گویند. به مجموع سرواژه و توضیح، بر روی هم، نیز «مدخل» گفته می شود (ر. ک: فرهنگ بزرگ سخن).

ص: ۸

واژه‌ها و اصطلاحات، به صورت «کتاب همراه» و «کتاب راه نما»، در اختیار همگان قرار گیرد. با این نگاه، مَدخَل‌هایی از این دست که گفتیم، به صورت کتاب‌هایی مستقل و در اندازه‌هایی که حمل و مطالعه آن آسان باشد، در اختیار علاقه‌مندان قرار می‌گیرند. گفتنی است که در این سلسله آثار، برای آنچه مربوط به رفتار یا احوال خاص است (مانند: ادب، اذان، شادی و آرزو)، نام «فرهنگ نامه» و برای آنچه مربوط به گروه‌های اجتماعی (مانند: کارگران، بسیجیان، جوانان و کودکان) می‌شود و یا آموزه‌های حکیمانه پیشوایان بزرگ اسلام یا حکمای بزرگ الهی (چون لقمان حکیم) را ارائه می‌نماید، نام «حکمت نامه» را برگزیدیم. فرهنگ نامه بصیرت، چهارمین کتاب از مجموعه فرهنگ نامه‌هایی است که با هدف تصحیح و تقویت فرهنگ ارزش‌های رفتاری، در دست تدوین‌اند. گفتنی است که تأکید اخیر مقام رهبری بر ضرورت تقویت «بصیرت» (۱) در فضای کنونی جامعه، ایجاب می‌نماید که بدین منظور، ره‌نمودهای جامع و سازنده قرآن و اهل بیت علیهم السلام درباره بصیرت، در اختیار همه علاقه‌مندان (بویژه نسل جوان و نخبگان) قرار گیرد. ایشان در این باره فرمودند:

۱- بصیرت: آگاهی؛ دانایی؛ بینش؛ ژرف‌نگری؛ روشن‌بینی.

ص: ۹

ملتی که بصیرت دارد، [و] مجموعه جوانان کشور، وقتی بصیرت دارند، آگاهانه حرکت می‌کنند و قدم برمی‌دارند... بصیرت وقتی بود، غبار آلودگی فتنه نمی‌تواند آنها را گم راه کند،... [و] به اشتباه بیندازد. اگر بصیرت نبود، انسان، و لو با نیت خوب، گاهی در راه بد، قدم می‌گذارد. شما در جبهه جنگ، اگر راه را بلد نباشید، اگر نقشه خوانی بلد نباشید، اگر قطب نما در اختیار نداشته باشید، یک وقت نگاه می‌کنید [و] می‌فهمید در محاصره دشمن قرار گرفته‌اید؛ راه را عوضی آمده‌اید؛ دشمن جدارج بر شما مسلط می‌شود. این قطب نما، همان بصیرت است. در زندگی پیچیده اجتماعی امروز، بدون بصیرت، نمی‌شود حرکت کرد. جوان‌ها باید فکر کنند، بیندیشند، [و] بصیرت خودشان را افزایش بدهند... متعهدان موجود در جامعه ما...، از دانشگاهی و حوزوی، باید به مسئله بصیرت، اهمیت بدهند: بصیرت در هدف، بصیرت در وسیله، بصیرت در شناخت دشمن، بصیرت در شناخت راه‌های جلوگیری از این موانع و... بصیرت، یعنی این که بدانید چه می‌خواهید، تا بدانید چه باید با خودتان داشته باشید... جوانان عزیز! هر چه می‌توانید، در افزایش بصیرت خود، [و] در عمق بخشیدن به بصیرت خود، تلاش کنید و نگذارید دشمنان، از بی‌بصیرتی ما استفاده کنند. (۱)

۱- سخنان مقام معظم رهبری حضرت آیه الله خامنه‌ای مدظله در جمع مردم چالوس و نوشهر، به تاریخ ۱۵ / ۷ / ۱۳۸۸.

ص: ۱۰

بی تردید، یکی از مهم ترین رازهای شکست حکومت امام علی علیه السلام، سوء استفاده دشمنان از بی بصیرتی هواداران ایشان بود، در گزارشی آمده که امام در این باره می فرماید: يَا أَهْلَ الْكُوفَةِ، مُنِيتُ مِنْكُمْ بِثَلَاثٍ وَ اثْنَتَيْنِ: صُمُّ دَوُوُّ أَسْمَاعٍ، وَ بُكْمٌ دَوُوُّ كَلَامٍ، وَ عُمَى دَوُوُّ أَبْصَارٍ، لَا أَحْرَارُ صِدْقٍ عِنْدَ اللَّقَاءِ، وَ لَا إِخْوَانٌ ثِقَّةٍ عِنْدَ الْبَلَاءِ. ای کوفیان! من به سه خصلت [که در شما هست] و دو خصلت [که در شما نیست]، گرفتار آمده ام: گوش دارید، اما کَرید، و زبان دارید، اما لالید، و چشم دارید، اما کورید. [و اما آن دو خصلتی که ندارید:] نه هنگام دیدار، آزاد مردانی هستید صادق، و نه به گاه سختی، برادرانی مورد اعتماد. (۱) بر پایه این سخن، جامعه ای که از بصیرت لازم برخوردار باشد، نه تنها حق را می بیند و باطل را در چهره های گوناگون تشخیص می دهد، بلکه عملاً از حق، جانبداری می کند و از پیشوایان حق، اطاعت می نماید. چنین جامعه و مردمی، با رهبران الهی، صادقانه رفتار می کنند و در عوض، در سختی ها و مشکلات، مورد اعتماد آنهایند و در دام دشمنان قرار نمی گیرند. اما مردمی که امام علی علیه السلام بر آنها، حکومت می کرد به دلیل آن که فاقد بصیرت بودند، به سادگی در دام دشمن می افتادند، آنها نمی توانستند چهره روشن و زیبای حق را مشاهده کنند. از این رو، نه از حق،

ص: ۱۱

جانبداری می کردند و نه از امام خویش فرمانبری داشتند . با امام خود ، یک رنگ نبودند و امام نیز نمی توانست در بحران ها به آنها اعتماد کند . این گونه بود که حکومت امام علی علیه السلام ، در اثر بی بصیرتی یاران ایشان و مردم آن دوران ، شکست خورد و در تاریخ اسلام ، حکومت دیگری که در ساختار ، اندک شباهتی به آن داشته باشد ، پدید نیامد ، تا پس از قرن ها تلاش و مجاهدت ، به برکت رهبری امام خمینی رحمه الله ، در جامعه ایرانی ، بصیرتی پدید آمد که در پرتو آن ، مردم ، حق را دیدند و با نهایت صداقت ، از پیشوای خویش اطاعت و از حق ، جانبداری کردند و امام رحمه الله با اعتماد به خدا و همراهی چنین مردمی توانست انقلاب اسلامی را در ایران ، به پیروزی برساند ، مردمی که در وصیت نامه سیاسی الهی خود ، در باره آنها فرموده است : من با جرئت ، مدعی هستم که ملت ایران و توده میلیونی آن در عصر حاضر ، بهتر از ملت حجاز در عهد رسول الله صلی الله علیه و آله و کوفه و عراق در عهد امیر المؤمنین و حسین بن علی صلوات الله و سلامه علیهما می باشند . (۱) بدین سان ، انقلاب بزرگ و شکوهمند اسلامی ، در ایران ، تحقق یافت و با الهام گرفتن از الگوی حکومت علوی ، به شکل گیری نظام جمهوری اسلامی انجامید . بی تردید ، تثبیت نظام جمهوری اسلامی در ایران ، محصول

ص: ۱۲

بصیرت جامعه ایرانی و تداوم این نظام نیز در گرو بصیرت اکثریت قاطع این مردم است ، و هدف مقام معظم رهبری حضرت آیه الله خامنه ای از تأکید بر ضرورت برنامه ریزی برای افزایش بصیرت همگان و بویژه نسل جوان ، چیزی نیست جز ادامه یافتن این راه ، تا روزی که پرچم جمهوری اسلامی ، به دست صاحب اصلی آن ، حضرت بقیه الله الأعظم ارواحنا فِدا و عَجَلَ اللهُ فَرَجَهُ داده شود و البته آن روز نیز ، عنصر اصلی در جهانی شدن اسلام و ارزش های اسلامی ، «بصیرت» خواهد بود . امام علی علیه السلام ، بر پایه آنچه در نهج البلاغه آمده ، با اشاره به آن روز ، چنین می فرماید : ... حَتَّى إِذَا اخْلَوْلَ الْأَجَلُ ، وَاسْتَرَاخَ قَوْمٌ إِلَى الْفِتَنِ ، وَ أَشَالُوا عَنْ لِقَاحِ حَرْبِهِمْ ، لَمْ يَمُنُّوا عَلَى اللَّهِ بِالصَّبْرِ ، وَ لَمْ يَسْتَعِظُوا بِذَلِّ أَنْفُسِهِمْ فِي الْحَقِّ ، حَتَّى إِذَا وَافَقَ وَارِدُ الْقَضَاءِ انْقِطَاعَ مِئِدَةِ الْبَلَاءِ ، حَمَلُوا بِصَائِرِهِمْ عَلَى أَسْيَافِهِمْ ، وَ دَانُوا لِرَبِّهِمْ بِأَمْرِ وَاعِظِهِمْ تا آن که پایان مهلت ، نزدیک می شود و گروهی آسایش خویش را در آشوب می جویند و در پیجویی فتنه ، تخم جنگ می افشانند . جدر این حال ، آن ره یافتگان روشن بین و صاحب بصیرت ، ج به خاطر شکیبایی خود جدر پیکار با باطلج ، بر خدا متنی نمی نهند ، و جان فشانی های خویش را در راه حق ، بزرگ نمی پندارند تا آن که چون قضای الهی به تمام شدن مدّت بلا و آزمایش تعلق گیرد ، [بصیرت] بینش های خود را بر سر شمشیران می نهند [و بصیرت خود را پشتوانه سلاح و قدرت خود

ص: ۱۳

قرار می دهند] و به فرمان اندرزگویی خویش (۱) مطیع پروردگار خود می گردند. (۲) امید آن که همگان، بویژه نخبگان، برای زمینه سازی آن روز، به مسئولیت الهی خود عمل کنند، تا هر چه زودتر، آن روز موعود، فرا رسد. باری، فرهنگ نامه بصیرت، گامی کوتاه در راه فرهنگ سازی «بصیرت» و زمینه سازی برای جامعه مهدوی است. در این فرهنگ نامه، مسائل مهمی مانند: واژه شناسی بصیرت، تعریف بصیرت، ارزش بصیرت، خاستگاه های بصیرت، عوامل افزایش بصیرت، آثار بصیرت، زیان های فقدان بصیرت و موانع بصیرت، از نگاه قرآن و حدیث، ارائه می گردد. شایان ذکر است که متن آیات و روایات این مجموعه، با همکاری محققان پژوهشکده علوم و معارف حدیث گردآوری شده است که از ایشان و دیگر همکارانی که در «پژوهشکده علوم و معارف حدیث»، در ساماندهی این اثر سهیم بوده اند، و نیز مترجم گران قدر، آقای

۱- .گفتنی است که برخی شارحان نهج البلاغه، به قرینه جملات بعدی خطبه، مقصود از «اندرزگو» را «پیامبر صلی الله علیه و آله» گرفته اند؛ لیکن به نظر می رسد که آن جملات، بخش دیگری از سخنان امام علیه السلام است که توسط سید رضی، انتخاب و تقطیع شده و بلافاصله پس از بخش مورد نظر ما قرار گرفته است و همان طور که در منهاج البراعه فی شرح نهج البلاغه (ج ۹ ص ۱۳۲) آمده و به قرینه عنوان خطبه، مقصود، حضرت بقیه الله الأعظم امام مهدی ارواحنا فداء است.

۲- ر. ک: ص ۱۰۰ ح ۱۲۱.

ص: ۱۴

حمیدرضا شیخی که با ترجمه روان و زیبای خود، فهم آیات و احادیث این فرهنگ نامه را برای پارسی زبانان میسر ساخت، صمیمانه سپاس گزارم و از خداوند منان، برای آنان پاداشی فراوان و درخور فضل و کرامتش، مسئلت دارم. رَبَّنَا! تَقَبَّلْ مِنَّا؛ إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ. محمدی ری شهری ۲۸ مهر ماه ۱۳۸۸ اول ذی قعدة ۱۴۳۰

ص: ۱۵

درآمد

واژه‌شناسی «بصیرت»

درآمدواژه‌شناسی «بصیرت» واژه «بصیرت»، از ماده «بصر» است که، دو معنای اصلی دارد: یکی، علم و دیگری، درشتی، سختی و خشونت. در این جا، معنای نخست مقصود است. احمد بن فارس، در این باره می‌گوید: باء و صاد و راء (بصر)، دو معنای اصلی را تشکیل می‌دهند: یکی، عبارت است از علم به چیزی. گفته می‌شود: «هُوَ بَصِيرٌ بِهِ؛ یعنی: «او به آن چیز، داناست»... بصیرت، به معنای سپر است و به معنای برهان هم آمده است. اصل همه اینها، روشن بودن چیزی است... اما معنای اصلی دوم، درشتی [و زُمتیاست. از همین معناست «بصیر» که عبارت از دو چرم را بر هم دوختن است، چنان که کناره پارچه، دوخته می‌شود. (۱) ابن منظور، «بصر» و «بصیرت» را چنین معنا کرده است: بَصِير، یعنی چشم؛ اما [بر خلاف «عین»،] مذکر است. گفته شده: بصر، عبارت از حواس دیدن است... بصیرت، یعنی

۱- معجم مقاییس اللغه: ج ۱ ص ۲۵۳ و ۲۵۴ «بصر».

ص: ۱۶

حِجَّت بَصْر ، یعنی نفوذ در دل . « بَصَرَ الْقَلْبَ » ، به نگاه و خطوط آن می گویند و بصیرت ، یعنی عقیده قلبی ... بصیرت ، یعنی هوش ... « فَعَلَ ذَلِكَ عَلَى بَصِيرِهِ » ، یعنی از روی قصد و آگاهی و « عَلَى غَيْرِ بَصِيرَةٍ » ، یعنی از روی غیر یقین ... « عَلَى بَصِيرَةٍ مِنْ أَمْرِكُمْ وَ يَقِينٌ » ، یعنی : « با داشتن شناخت و یقین در کار شما » ... بصیرت ، یعنی عبرت ... بَصْر ، یعنی علم . « بَصُرْتُ بِالْشَيْءِ » ، یعنی : « آن چیز را دانستم » ... و بصیر ، به معنای «عالم» است . (۱) راغب اصفهانی ، در توضیح معنای «بصر» و «بصیرت» می گوید : بَصْر ، به عضو بینایی ... و به نیرویی که در آن است ، گفته می شود . به نیروی ادراک کننده قلب هم «بصیرت» و «بَصْر» می گویند ... و به عضو بینایی ، کمتر بصیرت گفته می شود . در صورت اول (دیدن با چشم) ، «أَبْصَرْتُ» می گویند . و در صورت دوم : «أَبْصَرْتُهُ» و «بَصُرْتُ بِهِ» . در صورت دیدن با حواس بینایی ، چنانچه با رؤیت قلبی همراه نباشد ، به ندرت گفته می شود : «بَصُرْتُ» . (۲) بررسی آنچه در تبیین معنای بصیرت آمده ، (۳) نشان می دهد که این واژه ، در معانی گوناگونی به کار رفته است ؛ مانند : دانش ، بینش دل ، نور دل ، آگاهی ، زیرکی ، هوشیاری ، برهان ، عبرت و اعتقاد صحیح دینی .

۱- لسان العرب : ج ۴ ص ۶۴ و ۶۵ «بصر» .

۲- مفردات ألفاظ القرآن : ص ۱۲۷ «بصر» .

۳- ر . ک : دانش نامه جهان اسلام : ج ۳ ص ۴۸۴ «بصیرت» ، دائره المعارف قرآن کریم : ج ۵ ص ۵۷۳ «بصیرت» .

ص: ۱۷

بصیرت ، در قرآن و حدیث**اشاره**

اما همه این معانی ، در واقع همان طور که ابن فارس گفته به معنای اولیه ماده بصیرت ، باز می گردند . حتی اطلاق «بصر» به چشم نیز بدان جهت است که چشم ، یکی از مهم ترین راه های تحصیل علم و معرفت است . گفتنی است که هر چند بصیرت ، در اصل به معنای علم است ؛ لیکن باید توجه داشت که هر علمی ، بصیرت نیست و هر عالمی ، بصیر نامیده نمی شود ؛ بلکه این واژه ، حاکی از نوعی احاطه علمی و آینده نگری است . (۱) از گلی .

بصیرت ، در قرآن و حدیث در قرآن کریم ، مشتقات «بصر» ، ۱۴۸ بار و واژه «بصیرت» ، دوبار تکرار شده است . به طور کلی ، واژه «بصر» در متون اسلامی ، گاه در باره بینایی ظاهری و حسی ، و گاه در باره بینایی باطنی و عقلی به کار می رود .

۱- بر پایه برخی از پژوهش ها ، واژه بصیرت ، در فرهنگ های مختلف ، بیش از سی معنا را به خود اختصاص داده که موضوع آینده و آینده نگری در میان بیشتر آنها مشترک است . همچنین ، بررسی سیر تاریخی این واژه ، نشان می دهد که این واژه ، از زبان سانسکریت و از شرق به غرب رفته است . وجوه اشتراک فرهنگی این واژه ، در شرق و غرب فراوان است که مهم ترین آنها ، آینده نگری و تفاوت اصلی در چگونگی آن است . اولیای خدا ، در جستجوی شهود معنوی از طریق بصیرت اند ، در حالی که رهبران و مدیران ، در جستجوی بصیرتی هستند که آینده سازمان خود را با موفقیت ، قرین سازند (ر . ک : مقاله «بصیرت در رهبری و مدیریت اسلامی» ، محمّد

ص: ۱۸

به تعبیر دیگر ، مردم از نظر بینش ، به دو دسته تقسیم می شوند : دسته اول ، دیده عقل آنها نزدیک بین است ، آینده خود و جهان را نمی بینند و ادراکات آنها در محسوسات خلاصه می شود و به تعبیر زیبای قرآن : «يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ» (۱) از زندگی دنیا، ظاهری را می شناسند، حال آن که از آخرت غافل اند». این دسته ، هر چند به ظاهر بینا هستند ؛ ولی در فرهنگ قرآن و حدیث ، کور محسوب می شوند . برپایه گزارشی ، امام علی علیه السلام در یکی از سخنرانی های خود در مدینه ، به این نکته مهم ، این گونه اشاره فرموده است : مَا كُلُّ ذِي قَلْبٍ بَلِيْبٍ ، وَلَا كُلُّ ذِي سَمْعٍ بِسَمِيْعٍ ، وَلَا كُلُّ نَاطِرٍ بِبَصِيْرٍ . (۲) نه هر که دلی دارد ، به خردی داننده است ، و نه هر که گوشی دارد نیک شنونده است ، و نه هر که دیده ای دارد بیننده است . دسته دوم ، جامع نگر و واقع نگردد ؛ هم نزدیک را خوب می بینند و هم دور را . ادراکات آنها ، در محسوسات خلاصه نمی شود ؛ هم خانه دنیا را می بینند و هم خانه آخرت را . در

۱- روم : آیه ۷ .

۲- نهج البلاغه : خطبه ۸۸ ، الکافی : ج ۸ ص ۶۴ ح ۲۲ ، الإرشاد : ج ۱ ص ۲۹۲ ، بحار الأنوار : ج ۳۲ ص ۴۳ ح ۲۸ .

ص: ۱۹

فرهنگ قرآن و حدیث ، این دسته از مردم ، بصیر و بینا نامیده می شوند . بر پایه روایتی ، امام علی علیه السلام ، این دو دسته از مردم را این گونه معرفی نموده است : *إِنَّمَا الدُّنْيَا مُنْتَهَى بَصِيرِ الْأَعْمَى ، لَا يُبْصِرُ مِمَّا وَرَاءَهَا شَيْئًا ، وَ الْبَصِيرُ يَنْفُذُهَا بَصْرُهُ ، وَ يَعْلَمُ أَنَّ الدَّارَ وَرَاءَهَا . فَالْبَصِيرُ مِنْهَا شَاخِصٌ ، وَ الْأَعْمَى إِلَيْهَا شَاخِصٌ ، وَ الْبَصِيرُ مِنْهَا مُتَزَوِّدٌ ، وَ الْأَعْمَى لَهَا مُتَزَوِّدٌ .* (۱) همانا دنیا ، واپسین دیدرس انسان کور[دل] است و در فراسوی آن ، چیزی نمی بیند ؛ اما بینشور ، نگاهش از دنیا فراتر می رود و می داند که سرا[ی حقیقی] در ورای این دنیا است . پس بینشور ، از دنیا دل و دیده بر می گیرد و کور[دل] به آن می نگرد . بینشور ، از آن توشه بر می گیرد و کور[دل] ، برای آن توشه فراهم می آورد . بنا بر این ، بصیرت و بینایی حقیقی در فرهنگ قرآن و حدیث ، به معنای جامع نگری و آینده نگری علمی و عملی است و کسانی «بصیر» نامیده می شوند که در پرتو بینش صحیح ، در جهت تأمین منافع مادی و معنوی ، و دنیا و آخرت خود ، حرکت کنند . همه آیات و روایاتی که در این بخش در باره دیده بصیرت ، ارزش بصیرت ، عوامل تقویت بصیرت ، مبادی ، آثار و موانع آن آمده است ، تعریف یاد شده را تأیید می نمایند . پیش از ملاحظه آیات و روایات مربوط ، به این نکات توجه فرمایید :

۱- ر.ك : ص ۸۲ ح ۹۸ .

ص: ۲۰

۱. همتایان بصیرت، در مفهوم

الف یقظه

ب نور

۱. همتایان بصیرت، در مفهوم مدر قرآن و روایات اسلامی، واژه‌هایی وجود دارند که می‌توان گفت که معادل واژه بصیرت اند و یا بسیار نزدیک به آن اند؛ مانند:

الف یقظیهکی از واژه‌های معادل بصیرت، «یقظه» است. در این باره، از امام علی علیه السلام نقل شده: الْيَقْظَةُ اسْتِبْصَارٌ. (۱) یقظه (بیداری)، بصیرت یافتن است. و در روایتی دیگر از ایشان، در معرفی اهل بصیرت، آمده است: فَاسْتَصْبَحُوا بِنُورٍ يَقْظُهُ فِي الْأَبْصَارِ وَالْأَسْمَاعِ وَالْأَفْئِدَةِ. (۲) پس بدین سبب، چشم‌ها و گوش‌ها و دل‌هایشان، از نور بیداری روشن گردید.

ب نورهمتای دیگر بصیرت، نور است: «يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَءَامِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ. (۳) ای کسانی که ایمان آورده‌اید، از خدا پروا دارید و به پیامبر او

۱- غرر الحکم: ح ۱۷۶.

۲- ر ک: ص ۱۰۰ ح ۱۲۲.

۳- حدید: آیه ۲۸.

ص: ۲۱

ج فرقان

۲. بینای مطلق

بگروید تا از رحمت خویش ، شما را دو بهره عطا کند و برای شما نوری قرار دهد که به [برکت آن ، راه سپرید» .

ج فرقانیکه دیگر از واژه های بسیار نزدیک به مفهوم بصیرت ، واژه «فرقان» است : «يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَل لَّكُمْ فُرْقَانًا . (۱) ای کسانی که ایمان آورده اید ! اگر از خدا پروا کنید ، برای شما فرقانی (نیروی جدا کننده حق از باطل) قرار می دهد» . همچنین در بسیاری از روایات ، واژه های دیگری همچون : عقل ، (۲) معرفت ، علم و حکمت (۳) نیز در معنای بصیرت به کار رفته اند .

۲ . بینای مطلقدر نوزده آیه از قرآن ، خداوند متعال ، با صفت بینایی ، توصیف شده است . (۴) این صفت ، حاکی از احاطه علمی و ذاتی آفریدگار بر همه چیز است . لذا برخی از روایات ، بصیر را از صفات ذات خداوند دانسته اند . بنا بر این ، بینای مطلق اوست و همه چیز ، بینایی را از او دریافت می کنند (۵) (۴۲۶ پاورقی ۱) . و هر کس به او نزدیک تر باشد ،

۱- انفال : آیه ۲۹ .

۲- ر . ک : دانش نامه عقاید اسلامی : ج ۱ ص ۱۷۵ (پژوهشی در باره معنای خرد) .

۳- ر . ک : دانش نامه عقاید اسلامی : ج ۲ ص ۲۴۷ (پژوهشی در باره معنای دانش) .

۴- ر . ک : دانش نامه عقاید اسلامی : ج ۵ ص ۳۶۹ (فصل نهم : بصیر) .

۵- .. دریافت عقل از خدا که در شماری از روایات آمده ، اشاره به این معناست (ر . ک : دانش نامه عقاید اسلامی : ج ۱ ص

ص: ۲۲

۳ . معنای دیده بصیرت

از بصیرت و بینشِ بیشتری برخوردار خواهد بود .

۳ . معنای دیده بصیرتاز منظر قرآن ، در باطن انسان ، شعور مرموزی وجود دارد که با الهام فطری الهی ، می تواند خوب را از بد ، و حق را از باطل تشخیص دهد . متن سخن خداوند متعال در این باره ، چنین است : «وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا . (۱) سوگند به نفس و آن که آن را درست کرد ! سپس پلیدکاری و پرهیزگاری اش را به آن ، الهام کرد» . در روایتی از امام صادق علیه السلام ، این الهام فطری ، چنین تفسیر شده است : «أَيَّ عَرَفَهَا وَأَلْهَمَهَا ، ثُمَّ خَيْرَهَا فَاخْتَارَتْ . (۲) یعنی به آن شناساند و الهام فرمود . سپس ، او را مخیر ساخت و او انتخاب کرد . و در حدیث دیگری از ایشان ، آمده است که در باره الهام فجور و تقوا می فرماید : «عَرَفَهُ الْحَقُّ مِنَ الْبَاطِلِ . (۳) حق و باطل را به او شناساند . و نیز در تفسیر آیه «وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ ؛ و دو راه را به او نشان دادیم» ، (۴) از ایشان روایت شده :

۱- .شمس : آیه ۸۷ .

۲- .ر ک : ص ۴۲ ح ۲۳ .

۳- .ر ک : ص ۴۴ ح ۲۴ .

۴- .بلد : آیه ۱۰ .

ص: ۲۳

نَجَدَ الْخَيْرِ وَ نَجَدَ الشَّرِّ . [یعنی : راه نیکی و راه بدی را [نشان دادیم] . (۱) دیده بصیرت ، در واقع ، همان شعور فطری مرموز و ادراک باطنی موجود در باطن انسان است که قدرت تشخیص نیک و بد ، خیر و شر ، و حق و باطل را دارد و او را به آینده نگری و پیروی از حق و دوری گزیدن از باطل ، دعوت می نماید . این شعور و ادراک ، در ابتدای زندگی ، به صورت استعداد و اجمال ، در نهاد همه انسان ها وجود دارد و به تدریج ، شکوفا می شود . شکوفایی این شعور ، شکوفایی انسانیت است و فلسفه بعثت انبیای الهی ، چیزی جز رشد و بالندگی و شکوفایی انسانیت و سازندگی جامعه مطلوب انسانی نیست . با بهره گیری از برنامه انبیا در تقویت ادراکات باطنی ، قدرت دیده بصیرت ، به تدریج ، افزایش می یابد تا آن جا که حقایق معقول ، به صورت محسوس برای انسان قابل رؤیت می گردند ، چنان که از پیامبر صلی الله علیه و آله روایت شده که می فرماید : مَا مِنْ عَبْدٍ إِلَّا وَ فِي وَجْهِهِ عَيْنَانِ يُبْصِرُ بِهِمَا أَمْرَ الدُّنْيَا ، وَ عَيْنَانِ فِي قَلْبِهِ يُبْصِرُ بِهِمَا أَمْرَ الْآخِرَةِ ، فَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِعَبْدٍ خَيْرًا فَتَفْتَحُ عَيْنَيْهِ اللَّتَيْنِ فِي قَلْبِهِ ، فَأَبْصَرَ بِهِمَا مَا وَعَدَهُ بِالْغَيْبِ ، فَأَمَّنَ بِالْغَيْبِ عَلَى الْغَيْبِ . (۲) هیچ بنده ای نیست ، مگر آن که دو چشم در چهره اش دارد که با آنها ، امور دنیا را می بیند و دو چشم در دلش که با آنها امور آخرت را مشاهده می کند . پس هر گاه خدا ، خیر بنده ای را بخواهد ، دو چشمی را که در دل اوست ، می گشاید و او با

۱- ر.ك : ص ۴۲ ح ۲۲ .

۲- ر.ك : ص ۲۸ ح ۲ .

۴ . خاستگاه های بصیرت

آنها، آنچه را خداوند در عالم غیب وعده اش را داده است، می بیند و به وسیله غیب (دو چشم دل) به غیب (/ به غیب بر روی غیب)، ایمان می آورد. بدیهی است که خواست خداوند حکیم در باره باز شدن دیده بصیرت شماری از انسان ها، گزاف نیست؛ بلکه به مقتضای نظام حکیمانه آفرینش، دیده بصیرت کسانی باز شده، تقویت می گردد که در جهت شکوفایی ادراکات باطنی خود، حرکت کرده باشند.

۴ . خاستگاه های بصیرت بر پایه آنچه در تبیین معنای بصیرت ارائه شد، خاستگاه بصیرت، مشابه خاستگاه علم، معرفت و حکمت است، همان گونه که عوامل و موانع آن نیز با اسباب و آفات عناوین یاد شده، مشابهت دارند. لذا برای تکمیل مباحث مربوط به بصیرت، ملاحظه بخش قابل عمده ای از آیات و روایات مرتبط با معرفت شناسی، ضرور است. (۱) اما آنچه را در این بخش، با عنوان «خاستگاه های بصیرت» مطرح شده، می توان به خاستگاه درونی و بیرونی بصیرت، تقسیم کرد: خاستگاه درونی بصیرت، عبارت است از نیروی باطنی قادر بر تشخیص حق و باطل، و خیر و شر. خاستگاه بیرونی بصیرت، خود دو گونه است: گونه اول، شامل ره نمودها و برنامه هایی که ریشه در قرآن و تعالیم انبیا

۵. عوامل تقویت دیده بصیرت

دارند و موجب شکوفایی فطرت بصیرت می شوند؛ گونه دوم نیز امدادهای غیبی الهی که در نتیجه اجرای تعالیم انبیا در زندگی، موجب تقویت نیروی بصیرت می گردند و بر این اساس، خاستگاه های بصیرت، در فصل سوم، در ذیل عناوین فطرت (سرشت)، کتاب خدا، اسلام و توفیق، خلاصه شده است.

۵. عوامل تقویت دیده بصیرت عوامل تقویت بصیرت، دو دسته اند: عوامل علمی و عوامل عملی. به سخن دیگر، بر پایه ره نموده های انبیای الهی، شکوفایی فطرت بصیرت، هم به مجاهدت علمی نیاز دارد و هم به مجاهدت عملی. متونی که در فصل چهارم، با عناوین: تفکر، تعقل، تعلّم و اعتبار آمده اند، به نقش اندیشه و تلاش های علمی، در تقویت دیده بصیرت، اشاره دارند و متونی که با عناوین: پرهیزگاری، یاد خدا، اخلاص، زهد و ... آمده اند، به نقش تلاش های عملی در این باره، اشاره می نمایند. جالب توجه این که همه این عوامل، در این آیه شریف، خلاصه شده اند: «وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا» (۱) و کسانی که در راه ما کوشیده اند، به یقین، راه های خود را بر آنان می نمایانیم».

۶. برکات افزایش نیروی بصیرت**۷. اصلی‌ترین آفت دیده بصیرت**

۶. برکات افزایش نیروی بصیرت بر پایه آنچه گذشت، به میزان مجاهدت‌های علمی و عملی انسان، بینش باطنی، افزایش می‌یابد و سالک، در نخستین گام، کاستی‌های درونی خود را بهتر می‌بیند، زیرکی، آینده‌نگری، شجاعت و سایر کمالات انسانی، در او تقویت می‌شوند و در نهایت، در نتیجه خودسازی، به نقطه‌ای از قوت بصیرت و بینایی باطنی می‌رسد که حقایق معقول را به صورت محسوس می‌بیند و به بالاترین مراتب ایمان که ایمان شهودی است، دست می‌یابد و پیشوای اهل بصیرت می‌گردد. (۱)

۷. اصلی‌ترین آفت دیده بصیرت نقطه مقابل مجاهدت‌های علمی و عملی که موجب تقویت دیده بصیرت می‌گردند، پیروی از تمایلات نفسانی است. از این رو، اصلی‌ترین آفت دیده بصیرت یافتن، هواپرستی و پیروی عملی از خواسته‌های ناپسند درونی است و بدین سان، هر چه پیروی انسان از نفس اماره، بیشتر شود، چشم بصیرت او ضعیف‌تر می‌گردد. در روایتی از امام علی علیه السلام آمده:

۱- ر. ک: ص ۲۹ (چشم بصیرت) و ص ۹۷ (اهل بصیرت / پیشوایان بصیرت).

ص: ۲۷

الهُوَى شَرِيكُ الْعَمَى . هَوَسٌ ، شَرِيكُ كُورْدَلَى اسْت . (۱) وِقتی انسان ، به چیزی علاقه پیدا کرد ، دیگر نمی تواند معایب آن را ببیند و زشتی های آن را بشنود : عَيْنُ الْمُحِبِّ عَمِيَّةٌ عَنِ مَعَايِبِ الْمَحْبُوبِ ، وَ أُذُنُهُ صَيْمَاءٌ عَنِ قُبْحِ مَسَاوِيهِ . (۲) دیده عاشق ، از دیدن عیب های معشوق ، کور است و گوش او ، از شنیدن زشتی معایش ، کُر . سایر آفات و موانع بصیرت ، ریشه در پیروی از تمایلات نفسانی دارد و بدین جهت ، اصلی ترین راه مبارزه با آفات ، داشتن دیده بصیرتِ جهاد با نفس است که در فرهنگ روایات اسلامی ، «جهاد اکبر» نامیده شده است . کسی که توفیق این جهاد را نیابد و در میدان مبارزه با تمایلات نفسانی ، شکست بخورد ، نه تنها دیده بصیرت را از دست می دهد و از درجه انسانیت سقوط می کند ، بلکه از هر حیوانی ، گم راه تر و خطرناک تر می گردد . چنین انسانی ، سرنوشتی جز دوزخ ، نخواهد داشت .

۱- . ر ك : ص ۱۲۰ ح ۱۴۴ .

۲- . ر ك : ص ۱۳۰ ح ۱۶۶ .

الفصل الأول : البصيره القلبيه رسول الله صلى الله عليه وآله : إذا أراد الله بعبدٍ خيراً ففتح له قفلاً قلبه ، وجعل فيه اليقين والصدق ، وجعل قلبه واعياً لما سلك فيه ، وجعل قلبه سليماً ولسانه صادقاً وخليفته مستقيماً ، وجعل أذنه سميعاً وعينه بصيره . (١)

عنه صلى الله عليه وآله : ما من عبدٍ إلا وفي وجهه عيانٌ يُبصرُ بهما أمر الدنيا ، وعيانٌ في قلبه يُبصرُ بهما أمر الآخرة ، فإذا أراد الله بعبدٍ خيراً فتح عينيه اللتين في قلبه فأبصر بهما ما وعدّه بالغيب ، فأمن بالغيب على الغيب . (٢)

الإمام زين العابدين عليه السلام : ألا إن للعبد أربع أعين : عيانٌ يُبصرُ بهما أمر دينه ودنياه ، وعيانٌ يُبصرُ بهما أمر آخريته ، فإذا أراد الله بعبدٍ خيراً فتح له العينين اللتين في قلبه فأبصر بهما الغيب وأمر آخريته (٣) ، وإذا أراد به غير ذلك ترك القلب بما فيه . (٤)

١- .. كنز العمال : ج ١١ ص ٩٦ ح ٣٠٧٦٨ نقلاً عن أبي الشيخ عن أبي ذر .

٢- .. الفردوس : ج ٤ ص ١٤ ح ٦٠٤٠ ، كنز العمال : ج ٢ ص ٤٢ ح ٣٠٤٣ .

٣- .. في المصدر : «... الغيب في أمر آخريته» ، والتصويب من بحار الأنوار . وفي التوحيد : «الغيب» بدل «الغيب» .

٤- .. الخصال : ص ٢٤٠ ح ٩٠ ، التوحيد : ص ٣٦٧ ح ٤ نحوه وكلاهما عن الزهري ، بحار الأنوار : ج ٧٠ ص ٥٣ ح ١٦ .

فصل یکم : چشم بصیرت

فصل یکم : چشم بصیرت پیامبر خدا صلی الله علیه و آله : هرگاه خداوند ، خیر بنده ای را بخواهد ، قفلِ دل او را برایش می گشاید و یقین و راستی را در آن می نهد و دلش را برای راهی که در آن قدم گذاشته است ، آگاه می سازد و دلش را پاک و زبانش را راستگو و اخلاقی را درست و گوشش را شنوا و چشمش را بینا می گرداند .

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله : هیچ بنده ای نیست ، مگر آن که دو چشم در صورتش دارد که با آنها ، امور دنیا را می بیند و دو چشم در دلش که با آنها ، امور آخرت را مشاهده می کند . پس هر گاه خدا ، خیر بنده ای را بخواهد ، دو چشمی را که در دل اوست ، می گشاید و او با آنها ، آنچه را خداوند در عالم غیب به او وعده داده است ، می بیند و به وسیله غیب (دو چشم دل) ، به غیب ایمان می آورد (/ به غیب روی غیب ، ایمان می آورد) .

امام زین العابدین علیه السلام : آگاه باشید که برای بنده ، چهار چشم است: دو چشم [سیر] که با آنها ، امور دین و دنیایش را می بیند ، و دو چشم [دل] که با آنها ، امور آخرتش را مشاهده می کند . پس هر گاه خداوند ، خیر بنده ای را بخواهد ، دو چشمی را که در دل اوست ، برایش می گشاید و او با آنها ، عالم غیب و امور آخرتش را می بیند ، و هر گاه جز خیر بنده ای را بخواهد ، دلش را به حال خود ، رها می کند .

ص: ۳۰

الإمام الصادق عليه السلام: إِنَّمَا شِيعَتُنَا أَصْحَابُ الْأَرْبَعَةِ الْأَعْيُنِ: عَيْنَانِ فِي الرَّأْسِ، وَعَيْنَانِ فِي الْقَلْبِ، أَلَا وَالْخَلَائِقُ كُلُّهُمْ كَذَلِكَ، أَلَا إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ فَتَحَ أَبْصَارَكُمْ وَأَعْمَى أَبْصَارَهُمْ. (۱)

۱-.. الكافي: ج ۸ ص ۲۱۵ ح ۲۶۰، بحار الأنوار: ج ۶۸ ص ۸۱ ح ۱۴۲.

ص: ۳۱

امام صادق علیه السلام: شیعیان ما ، چهار چشم دارند: دو چشم در سر ، و دو چشم در دل . البتّه همه مردمان ، این گونه اند . هان که خداوند عز و جل ، چشم های شما را باز کرده و چشم های آنان را کور کرده است !

ص: ۳۲

الفصل الثانی : الحث علی البصیره ۲ / البصیر من صفات اللّٰهالکتاب «إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ» . (۱)

«إِنَّ اللَّهَ بِعِبَادِهِ لَخَبِيرٌ بَصِيرٌ» . (۲)

«إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ» . (۳)

«إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَاصِمٌ» . (۴)

الحديثالإمام علی علیه السلام :كُلُّ بَصِيرٍ غَيْرُهُ يَعْمَى عَنْ خَفِيِّ الْأَلْوَانِ ، وَلَطِيفِ الْأَجْسَامِ . (۵)

۱- .. غافر : ۲۰ .

۲- .. فاطر : ۳۱ .

۳- .. غافر : ۴۴ .

۴- .. الملك : ۱۹ .

۵- .. نهج البلاغه : الخطبه ۶۵ ، بحار الأنوار : ج ۴ ص ۳۰۹ ح ۳۷ .

ص: ۳۳

فصل دوم : تشویق به تحصیلِ بصیرت**۲ / ۱ بصیرت ، از صفاتِ خداست**

فصل دوم : تشویق به تحصیلِ بصیرت ۲ / ۱ بصیرت ، از صفاتِ خداستقرآن «همانا خدا ، شنوا و بیناست» .

«همانا خدا ، نسبت به بندگانش ، آگاه و بیناست» .

«همانا خدا ، نسبت به بندگان ، بیناست» .

«به راستی که او ، به همه چیز بیناست» .

حدیثامام علی علیه السلام: هر بینایی جز خدا ، از دیدن رنگ های پنهان و اجسام ریز [و نامرئی] ، ناتوان است .

ص: ۳۴

عنه عليه السلام: بَصِيرٌ إِذْ لَا مَنْظُورَ إِلَيْهِ مِنْ خَلْقِهِ . (۱)

عنه عليه السلام: بَصِيرٌ لَا بِأَدَاهِ . (۲)

عنه عليه السلام: بَصِيرٌ لَا يُوصَفُ بِالْحَاشَةِ . (۳)

الإمام الصادق عليه السلام لَمَّا سَأَلَهُ الرَّنْدِيقُ: أَفَرَأَيْتَ قَوْلَهُ: سَمِيعٌ بَصِيرٌ عَالِمٌ؟: إِنَّمَا يُسَمَّى تَبَارَكَ وَتَعَالَى بِهَذِهِ الْأَسْمَاءِ؛ لِأَنَّهُ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ مِمَّا لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ، مِنْ شَخْصٍ صَغِيرٍ أَوْ كَبِيرٍ، أَوْ دَقِيقٍ أَوْ جَلِيلٍ، وَلَا نَصْفُهُ بَصِيرًا بِلِحْظِ عَيْنٍ كَالْمَخْلُوقِ . (۴)

عنه عليه السلام: لَمْ يَزَلِ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ رَبَّنَا ... وَالْبَصْرُ ذَاتُهُ وَلَا مُبْصَرٌ ... فَلَمَّا أَحْدَثَ الْأَشْيَاءَ وَقَعَ ... الْبَصْرُ عَلَى الْمُبْصَرِ . (۵)

۱- .. نهج البلاغه: الخطبه ۱، الاحتجاج: ج ۱ ص ۴۷۴ ح ۱۱۳، بحار الأنوار: ج ۴ ص ۲۴۷ ح ۵.

۲- .. الكافي: ج ۱ ص ۱۳۹ ح ۴ عن الإمام الصادق ۷ وص ۱۴۰ ح ۵ عن إسماعيل بن قتيبه عن الإمام الصادق عنه ۸، التوحيد: ص ۳۰۸ ح ۲ عن عبد الله بن يونس عن الإمام الصادق عنه ۸، عيون أخبار الرضا ۷: ج ۱ ص ۱۵۱ ح ۵۱ عن محمد بن يحيى والقاسم بن أيوب العلوي عن الإمام الرضا ۷، الأمالي للمفيد: ص ۲۵۵ ح ۴ عن محمد بن زيد الطبري عن الإمام الرضا ۷، الأمالي للطوسي: ص ۲۳ ح ۲۸ عن محمد بن يزيد الطبري عن الإمام الرضا ۷، بحار الأنوار: ج ۴ ص ۲۲۹ ح ۳.

۳- .. نهج البلاغه: الخطبه ۱۷۹، بحار الأنوار: ج ۴ ص ۵۳ ح ۲۹.

۴- .. بحار الأنوار: ج ۳ ص ۱۹۴ عن المفصل بن عمر.

۵- .. الكافي: ج ۱ ص ۱۰۷ ح ۱، التوحيد: ص ۱۳۹ ح ۱ كلاهما عن أبي بصير، بحار الأنوار: ج ۵ ص ۱۶۱ ح ۹۶.

ص: ۳۵

امام علی علیه السلام: [خداوند،] بینا بوده، آن گاه که هنوز آفریده ای نبود تا دیده شود.

امام علی علیه السلام: [خداوند،] بیناست؛ اما نه با ابزاری [برای دیدن، مانند چشم].

امام علی علیه السلام: [خداوند،] بینایی است که به داشتن حس [و ابزار بینایی]، وصف نمی شود.

امام صادق علیه السلام در پاسخ به زندیقی که پرسید: نظرت در باره این گفته خدا چیست که: شنوا و بینا و داناست؟: خداوند تبارک و تعالی، به این نام‌ها نامیده شده است؛ چون هیچ چیزی از آنچه چشم‌ها می‌بینند، بر او پوشیده نیست، از شیء کوچک گرفته تا بزرگ و ریز یا درشت، و اگر ما او را به بینایی وصف می‌کنیم، به معنای آن نیست که مانند مخلوقات، با چشم می‌بیند.

امام صادق علیه السلام: خدای عز و جل، همیشه پروردگار ما بوده... و بینایی، ذاتی او بوده است، آن گاه که هنوز چیزی برای دیدن وجود نداشت... و چون اشیا را آفرید... دیدن به شیء دیدنی تعلق گرفت.

ص: ۳۶

الإمام الكاظم عليه السلام في الدعاء : سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ... أَنْتَ ... بَصِيرٌ لَا يَرْتَابُ . (۱)

الإمام الرضا عليه السلام : قُلْنَا : إِنَّهُ بَصِيرٌ لَا يَبْصُرُ ؛ لِأَنَّهُ يَرَى أَثَرَ الذَّرَّةِ السَّحْمَاءِ (۲) فِي اللَّيْلَةِ الظُّلْمَاءِ عَلَى الصَّخْرَةِ السُّودَاءِ ، وَيَرَى دَبِيبَ النَّمْلِ فِي اللَّيْلَةِ الدَّجِيَّةِ ، وَيَرَى مَضَارَّهَا وَمَنَافِعَهَا وَأَثَرَ سِفَادِهَا وَفِرَاحَهَا وَنَسْلَهَا ، فَقُلْنَا عِنْدَ ذَلِكَ : إِنَّهُ بَصِيرٌ لَا كَبَصْرَ خَلْقِهِ . (۳)

الإمام الجواد عليه السلام : كَذَلِكَ سَمَّيْنَاهُ بَصِيرًا ؛ لِأَنَّهُ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ مَا يُدْرِكُ بِالْأَبْصَارِ ، مِنْ لَوْنٍ أَوْ شَخْصٍ أَوْ غَيْرِ ذَلِكَ ، وَلَمْ نَصِفْهُ بِبَصْرٍ لِحَظِّهِ الْعَيْنِ . (۴)

۲ / ۲ قِيمَةُ الْبَصِيرَةِ الْكِتَابُ «قَدْ جَاءَ كُمْ بَصَائِرٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ» . (۵)

۱- .. بحار الأنوار : ج ۹۵ ص ۴۴۵ ح ۱ نقلًا عن الكتاب العتيق الغروي وراجع : قصص الأنبياء : ص ۱۲۳ ح ۱۲۴ .

۲- .. السَّحْمَاءُ : أَى السُّودَاءِ (لسان العرب : ج ۱۲ ص ۲۸۱ «سحم»).

۳- .. التوحيد : ص ۲۵۲ ح ۳ ، عيون أخبار الرضا ۷ : ج ۱ ص ۱۳۳ ح ۲۸ وفيه «الدجته» بدل «الدجيه» ، الاحتجاج : ج ۲ ص ۳۵۶ ح ۲۸۱ كلها عن محمد بن عبد الله الخراساني ، بحار الأنوار : ج ۴ ص ۱۷۶ ح ۴ .

۴- .. الكافي : ج ۱ ص ۱۱۷ ح ۷ ، التوحيد : ص ۱۹۴ ح ۷ وفيه «بنظر لحظ» بدل «ببصر لحظه» ، الاحتجاج : ج ۲ ص ۴۶۸ ح ۳۲۱ وفيه «طرفه العين» بدل «لحظه العين» وكلها عن أبي هاشم الجعفرى ، بحار الأنوار : ج ۴ ص ۱۵۴ ح ۱ .

۵- .. الأنعام : ۱۰۴ .

ص: ۳۷

۲ / ۲ ارزش بصیرت

امام کاظم علیه السلام در دعا: منزهی تو ای خدا! و ستایش، تو راست... تو... بینایی هستی که [در صحت آنچه می بیند] شک نمی کند.

امام رضا علیه السلام: گفتیم: او (خداوند) بیناست؛ اما نه با چشمی؛ چرا که او رد پای مورچه سیاه بر روی تخته سنگ سیاه، در شب تار را می بیند، حرکت مور در شب تاریک را می بیند و زیان و سود و اثر جفتگیری و بچه ها و نسل آن را می بیند [و می داند]. این جاست که می گوییم: او بیناست؛ اما نه مانند بینا بودن آفریدگانش.

امام جواد علیه السلام: همچنین او (خداوند) را بینا نامیده ایم؛ چون هر آنچه از رنگ و جسم و جز آن که با چشم ها دیده می شود، بر او پوشیده نیست و او را بینا به معنای نگریستن با نگاه چشم، وصف نمی کنیم.

۲ / ۲ ارزش بصیرت قرآن «به راستی، بصیرت هایی از جانب پروردگارتان برای شما آمده است. پس هر که دید، به سود خود اوست و هر که کور بود، به زیان خود اوست، و من بر شما نگهبان نیستم». (۱)

۱- این آیه اشاره به دلایل روشنی است که در آیات پیشین بر یگانگی خداوند متعال آمده که موجب بصیرت و بینش دیده عقل است، و پیامبر خدا صلی الله علیه و آله طبق این آیه مأموریت یافته که به مردم بگوید با این دلایل روشن هر کس حق را بپذیرد به سود خود اوست و هر کس نپذیرد به زیان او، پیامبر دستوری برای اجبار چنین کسی بر پذیرش حق ندارد.

ص: ۳۸

الحديث الإمام علي عليه السلام: «فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا» هذه الآية جامعة لِبَصَارِ الْعُيُونِ وَبَصَارِ الْقُلُوبِ . (۱)

عنه عليه السلام لَمَّا سَأَلَهُ زَيْدُ بْنُ صُوحَانَ الْعَبْدِيُّ عَنِ أَكْبَسِ (۲) النَّاسِ: مَنْ أَبْصَرَ رُشْدَهُ مِنْ عَيْتِهِ، فَمَالَ إِلَى رُشْدِهِ . (۳)

الإمام الصادق عليه السلام في وَصِيَّتِهِ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ جُنْدَبٍ: يَا بْنَ جُنْدَبٍ، إِنَّ عَيْسَى بْنَ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ لِأَصْحَابِهِ: ... طُوبَى لِمَنْ جُعِلَ بَصَرُهُ فِي قَلْبِهِ، وَلَمْ يُجْعَلْ بَصَرُهُ فِي عَيْنِهِ . (۴)

۱- .. بحار الأنوار: ج ۶۹ ص ۷۶ ح ۲۹ و ج ۹۳ ص ۵۱ كلاهما نقلًا عن تفسير النعماني عن إسماعيل بن جابر عن الإمام الصادق عليه السلام .

۲- .. الكَيْسُ: العَاقِلُ (مجمع البحرين: ج ۳ ص ۱۶۰۹ «كيس»).

۳- .. كتاب من لا يحضره الفقيه: ج ۴ ص ۳۸۳ ح ۵۸۳۳، معاني الأخبار: ص ۱۹۹ ح ۴ كلاهما عن عبد الله بن بكر المرادي عن الإمام الكاظم عن آبائه عليهم السلام، الأمالي للصدوق: ص ۴۷۸ ح ۶۴۴، الأمالي للطوسي: ص ۴۳۶ ح ۹۷۴ كلاهما عن عبد الله بن بكر جبكرانج المرادي عن الإمام الكاظم عن أبيه عن جدّه عن الإمام زين العابدين عنه عليهم السلام، بحار الأنوار: ج ۷۰ ص ۱۰۶ ح ۱؛ دستور معالم الحكم: ص ۸۴.

۴- .. تحف العقول: ص ۳۰۵ و ص ۵۰۲ عن عيسى عليه السلام وفيه «قلبه في نظر عينه» بدل «بصره في عينه»، بحار الأنوار: ج ۷۸ ص ۲۸۴ ح ۱؛ تاريخ دمشق: ج ۴۷ ص ۴۵۲ عن عمران بن سليمان عن عيسى عليه السلام وفيه «ولم يكن قلبه في بصره» بدل «ولم يجعل ..» و ص ۴۶۲ عن عيسى المرادي عن عيسى عليه السلام وفيه «ولم يكن قلبه في بصر عينه» بدل «ولم يجعل ...» .

ص: ۳۹

حدیث امام علی علیه السلام: این آیه: «پس هر که دید، به سود خود اوست و هر که کور بود، به زیان خود اوست»، دیدن چشم‌ها و دیدن دل‌ها هر دو را در بر می‌گیرد.

امام علی علیه السلام در پاسخ به پرسش زید بن صوحان عبیدی، در باره زیرک‌ترین مردمان: کسی که راهش را از کژراهه، باز شناسد و به راه رشد خود گراید.

امام صادق علیه السلام در سفارش به عبدالله بن جندب: ای پسر جندب! عیسی بن مریم علیه السلام به یارانش فرمود: «... خوشا بر کسی که بینایی اش در دلش قرار داده شده، نه [فقط] در چشمش!».

ص: ٤٠

عنه عليه السلام: ما أنتم والبراءة، يبرأ بعضكم من بعض! إن المؤمنين بعضهم أفضل من بعض، وبعضهم أكثر صلالة من بعض، وبعضهم أنفذ بصراً من بعض، وهي الدرجات. (١)

عنه عليه السلام: كان أمير المؤمنين عليه السلام يكتب بهذه الخطبة إلى أكابر أصحابه، وفيها كلام عن رسول الله صلى الله عليه وآله ...: أما بعد: فإن نور البصيرة روح الحياه الذي لا ينفع إيمان إلا به مع اتباع كلمه الله والتصديق بها، فالكلمه من الروح، والروح من النور، والنور نور السماوات والأرض، فبايديكم سبب وصل إليكم منا نعمه من الله لا تعقلون شكرها، خصكم بها واستخلصكم لها « وتلك الأمثال نصرها للناس وما يعقلها إلا العالمون » (٢). (٣)

الإمام الكاظم عليه السلام في وصيته لهشام بن الحكم: يا هشام احذر هذه الدنيا واحذر أهلها، فإن الناس فيها على أربع أصناف: رجل مترد معانق لهواه. ومتعلم مقرئ (٤) كلما ازداد علماً ازداد كبراً، يستعلى بقرائه وعلمه على من هو دونه. وعابد جاهل يستصغر من هو دونه في عبادته، يحب أن يعظم ويوقر. وذو بصيره عالم عارف بطريق الحق يحب القيام به، فهو عاجز أو مغلوب ولا يقدر على القيام بما يعرف جهج، فهو محزون مغموماً بذلك، فهو أمثل أهل زمانه وأوجههم عقلاً. (٥)

١-.. الكافي: ج ٢ ص ٤٥ ح ٤ عن الصباح بن سياه، وسائل الشيعة: ج ١١ ص ٤٢٩ ح ٢١٢٤٦.

٢-.. العنكبوت: ٤٣.

٣-.. كشف المحجّه: ص ٢٧٠ عن سنان بن طريف، مختصر بصائر الدرجات: ص ١٩٦ فيه «روح البصر» بدل «نور البصيره»، بحار الأنوار: ج ٣٠ ص ٣٧ ح ٢.

٤-.. في بعض النسخ: «المتقرئ» (هامش المصدر).

٥-.. تحف العقول: ص ٤٠٠، بحار الأنوار: ج ٧٨ ص ٣١٦ ح ١.

ص: ۴۱

امام صادق علیه السلام: شما را چه به بیزاری جستن؟! این یکی، از آن یکی، بیزاری می جوید! همانا مؤمنان، برخی شان، برتر از برخی دیگرند. برخی شان، بیشتر از برخی دیگر، نماز می خوانند. برخی شان، از بصیرت بیشتری برخوردارند. اینها درجات است. (۱)

امام صادق علیه السلام: امیر مؤمنان علیه السلام، این خطابه را به یاران بزرگش می نوشت و در آن، گفتاری از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله آمده است...: «اما بعد، نور بصیرت، جان زندگی است و ایمان، سودی نمی بخشد، مگر با این نور و با پیروی از کلمه خدا (کلمه توحید) و تصدیق آن. این کلمه، از جان است و جان، از نور است و نور، نور آسمانها و زمین است. پس در دستان شما، رشته ای است که از ما به شما وصل شده است و این رشته، نعمتی الهی است که از عهده شکر آن بر نمی آید. خداوند، این نعمت را به شما اختصاص داده و شما را برای آن، برگزیده است: «و این مثلها را برای مردم می زنیم و آنها را جز دانایان، نمی فهمند».

امام کاظم علیه السلام در سفارش به هشام بن حکم: ای هشام! از این دنیا و مردم آن، بر حذر باش؛ زیرا مردم در دنیا چهار گروه اند: شخص افتاده در ورطه هلاکت و هماغوش هوس؛ طالب دانش و قرآن خوان که هر چه دانشش افزون گردد، بر غرورش افزوده شود و قرآن دانی خویش و دانش خود را وسیله گردن فرازی بر فرودستان خود سازد؛ عابد نادانی که هر کس را که در عبادت، از او کمتر است، کوچک شمارد و دوست بدارد که او را تعظیم و تکریم کنند؛ و صاحب بصیرت دانای آشنا به راه حق که دوست دارد حق را بر پای دارد؛ اما یا ناتوان است یا مغلوب و فرومانده که نمی تواند آنچه را می داند، به کار ببندد و از این رو، اندوهناک و غم زده است. پس او، بهترین فرد روزگار خود و خردمندترین آنان است.

۱- یعنی: اینها، همان درجات ایمان است در گفتار خداوند که فرموده است: «هُم دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ» (آل عمران: آیه ۱۶۳).

ص: ٤٢

الإمام الرضا عليه السلام في الفقه المنسوب إليه : إعلم أنّ العمل الدائم القليل على اليقين والبصيره ، أفضل عند الله من العمل الكثير على غير اليقين والجهل . (١)

عنه عليه السلام أيضا : أروى عن العالم عليه السلام : إنّ الله جلّ وعلا خصّ رسوله بمكارم الأخلاق ، فامتحنوا أنفسكم ، فإن كانت فيكم فاحمدوا الله ، وإلا فاسألوه وارغبوا إليه فيها . قال: وذكرها عشرة : اليقين ، والقناعة ، والبصيره ... (٢)

١-.. الفقه المنسوب إلى الإمام الرضا عليه السلام : ص ٣٥٦ ، بحار الأنوار : ج ٧٨ ص ٣٤٨ ح ٥ .

٢-.. الفقه المنسوب إلى الإمام الرضا عليه السلام : ص ٣٥٣ ، بحار الأنوار : ج ٦٩ ص ٣٩٤ ح ٧٧ .

ص: ۴۳

امام رضا علیه السلام در کتاب فقه منسوب به ایشان: بدان که عمل مداوم اندک، اما توأم با یقین و بصیرت، در نزد خداوند، برتر از عمل بسیار توأم با غیر یقین و جهل است.

امام رضا علیه السلام در کتاب فقه منسوب به ایشان: از موسی بن جعفر علیه السلام روایت می‌کنم که: «خداوند بزرگ و بلندمرتبه، مکارم اخلاق را به پیامبرش ارزانی داشت. پس شما نیز خود را بیازمایید. اگر این خوی‌ها در شما بود، خدا را سپاس گویند، و گرنه، آنها را با رغبت از او بخواهید». سپس، ده تا از این خوی‌ها را برشمرد: «یقین، قناعت، بصیرت...».

ص: ۴۴

الفصل الثالث : مبادئ البصيره ۳ / ۱ الفِطْرُهَا الْكِتَابُ « وَ نَفْسٍ وَ مَا سَوَّاهَا * فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَ تَقْوَاهَا » . (۱)

الحدیث الكافی عن حمزه بن محمد عن الإمام الصادق علیه السلام ، قال : سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ « وَ هَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ » (۲) ، قَالَ : نَجْدَ الْخَيْرِ وَ نَجْدَ الشَّرِّ . (۳)

تفسیر القمی عن أبی بصیر عن الإمام الصادق علیه السلام ، قال : سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِهِ : « وَ نَفْسٍ وَ مَا سَوَّاهَا » ، قَالَ : خَلَقَهَا وَ صَوَّرَهَا ، وَ قَوْلِهِ : « فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَ تَقْوَاهَا » ، أَى عَرَّفَهَا وَأَلْهَمَهَا ، ثُمَّ خَيَّرَهَا فَأَخْتَارَتْ . (۴)

۱- .. الشمس : ۷ و ۸ .

۲- .. البلد : ۱۰ .

۳- .. الكافی : ج ۱ ص ۱۶۳ ح ۴ ، التوحيد : ص ۴۱۱ ح ۵ ، الأمالی للطوسی : ص ۶۶۰ ح ۱۳۶۷ ، بحار الأنوار : ج ۵ ص ۱۹۶ ح ۶ و ۹ .

۴- .. تفسیر القمی : ج ۲ ص ۴۲۴ ، بحار الأنوار : ج ۲۴ ص ۷۱ ح ۴ .

فصل سوم : خاستگاه های بصیرت

۳ / ۱ سرشت

فصل سوم : خاستگاه های بصیرت ۳ / ۱ سرشتقرآن «سوگند به نفس و آن که آن را درست کرد و سپس ، پلیدکاری و پرهیزگاری اش را به آن ، الهام کرد!» .

حدیثالکافی به نقل از حمزه بن محمد: از امام صادق علیه السلام در باره این سخن خدای عز و جل : «و دو راه را به او نشان دادیم» ، پرسیدم . فرمود: «[یعنی:] راه نیکی و راه بدی را [نشان داد]» .

تفسیر القمی به نقل از ابو بصیر: از امام صادق علیه السلام در باره آیه شریف «سوگند به نفس و آن که آن را درست کرد!» ، پرسیدم . فرمود: «[یعنی] آن را آفرید و صورت بخشید» . و در باره آیه شریف «پس پلیدکاری و پرهیزگاری اش را به آن ، الهام کرد» ، پرسیدم . فرمود: «[یعنی] به آن شناساند و الهام فرمود . سپس او را مُخیر ساخت و او ، انتخاب کرد» .

ص: ۴۶

تأویل الآيات الظاهره عن الحلبي عن الإمام الصادق عليه السلام في قوله تعالى: «فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا»: عَرَفَهُ الْحَقُّ مِنَ الْبَاطِلِ ، فَذَلِكَ قَوْلُهُ: «وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا». (۱)

۳ / ۲ کتاب اللّٰهالکتاب «وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْأُولَىٰ بَصَائِرَ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ». (۲)

«وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِبَيِّنَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِنْ رَبِّي هَذَا بَصَائِرٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ». (۳)

«هَذَا بَصَائِرٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ». (۴)

الحدیث رسول الله صلى الله عليه و آله: الْقُرْآنُ هُدًى مِنَ الضَّلَالَةِ ، وَتَبْيَانٌ مِنَ الْعَمَى . (۵)

۱-.. تأویل الآيات الظاهره: ج ۲ ص ۸۰۴ ح ۱ ، بحار الأنوار: ج ۲۴ ص ۷۲ ح ۶ .

۲-.. القصص: ۴۳ .

۳-.. الأعراف: ۲۰۳ .

۴-.. الجاثية: ۲۰ .

۵-.. الكافي: ج ۲ ص ۶۰۰ ح ۸ عن الإمام الصادق عليه السلام ، تفسير العياشي: ج ۱ ص ۵ ح ۸ ، بحار الأنوار: ج ۹۲ ص ۲۶ ح ۲۸ .

ص: ۴۷

۳ / ۲ کتاب خدا

تأویل الآيات الظاهره به نقل از حَلَبی ، از امام صادق علیه السلام ، در باره آیه شریف «پس پلیدکاری و پرهیزگاری اش را به آن ، الهام کرد»: حق و باطل را به او شناساند ، و این است معنای فرموده او که: «سوگند به نفس و آن که آن را درست کرد!». .

۳ / ۲ کتاب خدا قرآن «و به راستی ، پس از آن که نسل های نخستین را نابود کردیم ، به موسی کتاب دادیم که [در بر دارنده] بصیرت ها و ره نمود و رحمتی برای مردم بود ، امید که پند گیرند» .

«و هر گاه برای آنان ، آیه ای نیاوری ، می گویند: «چرا آن را خود برنگزیدی؟». بگو : من ، فقط از آنچه که از پروردگارم به من وحی می شود ، پیروی می کنم . این [قرآن] ، بصیرت هایی است از جانب پروردگار شما ، و برای گروهی که ایمان می آورند ، هدایت و رحمتی است» .

«این [کتاب] ، برای مردم بصیرت بخش و برای قومی که یقین دارند ، ره نمود و رحمتی است» .

حدیث پیامبر خدا صلی الله علیه و آله : قرآن ، از گم راهی به راه می آورد و کوری [دل] را بینایی می بخشد .

ص: ۴۸

الإمام علیّ علیه السلام: كِتَابُ اللَّهِ تُبَصِّرُونَ بِهِ ، وَتَنْطِقُونَ بِهِ ، وَتَسْمَعُونَ بِهِ ، وَيَنْطِقُ بَعْضُهُ بِبَعْضٍ ، وَيَشْهَدُ بَعْضُهُ عَلَى بَعْضٍ ، وَلَا يَخْتَلِفُ فِي اللَّهِ ، وَلَا يُخَالِفُ بِصَاحِبِهِ عَنِ اللَّهِ . (۱)

عنه عليه السلام: ما جالس هذا القرآن أحد إلا قام عنه بزيادته أو نقصان؛ زيادته في هدى أو نقصان من عمى . (۲)

الإمام الصادق عليه السلام: في كتاب الله نجاه من الردى ، وبصيرة من العمى ، ودليل إلى الهدى . (۳)

۳ / ۱۳ الإسلام للإمام عليّ عليه السلام: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى شَرَعَ الْإِسْلَامَ وَسَهَّلَ شَرَائِعَهُ لِمَنْ وَرَدَهُ ، وَأَعَزَّ أُرْكَانَهُ لِمَنْ حَارَبَهُ ، وَجَعَلَهُ عِزًّا لِمَنْ تَوَلَّاهُ ... وَبَصِيرَةً لِمَنْ عَزَمَ . (۴)

۱- .. نهج البلاغه : الخطبه ۱۳۳ ، بحار الأنوار : ج ۹۲ ص ۲۲ ح ۲۳ .

۲- .. نهج البلاغه : الخطبه ۱۷۶ ، أعلام الدين : ص ۱۰۵ ، غرر الحكم : ح ۹۶۸۰ ، بحار الأنوار : ج ۹۲ ص ۲۴ ح ۲۴ .

۳- .. تفسير العياشي : ج ۱ ص ۱۹۸ ح ۱۴۳ عن أبي عمرو الزبيرى ، بحار الأنوار : ج ۶ ص ۳۲ ح ۳۹ .

۴- .. الكافي : ج ۲ ص ۴۹ ح ۱ عن جابر عن الإمام الباقر ۷ وبأسانيد مختلفه عن الأصبع بن نباته ، نهج البلاغه : الخطبه ۱۰۶ ، الأمالي للمفيد : ص ۲۷۵ ح ۳ عن قبيصه عن جابر الأسدي ، تحف العقول : ص ۱۶۳ ، الغارات : ج ۱ ص ۱۳۸ كلّها نحوه ، بحار الأنوار : ج ۶۸ ص ۳۴۹ ح ۱۸ .

ص: ۴۹

۳ / ۳ اسلام

امام علی علیه السلام: کتاب خداست که با آن می بینید و با آن ، سخن می گوئید و با آن می شنوید و برخی از آن ، از برخی دیگر ، سخن می گوئید و برخی از آن ، بر برخی دیگرش گواهی می دهد و در باره خدا ، سخن ناهمساز نمی گوئید و پیرو خود را از خدا ، جدا نمی گردانند .

امام علی علیه السلام: هیچ کس با این قرآن ننشست ، مگر آن که با افزایشی یا کاهشی از کنارش برخاست: افزایش در هدایت و یا کاستی از کوری [دل و باطن].

امام صادق علیه السلام: کتاب خدا ، [مایه] نجات از هلاکت است و بینایی بخش از کوری و راه نما به راه راست .

۳ / ۳ اسلام امام علی علیه السلام: خداوند تبارک و تعالی ، شریعت اسلام را مقرر داشت و آبشخورهایش را برای کسی که بخواهد بدان وارد شود ، آسان و هموار ساخت و ارکان آن را در برابر کسی که بخواهد با آن بجنگد ، استوار گردانید و برای کسی که از آن پیروی کند ، [مایه] عزت قرارش داد . . . و برای کسی که مصمم باشد ، [مایه] بصیرت .

ص: ۵۰

۳ / ۴ التَّوْفِيقُ رسول الله صلى الله عليه و آله : الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي ... هَدَى مِنَ الضَّلَالَةِ ، وَبَصَّرَ مِنَ الْعَمَى . (۱)

الإمام على عليه السلام : إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى رَبُّمَا أَظْهَرَ آيَةً لِبَعْضِ الْمُؤْمِنِينَ لِيُزِيدَ فِي بَصِيرَتِهِ ، وَلِبَعْضِ الْكَافِرِينَ لِيُبَالِغَ فِي الإِعْذَارِ إِلَيْهِ . (۲)

عنه عليه السلام : إِنَّمَا أَنَا وَأَنْتُمْ عَبِيدٌ مَمْلُوكُونَ لِرَبِّ لاَ رَبَّ غَيْرُهُ . يَمْلِكُ مِنِّي مَا لاَ نَمْلِكُ مِنْ أَنْفُسِنَا ، وَأَخْرَجَنَا مِمَّا كُنَّا فِيهِ إِلَى مَا صَلَحْنَا عَلَيْهِ ، فَأَبَدَلْنَا بَعْدَ الضَّلَالَةِ بِالْهُدَى ، وَأَعْطَانَا الْبَصِيرَةَ بَعْدَ الْعَمَى . (۳)

الإمام زين العابدين عليه السلام فِي الْمُنَاجَاةِ الإِنْجِيلِيَّةِ : اللَّهُمَّ بِذِكْرِكَ أَسْتَعِيذُ وَأَعْتَصِمُ ، وَبِرُكْنِكَ أَلُوذُ وَأَتَحَرِّمُ ، وَبِقُوَّتِكَ أَسْتَجِيرُ وَأَسْتَنْصِرُ ، وَبِنُورِكَ أَهْتَدِي وَأَسْتَبْصِرُ ، ... سَيِّدِي لَوْ لاَ نُورُكَ عَمِيَتْ عَنِ الدَّلِيلِ ، وَلَوْ لاَ تَبْصِيرُكَ ضَلَلْتُ عَنِ السَّبِيلِ ، وَلَوْ لاَ تَعْرِيفُكَ لَمْ أُرْشِدْ لِلْقَبُولِ ، وَلَوْ لاَ تَوْفِيقُكَ لَمْ أَهْتَدِ إِلَى مَعْرِفَةِ التَّأْوِيلِ . (۴)

- ۱- .. صحيح ابن حبان : ج ۱۲ ص ۲۳ ح ۵۲۱۹ ، المستدرک علی الصحیحین : ج ۱ ص ۷۳۱ ح ۲۰۰۳ ، تفسیر ابن کثیر : ج ۳ ص ۲۳۹ کلها عن أبي هريره ، كنز العمال : ج ۱۵ ص ۲۵۷ ح ۴۰۸۵۰ ؛ الإرشاد : ج ۱ ص ۲۲۹ عن الإمام على عليه السلام ، بحار الأنوار : ج ۲ ص ۳۱ ح ۱۹ .
- ۲- .. المناقب لابن شهر آشوب : ج ۲ ص ۳۲۹ ، التفسير المنسوب إلى الإمام العسكري عليه السلام : ص ۴۲۴ ح ۲۸۹ ، بحار الأنوار : ج ۴۲ ص ۴۰ ح ۱۳ .
- ۳- .. الكافي : ج ۸ ص ۳۵۶ ح ۵۵۰ عن جابر عن الإمام الباقر عليه السلام ، نهج البلاغه : الخطبه ۲۱۶ ، بحار الأنوار : ج ۷۷ ص ۳۵۹ ح ۳۲ .
- ۴- .. بحار الأنوار : ج ۹۴ ص ۱۵۳۱۶۱ ح ۲۲ نقلاً عن كتاب أنيس العابدين .

ص: ۵۱

۳ / ۴ توفیق

۳ / ۴ توفیق پیامبر خدا صلی الله علیه و آله : ستایش ، خدایی را که ... از گم راهی به راه آورد و کوری [دل] را بینایی بخشید .

امام علی علیه السلام : خداوند متعال ، گاه نشانه ای را برای مؤمنی نمودار می سازد تا بر بصیرت او بیفزاید ، و برای کافر ، تا عذر و حجت را بر او تمام تر سازد .

امام علی علیه السلام : من و شما ، در حقیقت ، بندگان زرخرید پروردگاری هستیم که جز او پروردگاری نیست . او چنان اختیاری از ما دارد که ما خود ، از خویش نداریم و ما را از وضعیتی که در آن قرار داشتیم ، به آنچه مصلحت ما در آن است ، بیرون بُرد ، گم راهی ما را به هدایت تبدیل کرد و ما را که کور [دل] بودیم ، بینایی بخشید .

امام زین العابدین علیه السلام در «مناجات انجلیه» : بار خدایا! به یاد تو پناه می برم و چنگ می زنم و خویشتن را در سایه زُکن تو در می آورم و از نیروی تو ، حمایت و یاری می طلبم و از نور تو ، راه نمایی و بصیرت می خواهم سِرور من! اگر نور تو نبود ، راه نما را نمی دیدم ، و اگر بینش بخشی تو نبود ، راه را گم می کردم ، و اگر معرفی تو به پذیرش نبود ، راه نمی بُردم ، و اگر توفیق دهی تو نبود ، به شناخت تأویل [و معانی قرآن] ، هدایت نمی شدم .

ص: ۵۲

الإمام الصادق عليه السلام: إذا أراد الله بعبد خيراً، زهده في الدنيا، وفقهه في الدين، وبصره عيوبها، ومن أوتيهن فقد أوتي خيراً الدنيا والآخرة. (۱)

الإمام الكاظم عليه السلام فيما كتب إلى علي بن سويد وهو في الحبس: الحمد لله العلي العظيم الذي بعظمته ونوره أبصر قلوب المؤمنين (۲)، وبِعَظَمَتِهِ ونوره عاداه الجاهلون، وبِعَظَمَتِهِ ونوره ابتغى من في السماوات ومن في الأرض إليه الوسيلة بالأعمال المُخْتَلِفَةِ والأديان المُتَضَادَّةِ، فَمُصِيبٌ ومُخْطِئٌ، وضالٌّ ومُهْتَدٍ، وسَمِيعٌ وأَصْمٌ، وبَصِيرٌ وأَعْمَى حيران... (۳) الأنوار: ج ۷۸ ص ۳۲۸ ح ۶.

- ۱-.. الكافي: ج ۲ ص ۱۳۰ ح ۱۰ عن عبد الله بن القاسم، مشكاة الأنوار: ص ۲۰۶ ح ۵۵۶ وفيه «عيوبه» بدل «عيوبها»، بحار الأنوار: ج ۷۳ ص ۵۵ ح ۲۸؛ شعب الإيمان: ج ۷ ص ۳۴۷ ح ۱۰۵۳۵ عن محمد بن كعب القرظي عن رسول الله ۹ وليس فيه ذيله، كنز العمال: ج ۱۰ ص ۱۳۷ ح ۲۸۶۸۹. وراجع: تاريخ دمشق: ج ۸۱ ص ۷۸.
- ۲-.. أي ما أبصروا وعلموا (بحار الأنوار: ج ۵۸ ص ۱۲).
- ۳-.. الكافي: ج ۸ ص ۱۲۴ ح ۹۵ عن علي بن سويد و ج ۱ ص ۱۲۹ ح ۱ عن الإمام علي عليه السلام، رجال الكشي: ج ۲ ص ۷۵۴ ح ۸۵۹ عن علي بن سويد النسائي وكلاهما نحوه، بحار

ص: ۵۳

امام صادق علیه السلام: هر گاه خداوند، خیر بنده‌ای را اراده کند، او را نسبت به دنیا، بی رغبت می گرداند و در دین، دانایش می کند و عیب هایش را به او می نمایاند. به هر کس این چیزها داده شود، خیر دنیا و آخرت، داده شده است.

امام کاظم علیه السلام در نامه‌ای که از زندان، به علی بن سَویِد نوشت: ستایش، خدای والا و بزرگی را که از بزرگی و نور او، دل‌های مؤمنان بینا شد و به سبب همین بزرگی و نور اوست که نادانان، با وی دشمنی کردند و به واسطه بزرگی و نور او، هر آن کس که در آسمان‌ها و در زمین است، با کارهای گونه‌گون و آیین‌ها و باورهای ناهمگون، درصدد نزدیک شدن به او بر آمدند. پس برخی، درست رفتند و برخی، خطا نمودند. برخی، گم راه شدند و برخی، ره یافتند. برخی، شنوا شدند و برخی، کر گشتند. برخی بینا شدند و برخی، کور و سرگردان ماندند ...

ص: ۵۴

الفصل الرابع : ما يُنمى البصيرة ۴ / ۱ التَّفَكُّرُ الْكِتَابُ « أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ * وَالْأَرْضِ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ * تَبَصَّرَةٌ وَذِكْرَى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ ». (۱)

الحديث رسول الله صلى الله عليه وآله : إِنَّ التَّفَكُّرَ حَيَاةُ قَلْبِ الْبَصِيرِ كَمَا يَمْشِي الْمُسْتَنِيرُ فِي الظُّلُمَاتِ بِالنُّورِ ، فَعَلَيْكُمْ بِحُسْنِ التَّخْلِصِ وَقَلِّهِ التَّرْبُصِ . (۲)

۱- .. ق : ۸۶ .

۲- .. الكافي : ج ۲ ص ۵۹۹ ح ۲ عن السكوني عن الإمام الصادق عن آبائه عليهم السلام و ج ۱ ص ۲۸ ح ۳۴ عن يحيى بن عمران عن الإمام الصادق عن الإمام عليّ عليهما السلام ، النوادر للراوندي : ص ۱۴۴ ح ۱۹۷ عن الإمام الكاظم عن آبائه عن الإمام عليّ عليهم السلام وكلاهما نحوه ، الدرّه الباهره : ص ۲۲ وفيه صدره إلى «البصير» ، العدد القويّه : ص ۳۸ ح ۴۹ وفيه صدره إلى «بالنور» وكلاهما عن الإمام الحسن عليه السلام ، بحار الأنوار : ج ۷۷ ص ۱۳۵ ح ۴۶ .

فصل چهارم : عوامل رشد بصیرت

۴ / اندیشیدن

فصل چهارم : عوامل رشد بصیرت ۴ / اندیشیدنقرآن «مگر به آسمان بالای سرشان ننگریسته اند که چگونه آن را ساخته و زینتش داده ایم و برای آن ، هیچ گونه شکافتگی ای نیست؟! و زمین را گسترديم و در آن ، کوه های ثابت و استوار افکندیم و در آن ، از هر گونه جفتِ دل انگیزی رویانیدیم تا برای هر بنده توبه کاری ، بینش افزا و پندآموز باشد» .

حدیثیامبر خدا صلی الله علیه و آله :اندیشیدن ، حیات بخشِ دلِ شخص با بصیرت است ، همان گونه که شخصِ چراغ به دست در تاریکی ها ، در پرتو نور [چراغ] راه می رود . پس بر شما باد نیکِ رهیدن و کمتر درنگ کردن !

ص: ۵۶

الإمام على عليه السلام: فَتَفَكَّرُوا أَيُّهَا النَّاسُ وَتَبَصَّرُوا ، وَاعْتَبِرُوا وَاتَّعِظُوا ، وَتَزَوَّدُوا لِلْآخِرَةِ تَسْعَدُوا . (۱)

عنه عليه السلام: مَنْ تَفَكَّرَ أَبْصَرَ . (۲)

عنه عليه السلام: مَنْ فَكَّرَ أَبْصَرَ الْعَوَاقِبَ . (۳)

عنه عليه السلام: إِنَّمَا الْبَصِيرُ مَنْ سَمِعَ وَتَفَكَّرَ ، وَنَظَرَ وَأَبْصَرَ ، وَانْتَفَعَ بِالْعِبَرِ ، وَسَلَكَ جَدَدًا (۴) وَاضِحًا ، يَتَجَنَّبُ فِيهِ الصَّرْعَةَ فِي الْمَهْوَى . (۵)

عنه عليه السلام: أَفْكَرَ تَسَبَّرَ . (۶)

عنه عليه السلام: رَأْسُ الْإِسْتِبْصَارِ الْفِكْرَةُ . (۷)

عنه عليه السلام: مَنْ طَالَتْ فِكْرَتُهُ حَسُنَتْ بَصِيرَتُهُ . (۸)

عنه عليه السلام: لَا بَصِيرَةَ لِمَنْ لَا فِكْرَ لَهُ . (۹)

۱- .. غرر الحكم: ح ۶۵۸۹ ، عيون الحكم والمواعظ: ص ۳۵۹ ح ۶۰۸۹ .

۲- .. نهج البلاغه: الكتاب ۳۱ ، تحف العقول: ص ۷۹ ، أعلام الدين: ص ۲۸۷ ، بحار الأنوار: ج ۷۷ ص ۲۱۶ ح ۱ ؛ دستور معالم الحكم: ص ۲۸ .

۳- .. غرر الحكم: ح ۸۵۷۷ ، عيون الحكم والمواعظ: ص ۴۵۹ ح ۸۳۱۶ .

۴- .. الجَدُّ: الأَرْضُ الصُّلْبَةُ الَّتِي يَسْهَلُ الْمَشْيُ فِيهَا (مجمع البحرين: ج ۱ ص ۲۷۴ «جدد»).

۵- .. تحف العقول: ص ۱۵۵ ، بحار الأنوار: ج ۷۷ ص ۴۰۷ ح ۳۸ .

۶- .. غرر الحكم: ح ۲۲۳۹ ، عيون الحكم والمواعظ: ص ۷۵ ح ۱۸۱۵ .

۷- .. غرر الحكم: ح ۵۲۳۲ ، عيون الحكم والمواعظ: ص ۲۶۴ ح ۴۸۰۹ وفيه «التبصره الفكر» بدل «الاستبصار الفكره» .

۸- .. غرر الحكم: ح ۸۳۱۹ .

۹- .. غرر الحكم: ح ۱۰۷۷۴ .

ص: ۵۷

امام علی علیه السلام: پس، ای مردم! بیندیشید و بینا شوید، عبرت بگیرید و پندآموزید و برای آخرت، توشه بگیرید تا سعادت‌مند شوید.

امام علی علیه السلام: هر که بیندیشد، بینا می شود.

امام علی علیه السلام: هر که بیندیشد، فرجام‌ها را می بیند.

امام علی علیه السلام: بینا، کسی است که بشنود و بیندیشد، بنگرد و بینا شود و از عبرت‌ها بهره‌گیرد و راه هموار و آشکار را بپوید و از فرو افتادن در پرتگاه‌ها، بپرهیزد.

امام علی علیه السلام: بیندیش تا بینش یابی.

امام علی علیه السلام: اساس بصیرت، اندیشیدن است.

امام علی علیه السلام: کسی که بسیار اندیشه می کند، بصیرتِ نیکویی می یابد.

امام علی علیه السلام: کسی که اندیشه ندارد، بصیرت ندارد.

ص: ۵۸

عنه عليه السلام: تَفَكَّرَكَ يُفِيدُكَ الْإِسْتِبْصَارَ، وَيَكْسِبُكَ الْإِعْتِبَارَ. (۱)

الإمام الحسن عليه السلام: عَلَيكُمْ بِالْفِكْرِ، فَإِنَّهُ حَيَاةُ قَلْبِ الْبَصِيرِ، وَمِفَاتِيحُ أَبْوَابِ الْحِكْمَةِ. (۲)

۴ / ۱۲ التَّعَقُّلُ سَوَّلَ اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: قَسَمَ الْعَقْلُ عَلَى ثَلَاثَةِ أَجْزَاءٍ، فَمَنْ كَانَتْ فِيهِ كَمِيلَ عَقْلُهُ، وَمَنْ لَمْ تَكُنْ فِيهِ فَلَا عَقْلَ لَهُ: حُسْنُ الْمَعْرِفَةِ بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَحُسْنُ الطَّاعَةِ لَهُ، وَحُسْنُ الْبَصِيرَةِ عَلَى أَمْرِهِ. (۳)

عنه صلى الله عليه وآله: عَلَى الْعَاقِلِ أَنْ يَكُونَ بَصِيرًا بِزَمَانِهِ. (۴)

الإمام علي عليه السلام: نَاطِرُ قَلْبِ اللَّيِّبِ بِهِ يُبْصِرُ أَمَدَهُ (۵)، وَيَعْرِفُ غَوْرَةَ وَنَجْدَهُ. (۶)

الإمام الصادق عليه السلام: دِعَامَةُ الْإِنْسَانِ الْعَقْلُ، وَالْعَقْلُ مِنْهُ الْفِطْنَةُ وَالْفَهْمُ وَالْحِفْظُ وَالْعِلْمُ، وَبِالْعَقْلِ يَكْمُلُ، وَهُوَ دَلِيلُهُ وَمُبْصِرُهُ وَمِفْتَاحُ أَمْرِهِ. (۷)

۱- .. غرر الحكم: ح ۴۵۷۴، عيون الحكم والمواعظ: ص ۱۹۹ ح ۴۰۳۶.

۲- .. أعلام الدين: ص ۲۹۷، بحار الأنوار: ج ۷۸ ص ۱۱۵ ح ۱۲.

۳- .. الخصال: ص ۱۰۲ ح ۵۸، بحار الأنوار: ج ۱ ص ۱۰۶ ح ۱.

۴- .. الخصال: ص ۵۲۵ ح ۱۳، معاني الأخبار: ص ۳۳۴ ح ۱، الأمالي للطوسي: ص ۵۴۰ ح ۱۱۶۳، مكارم الأخلاق: ج ۲ ص ۳۸۳ ح ۲۶۶۱ كلها عن أبي ذر، بحار الأنوار: ج ۷۷ ص ۷۲ ح ۱؛ صحيح ابن حبان: ج ۲ ص ۷۸ ح ۳۶۱ عن أبي ذر، كنز العمال: ج ۱۶ ص ۱۳۳ ح ۴۴۱۵۸.

۵- .. الأمد: نهاية البلوغ (مجمع البحرين: ج ۱ ص ۶۸ «أمد»).

۶- .. نهج البلاغه: الخطبة ۱۵۴، بحار الأنوار: ج ۲۹ ص ۶۰۰ ح ۲۰.

۷- .. الكافي: ج ۱ ص ۲۵ ح ۲۳، علل الشرائع: ص ۱۰۳ ح ۲، مشكاة الأنوار: ص ۴۴۰ ح ۱۴۸۴ وفيه «الإسلام» بدل «الإنسان»، بحار الأنوار: ج ۱ ص ۹۰ ح ۱۷.

ص: ۵۹

۴ / ۲ خردمندی

امام علی علیه السلام: اندیشیدنِ تو، به تو بصیرت می دهد و عبرت آموزی می بخشد .

امام حسن علیه السلام: بر شما باد اندیشیدن؛ زیرا که آن، زندگی بخش دلِ شخصِ بابصیرت و کلیدهای درهای حکمت است .

۴ / ۲ خردمند پیامبر خدا صلی الله علیه و آله: خرد، به سه جزء تقسیم شده است . پس هر کس که این سه جزء در او باشد، خردش کامل است و در هر کس نباشد، از خرد، بی بهره است: نیکو شناختن خداوند عز و جل، نیکو فرمان بردن از او، و بصیرتِ نیکو داشتن در کار او .

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله: خردمند، باید به زمان خود، بصیرت داشته باشد .

امام علی علیه السلام: خردمند، با چشم دل، پایانِ کار خویش را می بیند و نشیب و فراز آن را می شناسد .

امام صادق علیه السلام: ستونِ [وجود] انسان، خرد است، و هوشمندی و فهم و حافظه و دانش، از خرد بر می خیزد و با خرد به کمال می رسد و خرد، راه نمای او و بینش بخش او و کلیدِ کارهای اوست .

ص: ۶۰

عنه عليه السلام: قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ : ... إِنَّ الْعَاقِلَ إِذَا أَبْصَرَ بِعَيْنِهِ شَيْئًا عَرَفَ الْحَقَّ مِنْهُ ، وَالشَّاهِدَ يَرَى مَا لَا يَرَى الْغَائِبُ . (۱)

الإمام الكاظم عليه السلام: مَنْ لَمْ يَعْقِلْ عَنِ اللَّهِ ، لَمْ يَعْقِدْ قَلْبُهُ عَلَى مَعْرِفَةِ ثَابِتِهِ يُبْصِرُهَا وَيَجِدُ حَقِيقَتَهَا فِي قَلْبِهِ . (۲)

۴ / ۱۳ تَعَلَّمُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ : إِنَّ الْعِلْمَ حَيَاةُ الْقُلُوبِ مِنَ الْجَهْلِ ، وَضِيَاءُ الْأَبْصَارِ مِنَ الظُّلْمَةِ ، وَقُوَّةُ الْأَبْدَانِ مِنَ الضَّعْفِ .

(۳)

عنه صلى الله عليه و آله : إِنَّ الْعِلْمَ حَيَاةُ الْقُلُوبِ ، وَنُورُ الْأَبْصَارِ مِنَ الْعَمَى ، وَقُوَّةُ الْأَبْدَانِ مِنَ الضَّعْفِ . (۴)

۱- .. الكافي : ج ۸ ص ۳۴۸ ح ۵۴۷ ، كتاب من لا يحضره الفقيه : ج ۲ ص ۲۹۷ ح ۲۵۰۵ ، المحاسن : ج ۲ ص ۱۲۶ ح ۱۳۴۸ وفيه «بعينه» بدل «بعينه» ، مكارم الأخلاق : ج ۱ ص ۵۳۸ ح ۱۸۶۹ ، مجمع البيان : ج ۸ ص ۴۹۶ كلها عن حماد ، بحار الأنوار : ج ۱۳ ص ۴۲۳ ح ۱۸ .

۲- .. الكافي : ج ۱ ص ۱۸ ح ۱۲ عن هشام بن الحكم ، تحف العقول : ص ۳۸۸ ، بحار الأنوار : ج ۷۸ ص ۳۰۲ ح ۱ .

۳- .. الأمالي للطوسي : ص ۴۸۸ ح ۱۰۶۹ ، عدّه الداعي : ص ۶۴ كلاهما عن محمد بن علي بن الحسين بن زيد بن الإمام زين العابدين عن الإمام الرضا عن آباءه عليهم السلام ، مني المرید : ص ۱۰۹ عن الإمام الرضا عن آباءه عليهم السلام عنه صلى الله عليه و آله ، بحار الأنوار : ج ۱ ص ۱۷۱ ح ۲۴ .

۴- .. الخصال : ص ۵۲۳ ح ۱۲ عن الإمام علي عليه السلام ، تحف العقول : ص ۲۸ ، الأمالي للصدوق : ص ۷۱۳ ح ۹۸۲ عن الأصبغ بن نباته عن الإمام علي عليه السلام ، مجمع البيان : ج ۲ ص ۷۱۷ عن أنس وليس فيه «من العمى ، من الضعف» ، روضه الواعظين : ص ۱۳ عن الإمام علي عليه السلام ، بحار الأنوار : ج ۱ ص ۱۶۶ ح ۷ .

ص: ۶۱

۴ / ۳ دانش آموختن

امام صادق علیه السلام: لقمان به فرزندش گفت: «... خردمند، هر گاه با چشم خود، چیزی را ببیند، حق را از آن می شناسد. شاهد، چیزی را می بیند که غایب نمی بیند».

امام کاظم علیه السلام: کسی که خدا را نشناخته است، دلش با شناخت استواری که آن را ببیند و حقیقتش را در قلب خویش بیابد، گره نمی خورد.

۴ / ۳ دانش آموختن پیامبر خدا صلی الله علیه و آله: همانا دانش، زندگی بخش دل‌ها [ی مُرده] از نادانی است و روشنایی بخش دیدگان، از تاریکی [و کوری] است، و نیروبخش بدن‌های ناتوان است. ۱.

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله: همانا دانش، زندگی بخش دل‌هاست و روشنی بخش دیدگان، از کوری و نیروبخش بدن‌های ناتوان است.

ص: ۶۲

عنه صلى الله عليه و آله: إِنَّ الْعِلْمَ حَيَاةُ الْقُلُوبِ مِنَ الْجَهْلِ ، وَمَصَابِيحُ الْأَبْصَارِ مِنَ الظُّلْمِ . (۱)

الإمام على عليه السلام: الْحِكْمَةُ ضِيَاءٌ لِلْبَصْرِ . (۲)

عنه عليه السلام: جَاوِرِ الْعُلَمَاءِ تَسْتَبِصِر . (۳)

الإمام الكاظم عليه السلام: تَفَقَّهُوا فِي دِينِ اللَّهِ ، فَإِنَّ الْفِقْهَ مِفْتَاحُ الْبَصِيرَةِ . (۴)

عيسى عليه السلام: بِحَقِّ أَقْوَلٍ لَكُمْ : لَا يَجْتَمِعُ الْمَاءُ وَالنَّارُ فِي إِنَاءٍ وَاحِدٍ ، كَذَلِكَ لَا يَجْتَمِعُ الْفِقْهُ وَالْعَمَى فِي قَلْبٍ وَاحِدٍ . (۵)

۱- .. جامع بیان العلم وفضله: ج ۱ ص ۵۵ عن معاذ بن جبل؛ كنز الفوائد: ج ۲ ص ۱۰۸، أعلام الدين: ص ۸۲ كلاهما عن الإمام على عليه السلام وليس فيهما «من الجهل» وكلاهما بزياده «وقوه الأبدان من الضعف» فى آخره، تنبيه الخواطر: ج ۲ ص ۲۴۵ عن الإمام الصادق عليه السلام وليس فيه «من الجهل، من الظلم» .

۲- .. مختصر بصائر الدرجات: ص ۱۹۶ .

۳- .. غرر الحكم: ح ۴۸۰۱، عيون الحكم والمواعظ: ص ۲۲۱ ح ۴۲۹۷ .

۴- .. تحف العقول: ص ۴۱۰، الفقه المنسوب للإمام الرضا عليه السلام: ص ۳۳۷، بحار الأنوار: ج ۷۸ ص ۳۲۱ ح ۱۹ .

۵- .. تحف العقول: ص ۵۱۲ .

ص: ۶۳

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله: همانا دانش، زندگی بخش دل‌ها [ی‌مُرده] از نادانی و چراغ [و روشنی بخش] چشم‌ها در تاریکی هاست.

امام علی علیه السلام: حکمت، نوری برای دیده است.

امام علی علیه السلام: با دانشمندان همنشینی کن تا بصیرت یابی.

امام کاظم علیه السلام: در دین خدا، ژرف کاوی کنید؛ زیرا دین شناسی، کلید بصیرت است.

عیسی علیه السلام: به حق، با شما می‌گویم: آب و آتش، در یک ظرف جمع نمی‌شوند. همچنین دین شناسی و کوری، در یک دل، جمع نمی‌شوند.

ص: ۶۴

۴ / ۱۴ اعتبارُ الكتاب « أفلَم يَسِيرُوا فِي الْمَارِضِ فَتُكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصِيرُ وَ لَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ ». (۱)

الحديثُ للإمام عليّ عليه السلام: مَنْ اعْتَبَرَ أَبْصَرَ . (۲)

عنه عليه السلام: فِي كُلِّ اعْتِبَارٍ اسْتِبْصَارٌ . (۳)

عنه عليه السلام: رَحِمَ اللَّهُ امْرَأً تَفَكَّرَ فَاعْتَبَرَ ، وَاعْتَبَرَ فَأَبْصَرَ . (۴)

عنه عليه السلام: دَوَامُ الْعِتَابِ يُؤَدِّي إِلَى الْإِسْتِبْصَارِ ، وَيُثْمِرُ الْإِزْدِجَارَ . (۵)

عنه عليه السلام فِي خُطْبِهِ خَطَبَهَا يَوْمَ الْجُمُعَةِ : أَوْ لَيْسَ لَكُمْ فِي آثَارِ الْأَوَّلِينَ وَفِي آبَائِكُمُ الْمَاضِينَ مُعْتَبَرٌ وَبَصِيرَةٌ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ؟! (۶)

۱- .. الْحَجَّ : ۴۶ .

۲- .. نهج البلاغه : الحكمة ۲۰۸ ، خصائص الأئمة عليهم السلام : ص ۱۱۸ ، العدد القويّه : ص ۲۹۲ ح ۱۸ و ص ۳۰۰ ح ۳۶ كلاهما عن الإمام الرضا عليه السلام ، نزهه الناظر : ص ۸۰ ح ۱۵۳ ، بحار الأنوار : ج ۷۰ ص ۷۳ ح ۲۷ .

۳- .. غرر الحكم : ح ۶۴۶۱ ، عيون الحكم والمواعظ : ص ۳۵۳ ح ۵۹۶۲ .

۴- .. نهج البلاغه : الخطبه ۱۰۳ ، غرر الحكم : ح ۵۲۰۶ ؛ دستور معالم الحكم : ص ۴۵ وفيه «عبداً» بدل «امراً» .

۵- .. غرر الحكم : ح ۵۱۵۰ ، عيون الحكم والمواعظ : ص ۲۵۱ ح ۴۷۰۹ .

۶- .. مصباح المتهجد : ص ۳۸۱ ح ۵۰۸ عن زيد بن وهب ، الدعوات : ص ۲۳۸ ح ۶۶۶ ، بحار الأنوار : ج ۸۹ ص ۲۳۸ ح ۶۸ .

ص: ۶۵

۴ / ۴ عبرت آموختن

۴ / ۴ عبرت آموختن قرآن «پس آیا در زمین سیر نمی کنند تا برای ایشان ، دل هایی باشد تا با آنها بفهمند یا گوش هایی [باشد] تا با آنها بشنوند ؛ زیرا در حقیقت ، دیدگان کور نیستند ؛ بلکه دل هایی که در سینه هاست ، کورند» .

حدیث امام علی علیه السلام: هر که عبرت بیاموزد ، بینا می شود .

امام علی علیه السلام: در هر عبرت آموختنی ، بیناشدنی است .

امام علی علیه السلام: رحمت خدا بر آن کس که اندیشید و عبرت گرفت ، و عبرت گرفت و بینا شد !

امام علی علیه السلام: عبرت گرفتن مداوم ، به بصیرت می انجامد ، و باز ایستادن [از گناه و خطا] را به بار می نشاند .

امام علی علیه السلام در خطبه ای که روز جمعه ایراد فرمود : آیا در آثار پیشینیان و در پدران گذشته شما ، [مایه های] عبرت و بصیرت نیست ، اگر خرد می ورزید؟! .

ص: ۶۶

۴ / ۵ التَّقْوَى الْكِتَابُ «يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا» . (۱)

«يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَءَامِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ» .

(۲)

الحدیثا لإمام علی علیه السلام: إِنَّ تَقْوَى اللَّهِ دَوَاءُ دَاءِ قُلُوبِكُمْ ، وَبَصِيرَةٌ عَمَى أَفْتِدَاتِكُمْ ، وَشِفَاءُ مَرَضِ أَجْسَادِكُمْ ، وَصِيْلَاحُ فَسَادِ صُدُورِكُمْ ، وَطَهْرٌ دَنَسِ أَنْفُسِكُمْ ، وَجِلَاءُ عَشَا أَبْصَارِكُمْ . (۳)

عنه عليه السلام: فَمَا تَقُوا اللَّهَ تَقِيَهُ مَنْ أَيْقَنَ فَمَا حَسَنَ ، وَعَمَّرَ فَمَا عَتَبَرَ ، وَحُذِرَ فَمَا زَدَجَرَ ، وَبُصِّرَ فَمَا سَبَّحَرَ ، وَخَافَ الْعِقَابَ ، وَعَمِلَ لِيَوْمِ

الْحِسَابِ . (۴)

۴ / ۶ ذِكْرُ اللَّهِ الْكِتَابُ «إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ» . (۵)

۱- .. الأنفال : ۲۹ .

۲- .. الحديد : ۲۸ .

۳- .. نهج البلاغه : الخطبه ۱۹۸ ، بحار الأنوار : ج ۷۰ ص ۲۸۴ ح ۶ .

۴- .. غرر الحكم : ح ۶۵۹۸ ، عيون الحكم والمواعظ : ص ۳۶۰ ح ۶۰۹۹ نحوه .

۵- .. الأعراف : ۲۰۱ .

ص: ۶۷

۴ / ۵ پروای از خدا**۴ / ۶ یاد خدا**

۴ / ۵ پروای از خدا قرآن «ای کسانی که ایمان آورده اید! اگر از خدا پروا کنید برای شما فرقانی (نیروی جدا کننده حق از باطل) قرار می دهد» .

«ای کسانی که ایمان آورده اید! از خدا پروا کنید ، و به پیامبرش ، ایمان آورید تا دو بهره از رحمتش به شما عطا کند و برایتان ، نوری قرار دهد که با آن ، راه بروید و شما را بیامرزد ، و خدا ، آمرزگاری مهربان است» .

حدیث امام علی علیه السلام: همانا پروای از خدا ، داروی درد دل های شما و بینا کننده کوری دل های شما و شفابخش بیماری بدن های شما و اصلاح کننده تباهی سینه های شما و پاک کننده آلودگی جان های شما و روشنی بخش ضعف دیدگان شماست .

امام علی علیه السلام: از خدا پروا کنید ، همچون پروا کردن کسی که یقین کرد و نیکی به جا آورد ، پند داده شد و پند گرفت ، بر حذر داشته شد و [از گناه] باز ایستاد ، بینایش کردند و بینا شد ، و از کیفر ترسید و برای روز حساب ، کار کرد .

۴ / ۶ یاد خدا قرآن «در حقیقت ، کسانی که [از خدا] پروا دارند ، چون وسوسه ای از جانب شیطان بدیشان رسد ، بی درنگ [خدا را] به یاد آورند و آن گاه ، بینا شوند» .

ص: ۶۸

الحديث الإمام الباقر عليه السلام: إِنَّ الْمُؤْمِنَ مَعْنَى بُمُجَاهَدِهِ نَفْسِهِ لِيُغْلِبَهَا عَلَى هَوَاهَا ، فَمَرَّةٌ يُقِيمُ أَوْدَهَا (۱) وَيُخَالِفُ هَوَاهَا فِي مَحَبَّةِ اللَّهِ ، وَمَرَّةٌ تَصْرَعُهُ نَفْسُهُ فَيَتَّبِعُ هَوَاهَا فَيَنْعَشُهُ اللَّهُ فَيَنْتَعِشُ ، وَيَقِيلُ اللَّهُ عَثْرَتَهُ فَيَتَذَكَّرُ وَيَفْزَعُ إِلَى التَّوْبَةِ وَالْمُخَافَةِ ، فَيَزِدَادُ بَصِيرَةً وَمَعْرِفَةً لِمَا زِيدَ فِيهِ مِنَ الْخَوْفِ ، وَذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يَقُولُ : «إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ» . (۲)

عنه عليه السلام في قوله تعالى : «إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ» : إِذَا ذَكَرَهُمُ الشَّيْطَانُ الْمَعَاصِيَ وَحَمَلَهُمْ عَلَيْهَا ، يَذْكُرُونَ اللَّهَ فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ . (۳)

عنه عليه السلام: ثلاثٌ من أشد ما عمِل العبادُ : إنصافُ المؤمنِ من نفسه ، ومواساةُ المرءِ أخاهُ ، وذكُرُ اللهِ على كُلِّ حالٍ ، وهو أن يذكُر اللهُ عز و جل عند المعصية يهتُمُّ بها ، فيحول ذكُرُ اللهِ بينه وبين تلك المعصية ، وهو قولُ اللهِ عز و جل : «إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ» . (۴)

۱- .. الأودُ : العوجُ (مجمع البحرين : ج ۱ ص ۹۶ «أود»).

۲- .. تحف العقول : ص ۲۸۴ ، بحار الأنوار : ج ۷۸ ص ۱۶۳ ح ۱ .

۳- .. تفسير القمى : ج ۱ ص ۲۵۳ ، بحار الأنوار : ج ۶۳ ص ۲۳۶ ح ۷۹ .

۴- .. الخصال : ص ۱۳۱ ح ۱۳۸ ، معانى الأخبار : ص ۱۹۲ ح ۲ ، جامع الأحاديث : ص ۱۸۹ كلاهما نحوه وكلها عن أبي بصير ، بحار الأنوار : ج ۶۹ ص ۳۷۹ ح ۳۶ .

ص: ۶۹

حدیث امام باقر علیه السلام: مؤمن، همواره در کار مبارزه با نفس خویش است تا بر هوس آن، چیره آید. گاه نفس خود را از کثری [و انحراف] به راستی می آورد و در راه محبت خدا، با هوای نفس، مخالفت می ورزد. گاه نفسش، او را بر زمین می افکند و در نتیجه، پیرو هوس آن می گردد؛ اما خداوند، دستش را می گیرد و بر می خیزد، و خدا، لغزش او را می بخشد و مؤمن، به خود می آید (/ به یاد خدا می افتد) و به توبه و ترس از خدا، پناه می برد و بر اثر افزایش ترسش [از خدا]، بر بصیرت و معرفت او افزوده می گردد. گواه این مطلب، این فرموده خداوند است که: «در حقیقت، کسانی که [از خدا] پروا دارند، چون وسوسه ای از جانب شیطان بدیشان رسد، بی درنگ [خدا را] به یاد می آورند و آن گاه، بینا می شوند».

امام باقر علیه السلام در باره این سخن خداوند متعال: «در حقیقت، کسانی که [از خدا] پروا دارند، چون وسوسه ای از جانب شیطان بدیشان رسد، بی درنگ، [خدا را] به یاد می آورند و آن گاه، بینا می شوند»: هر گاه شیطان، آنان را به یاد گناهان بیندازد و بر [انجام دادن] آنها وادارشان سازد، خدا را یاد می کنند و آن گاه، بینا می شوند.

امام باقر علیه السلام: سه چیز، از سخت ترین کارها برای بندگان است: انصاف داشتن مؤمن در باره خود، همدردی و کمک مالی انسان به برادرش، و به یاد خدا بودن در همه حال. این، بدان معناست که آدمی، هنگام رو به رو شدن با گناه و آهنگ آن کردن، خدا را یاد می کند، و یاد خدا، مانع میان او و آن گناه می شود. این است معنای سخن خداوند عز و جل که می فرماید: «در حقیقت، کسانی که [از خدا] پروا دارند، چون وسوسه ای از جانب شیطان بدیشان رسد، بی درنگ [خدا را] به یاد می آورند و آن گاه، بینا می شوند».

ص: ۷۰

الكافی عن أبی بصیر عن الإمام الصادق علیه السلام ، قال : سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ : وَإِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ « قال : هُوَ الْعَبْدُ يَهُمُّ بِالذَّنْبِ ثُمَّ يَتَذَكَّرُ فَيَمْسِكُ ، فَذَلِكَ قَوْلُهُ : « تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ » . (۱)

الإمام علی علیه السلام : إِنَّ اللَّهَ شُبْحَانَهُ وَتَعَالَى جَعَلَ الذِّكْرَ جِلَاءً لِلْقُلُوبِ ، تَسْمَعُ بِهِ بَعْدَ الْوَقْرِ (۲) ، وَتُبْصِرُ بِهِ بَعْدَ الْعَشْوَةِ (۳) . (۴)

عنه عليه السلام : مَنْ ذَكَرَ اللَّهَ اسْتَبَصَرَ . (۵)

عنه عليه السلام : ذِكْرُ اللَّهِ يُنِيرُ الْبَصَائِرَ ، وَيُونِسُ الضَّمَائِرَ . (۶)

عنه عليه السلام : الذِّكْرُ هِدَايَةُ الْعُقُولِ ، وَتَبْصِرَةُ النُّفُوسِ . (۷)

عنه عليه السلام : الذِّكْرُ جِلَاءُ الْبَصَائِرِ ، وَنُورُ السَّرَائِرِ . (۸)

۱- .. الكافی : ج ۲ ص ۴۳۴ ح ۷ ، تفسير العیاشی : ج ۲ ص ۴۳ ح ۱۲۸ عن زید بن أبی أسامه و ص ۴۴ ح ۱۲۹ عن علی بن أبی حمزه و كلاهما نحوه ، بحار الأنوار : ج ۶ ص ۴۰ ح ۷۲ .

۲- .. الْوَقْرَةُ : هِيَ الْمَرَّةُ مِنَ الْوَقْرِ ؛ ثِقَلُ السَّمْعِ (لسان العرب : ج ۵ ص ۲۸۹ «وقر»).

۳- .. الْعَشْوَةُ : الْأَمْرُ الْمَلْتَبَسُ ، وَأَنْ يَرْكَبَ أَمْرًا بِجَهْلٍ لَا- يَعْرِفُ وَجْهَهُ ، مَأْخُودٌ مِنْ عَشْوِهِ اللَّيْلِ ، وَهِيَ ظُلْمَتُهُ (النهاية : ج ۳ ص ۲۴۲ «عشا»).

۴- .. نهج البلاغه : الخطبه ۲۲۲ ، إرشاد القلوب : ص ۵۹ وفيه : «الغشوه» بدل «العشوه» ، غرر الحكم : ح ۳۵۷۳ نحوه ، بحار الأنوار : ج ۶۹ ص ۳۲۵ ح ۳۹ .

۵- .. غرر الحكم : ح ۷۸۰۰ ، عيون الحكم والمواعظ : ص ۴۲۹ ح ۷۲۹۷ .

۶- .. غرر الحكم : ح ۵۱۶۷ ، عيون الحكم والمواعظ : ص ۲۵۵ ح ۴۷۲۰ .

۷- .. غرر الحكم : ح ۱۴۰۳ .

۸- .. غرر الحكم : ح ۱۳۷۷ .

ص: ۷۱

الکافی به نقل از ابو بصیر: از امام صادق علیه السلام در باره این فرموده خداوند عز و جل که: «چون وسوسه ای از جانب شیطان بدیشان رسد، بی درنگ [خدا را] به یاد می آورند و آن گاه، بینا می شوند»، پرسیدم. فرمود: «[معنایش این است که] آن بنده، آهنگ گناه می کند. سپس [خدا را] یاد آوری شود و دست نگه می دارد. این است معنای فرموده او که: «بی درنگ، [خدا را] به یاد می آورند و آن گاه، بینا می شوند».

امام علی علیه السلام: خداوند پاک و بلندمرتبه، یاد [خود] را صیقل دهنده دل ها قرار داده است. گوش های سنگین شده دل ها، با یاد خدا، شنوا می شوند و چشم های [کور و] تاری شده دل ها به وسیله آن، بینا می گردند.

امام علی علیه السلام: هر که خدا را یاد کند، بصیرت می یابد.

امام علی علیه السلام: یاد خدا، روشنی بخش دیدگان و آرام بخش دل هاست.

امام علی علیه السلام: یاد [خدا]، هدایت کننده خردها و بینا کننده جان هاست.

امام علی علیه السلام: یاد خدا، صیقل دهنده دیدگان [دل ها] و نور درون هاست.

۴ / ۱۷ إخلاصاً لإمام علي عليه السلام: عند تحقّق الإخلاص تستنير البصائر. (۱)

عنه عليه السلام في ذكر حديث معراج النبي صلى الله عليه وآله : قال الله تعالى : ... يا أحمد ... من عمل برضائي الزمه ثلاث خصال : أَعْرَفُهُ سُكْرًا لَا يُخَالِطُهُ الْجَهْلُ ، وَذَكَرًا لَا يُخَالِطُهُ النُّسْيَانُ ، وَمَحَبَّةً لَا يُؤَثِّرُ عَلَيَّ مَحَبَّتِي مَحَبَّةَ الْمَخْلُوقِينَ ، فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ ، وَأَفْتَحُ عَيْنَ قَلْبِي إِلَى جَلَالِي ، وَلَا أُخْفِي عَلَيْهِ خَاصَّةَ خَلْقِي ، فَأُنَاجِيهِ فِي ظُلْمِ اللَّيْلِ وَنُورِ النَّهَارِ حَتَّى يَنْقَطِعَ حَدِيثُهُ مَعَ الْمَخْلُوقِينَ ، وَمُجَالَسَتُهُ مَعَهُمْ ، وَأَسْمِعُهُ كَلَامِي وَكَلَامَ مَلَائِكَتِي ، وَأَعْرِفُهُ السِّرَّ الَّذِي سَتَرْتُهُ عَن خَلْقِي ، وَالْبِسْهُ الْحَيَاءَ حَتَّى يَسْتَحْيِيَ مِنْهُ الْخَلْقُ كُلُّهُمْ ، وَيَمْشِي عَلَى الْأَرْضِ مَغْفُورًا لَهُ ، وَأَجْعَلُ قَلْبَهُ وَاِعْيًا وَبَصِيرًا ، وَلَا أُخْفِي عَلَيْهِ شَيْئًا مِنْ جَنَّةٍ وَلَا نَارٍ ، وَأَعْرِفُهُ مَا يُمْرُّ عَلَى النَّاسِ فِي يَوْمِ الْقِيَامَةِ مِنَ الْهَوْلِ وَالشُّدَّةِ ، وَمَا أَحَاسِبُ الْأَغْنِيَاءَ وَالْفُقَرَاءَ وَالْجُهَالَ وَالْعُلَمَاءَ ... فَهَذِهِ صِفَاتُ الْمُحِبِّينَ. (۲)

۱- .. غرر الحكم: ح ۶۲۱۱، عيون الحكم والمواعظ: ص ۳۳۸ ح ۵۷۶۵.

۲- .. إرشاد القلوب: ص ۱۹۹۲۰۴، بحار الأنوار: ج ۷۷ ص ۲۸ ح ۶.

ص: ۷۳

۴ / ۷ اخلاص

۴ / ۷ اخلاص امام علی علیه السلام: چون اخلاص تحقق یابد، دیده بصیرت، روشنی می گیرد.

امام علی علیه السلام در یادکرد حدیث معراج پیامبر صلی الله علیه و آله: خدای متعال فرمود: «... ای احمد! ... هر که برای خشنودی من کار کند، سه خصلت در وجود او می نهم: سپاس گزاری ای را به او می شناسانم که با نادانی آمیخته نباشد، و یادی را که با فراموشی در نیامیزد، و محبتی را که محبت مخلوقات را بر محبت من بر نگزیند. پس هر گاه مرا دوست بدارد، من هم او را دوست می دارم و چشم دلش را به سوی جلالم می گشایم و بندگان ویژه خود را از او پنهان نمی دارم و در تاریکی های شب و روشنایی روز، با او نجوا می کنم، آن سان که همسخنی اش با آفریدگان و همنشینی با آنان را رها کند. سخن خودم و سخن فرشتگانم را به او می شنویم و رازی را که از آفریدگانم پوشانده ام، برای او فاش می سازم و جامه حیا بر او می پوشانم تا تمام آفریدگان، از او حیا کنند و آمرزیده، بر روی زمین راه می رود و دلش را پذیرا و بینا می گردانم و هیچ چیزی از بهشت و دوزخ را بر او پوشیده نمی دارم و ترس ها و سختی هایی را که مردم در روز قیامت، از سر می گذرانند و حسابی را که از توانگران و تهی دستان و نادانان و دانایان می کشم، به او می شناسانم ... این است صفات دوستان [خدا].

ص: ۷۴

۴ / ۸ الزُّهُدُ رسول الله صلى الله عليه وآله في التَّوْبِ بِالزُّهُدِ فِي الدُّنْيَا: مَنْ زَهَّدَ فِيهَا فَقَصَّرَ فِيهَا أَمَلَهُ ، أَعْطَاهُ اللَّهُ عِلْمًا بَغَيْرِ تَعَلُّمٍ ، وَهُدًى بَغَيْرِ هِدَايَةٍ ، فَأَذْهَبَ عَنْهُ الْعَمَى وَجَعَلَهُ بَصِيرًا . (۱)

الإمام علي عليه السلام: إزهد في الدنيا ؛ يبصرَكَ اللهُ عوراتها . (۲)

۴ / ۹ قَبُولُ النُّصَاحِ الإمام علي عليه السلام: قَدْ نُصِحْتُمْ فَانْتَصِحُوا ، وَبُصِّرْتُمْ فَأَبْصِرُوا ، وَأُرْشِدْتُمْ فَاسْتَرْشِدُوا . (۳)

عنه عليه السلام: لَقَدْ بُصِّرْتُمْ إِنْ أَبْصَرْتُمْ ، وَأُسْمِعْتُمْ إِنْ سَمِعْتُمْ ، وَهُدَيْتُمْ إِنْ اهْتَدَيْتُمْ . (۴)

-
- ۱- .. تحف العقول : ص ۶۰ ، بحار الأنوار : ج ۷۷ ص ۱۶۳ ح ۱۸۷ ؛ حليه الأولياء : ج ۱ ص ۷۲ عن نصير بن حمزه عن أبيه عن الإمام الصادق عن الإمام الباقر عن الإمام الحسين عن أبيه : عنه ۹ نحوه ، كنز العمال : ج ۳ ص ۱۹۷ ح ۶۱۴۹ .
- ۲- .. نهج البلاغه : الحكمه ۳۹۱ ، تنبيه الخواطر : ج ۲ ص ۲۹۷ ، غرر الحكم : ح ۲۳۶۲ وفيه «عيوبها» بدل «عوراتها» ، بحار الأنوار : ج ۷۰ ص ۳۱۹ ح ۳۴ .
- ۳- .. غرر الحكم : ح ۶۶۸۳ .
- ۴- .. نهج البلاغه : الخطبه ۲۰ ، غرر الحكم : ح ۷۳۴۶ .

ص: ۷۵

۴ / ۸ پارسایی

۴ / ۹ نصیحت پذیری

۴ / ۸ پارسایی پیامبر خدا صلی الله علیه و آله در تشویق به پارسایی در دنیا: هر که در دنیا پارسایی ورزد و آرزویش را در آن، کوتاه کند، خداوند، بدون آموختن، به او دانشی می دهد و بدون هدایت شدن، هدایتی. پس کوری را از او می زُداید و او را بینا می گرداند.

امام علی علیه السلام: در دنیا پارسا باش تا خداوند، تو را به معایب آن، بینا گرداند.

۴ / ۹ نصیحت پذیری امام علی علیه السلام: شما نصیحت شده اید، پس نصیحت پذیر باشید. به شما بینایی داده شده است، پس بینید و [به راه راست،] ارشاد شده اید، پس راه راست در پیش گیرید.

امام علی علیه السلام: هر آینه، به شما، بینایی داده شده است، اگر بینید، و شنوانیده شده اید، اگر بشنوید، و راه به شما نشان داده شده است، اگر به راه آیید. (۱)

۱- یعنی آنچه مایه بینش و بصیرت شماست و آنچه باید به گوش شما رسانیده شود، به شما گفته شده و راه درست، به شما نمایانده شده است. پس چشم و گوش خود را باز کنید و راه درست را در پیش گیرید.

ص: ۷۶

عنه عليه السلام: بِالْهُدَى يَكْتُمُ الْإِسْتِبْصَارُ. (۱)

۱۰ / ۴ استقبالی الامور الإمام علی علیه السلام: مَنْ اسْتَقْبَلَ الْأُمُورَ أَبْصَرَ. مَنْ اسْتَدْبَرَ الْأُمُورَ تَحَيَّرَ. (۲)

۴ / ۱۱ الجوع الإمام علی علیه السلام: إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ سَدَّ أَلْ رَّبُّهُ سُبْحَانَهُ لَيْلَةَ الْمِعْرَاجِ فَقَالَ: ... يَا رَبِّ مَا مِيرَاثُ الْجُوعِ؟ قَالَ: الْحِكْمَةُ، وَحِفْظُ الْقَلْبِ، وَالتَّقَرُّبُ إِلَيَّ، وَالْحُزْنُ الدَّائِمُ، وَخَفَةُ الْمُؤْنَةِ بَيْنَ النَّاسِ، وَقَوْلُ الْحَقِّ، وَلَا يُبَالِي عَاشَ يُسْرًا أَمْ بِعُسْرٍ ... يَا أَحْمَدُ، إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا جَاعَ بَطْنُهُ وَحَفِظَ لِسَانَهُ، عَلِمَتْهُ الْحِكْمَةُ، وَإِنْ كَانَ كَافِرًا تَكُونُ حِكْمَتُهُ حُجَّةً عَلَيْهِ وَوَبَالًا (۳)، وَإِنْ كَانَ مُؤْمِنًا تَكُونُ حِكْمَتُهُ لَهُ نُورًا وَبُرْهَانًا وَسَفَاءً وَرَحْمَةً، فَيَعْلَمُ مَا لَمْ يَكُنْ يَعْلَمُ وَيُبْصِرُ مَا لَمْ يَكُنْ يُبْصِرُ، فَأَوَّلُ مَا أَبْصَرَهُ عُيُوبُ نَفْسِهِ حَتَّى يَشْغَلَ بِهَا عَنْ عُيُوبِ غَيْرِهِ، وَأَبْصَرَهُ دَفَائِقُ الْعِلْمِ حَتَّى لَا يَدْخُلَ عَلَيْهِ الشَّيْطَانُ

۱-.. غرر الحكم: ح ۴۱۸۶، عيون الحكم والمواعظ: ص ۱۸۷ ح ۳۸۱۰.

۲-.. غرر الحكم: ح ۷۸۰۲ و ۷۸۰۳، عيون الحكم والمواعظ: ص ۴۵۲ ح ۸۰۹۳ و ۸۰۹۴.

۳-.. الوَبَالُ: الْوَخَامَةُ وَسُوءُ الْعَاقِبَةِ (مجمع البحرين: ج ۳ ص ۱۹۰ «وبل»)

ص: ۷۷

۴ / ۱۰ به پیشواز رفتن کارها

۴ / ۱۱ گرسنگی

امام علی علیه السلام: با راه نمایی، بصیرت، افزون می شود.

۴ / ۱۰ به پیشواز رفتن کارها امام علی علیه السلام: هر که به پیشواز کارها رود (۱)، بینا می شود و هر که از پس کارها رود، حیران می شود.

۴ / ۱۱ گرسنگی امام علی علیه السلام: پیامبر صلی الله علیه و آله در شب معراج از پروردگار پاکش پرسید و گفت: ... ای پروردگار من! میراث [و ثمره] گرسنگی چیست؟ فرمود: «حکمت، نگاه داشتن دل، نزدیک شدن به من، اندوه همیشگی داشتن، کم خرج و زحمت بودن برای مردم، حقگویی و باک نداشتن از این که در آسانی زندگی کند یا در سختی ... ای احمد! بنده، هر گاه شکمش گرسنه باشد و زبانش را ننگه دارد، من به او حکمت می آموزم. چنانچه کافر باشد، حکمتش، حجتی بر او و وبال او خواهد بود، و اگر مؤمن باشد، حکمتش برای او نور و برهان و شفا و رحمت است، به طوری که آنچه را نمی دانسته است، می داند و آنچه را نمی دیده است، می بیند. پس نخستین چیزی که به او می نمایانم، عیب های خود اوست تا با پرداختن به آنها، از پرداختن به عیب های دیگران، بازماند و [دیگران که] دقایق و نکته های باریک دانش و معرفت را به او نشان می دهم تا این که شیطان به او راه نیابد».

۱- ظاهراً مقصود آن است که اندیشیدن و تدبیر قبل از انجام هر کار، موجب بصیرت و فکر کردن بعد از انجام آن موجب حیرت و سرگردانی است.

ص: ۷۸

۴ / ۱۲ الدُّعَاءُ الإِمَامِ عَلِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي الْمُنَاجَاةِ الشَّعْبَانِيَّةِ : إلهي هَبْ لِي كَمَالَ الْإِنْقِطَاعِ إِلَيْكَ ، وَأَنْزِرْ أَبْصَارَ قُلُوبِنَا بِضِيَاءِ نَظَرِهَا إِلَيْكَ ، حَتَّى تَخْرِقَ أَبْصَارَ الْقُلُوبِ حُجُبَ النُّورِ ، فَتَصِلَ إِلَى مَعْدِنِ الْعَظَمَةِ ، وَتَصِيرَ أَرْوَاحَنَا مُعَلَّقَةً بِعِزِّ قُدْسِكَ . (۱)

الإمام الحسين عليه السلام مِنْ دُعَائِهِ فِي قُنُوتِهِ : اللَّهُمَّ وَإِنِّي مَعَ ذَلِكُ كُلِّ عَائِدٍ بِسُوءِ ... مُسْتَبِصِرٌ فِي مَا بَصَّرْتَنِي ... فَلَا تُخَلِّنِي مِنْ رِعَايَتِكَ ... وَاجْعَلْ عَلَيَّ الْبَصِيرَةَ مَدْرَجَتِي . (۲)

الإمام زين العابدين عليه السلام فِي أَدْعِيَةِ السَّحْرِ فِي لَيْالِي شَهْرِ رَمَضَانَ : اللَّهُمَّ أَعْطِنِي بَصِيرَةً فِي دِينِكَ ، وَفَهْمًا فِي حُكْمِكَ ، وَفِقْهًا فِي عِلْمِكَ ، وَكِفْلَيْنِ (۳) مِنْ رَحْمَتِكَ ، وَوَرَعًا يَحْجُزُنِي عَنِ مَعَاصِيكَ ، وَيُبَيِّضُ وَجْهِي بِنُورِكَ . (۴)

الإمام الصادق عليه السلام فِي دُعَاءِ عَلَّمَهُ لُوجِعِ الْعَيْنِ : وَاجْعَلِ النُّورَ فِي بَصْرِي وَالبَصِيرَةَ فِي دِينِي . (۵)

۱- .. الإقبال : ج ۳ ص ۲۹۹ ، بحار الأنوار : ج ۹۴ ص ۹۹ ح ۱۳ نقلًا عن الكتاب العتيق الغروي عن نوف البكالي .

۲- .. مهج الدعوات : ص ۶۸ ، بحار الأنوار : ج ۸۵ ص ۲۱۴ .

۳- .. كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِكَ : أَي نَصِييْنِ مِنْهَا (مجمع البحرين : ج ۳ ص ۱۵۸۲ «كفل»).

۴- .. مصباح المتهجد : ص ۵۹۶ ح ۶۹۱ ، الإقبال : ج ۱ ص ۱۷۳ ، المصباح للكفعمي : ص ۷۹۶ كلُّها عن أبي حمزة الثمالي ، بحار الأنوار : ج ۹۸ ص ۹۲ ح ۲ .

۵- .. الكافي : ج ۲ ص ۵۵۰ ح ۱۱ ، الأمل للنفيد : ص ۱۷۹ ح ۹ ، الأمل للطوسي : ص ۱۹۶ ح ۳۳۴ ، مكارم الأخلاق : ج ۲ ص ۲۴۷ ح ۲۵۹۷ كلُّها عن محمّد الجعفي عن أبيه ، بحار الأنوار : ج ۹۵ ص ۸۶ ح ۲ .

ص: ۷۹

۴ / ۱۲ دعا

۴ / ۱۲ دعا امام علی علیه السلام در «مناجات شعبانیه»: خدایا! کمال [گسستن از همه و] روی آوردن به خودت را ارزانی ام بدار و دیدگانِ دل های ما را با فروغِ نگاهی که به تو می افکنند ، روشنایی بخش ، تا آن گاه که دیدگان دل ها ، پرده های نور را از هم بدرند و به کانون عظمت [تو] بار یابند و جان های ما به شکوه قدس و پاکی تو بیاویزند .

امام حسین علیه السلام در دعای قنوت : بار خدایا ! با این همه ، من به تو پناه آورده ام . . . و در آنچه به من نشان داده ای ، بینایم . . . پس مرا از حمایت خویش ، بی بهره مگذار ... و مرا در مسیر خویش ، با بینش [و آگاهی] قرار ده .

امام زین العابدین علیه السلام در دعاهای سحر شب های ماه رمضان : بار خدایا ! بصیرت در دینت و فهمیدن احکامت و فهم عمیق در علمت را به من عطا کن و نیز دو بهره از رحمتت و وَرَعی که مرا از گناهانت باز دارد ، و رویم را با نور خود ، سپید گردان .

امام صادق علیه السلام در دعایی که برای دردِ چشم آموخت : و در دیده ام ، روشنایی قرار ده و در دینم ، بصیرت .

ص: ۸۰

عنه عليه السلام: أَسَأُ لُكَ بِاسْمِكَ الْعَظِيمِ رِضَاكَ عِنْدَ السُّخْطِ ، وَالْفُرْجَةَ عِنْدَ الْكُرْبِ ، وَالنُّورَ عِنْدَ الظُّلْمِ ، وَالْبَصِيرَةَ عِنْدَ تَشْبِيهِ الْفِتْنَةِ .
(۱)

عنه عليه السلام: الْحَمْدُ لِلَّهِ وَلِيِّ الْحَمْدِ وَأَهْلِهِ ، وَمُنْتَهَاهُ وَمَحَلُّهُ ... أَسَأُ لُكَ اللَّهُمَّ الْهُدَى مِنَ الضَّلَالَةِ ، وَالْبَصِيرَةَ مِنَ الْعَمَى ، وَالرُّشْدَ مِنَ الْغَوَايَةِ . (۲) ج ۸۹ ص ۳۰۱ ح ۱۰ .

الإمام الرضا عليه السلام فِي الْفِقْهِ الْمَنْسُوبِ إِلَيْهِ : وَإِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَكْتَحِلَ فَخُذِ الْمِيلَ بِيَدِكَ الْيُمْنَى وَاضْرِبْهُ فِي الْمُكْحَلِ ، وَقُلْ : «بِسْمِ اللَّهِ» ، فَإِذَا جَعَلْتَ الْمِيلَ فِي عَيْنِكَ فَقُلْ : «اللَّهُمَّ نَوِّرْ بَصْرِي ، وَاجْعَلْ فِيهِ نَوْراً أَبْصِرُ بِهِ حَقِّكَ ، وَاهْدِنِي إِلَى طَرِيقِ الْحَقِّ ، وَأَرْشِدْنِي إِلَى سَبِيلِ الرَّشَادِ ، اللَّهُمَّ نَوِّرْ عَلَيَّ دُنْيَايَ وَآخِرَتِي» . (۳)

۱- .. الكافي : ج ۲ ص ۵۹۲ ح ۳۱ عن عبد الرحمن بن سيابة ، مصباح المتهجد : ص ۲۷۶ ح ۳۸۳ ، جمال الأسبوع : ص ۱۴۳ وفيهما : «شده الغفله» بدل «تشبه الفتنه» ، بحار الأنوار : ج ۸۹ ص ۳۰۲ ح ۱۰ .

۲- .. الكافي : ج ۲ ص ۵۹۰-۵۹۱ ح ۳۱ عن عبد الرحمن بن سيابة ، مصباح المتهجد : ص ۲۷۵ ح ۳۸۳ ، جمال الأسبوع : ص ۱۴۱ وليس فيهما صدره إلى «ومحله» ، بحار الأنوار :

۳- .. الفقه المنسوب للإمام الرضا عليه السلام : ص ۳۹۷ ، المقنع : ص ۵۴۲ نحوه من دون إسناد إلى أحد من أهل البيت : ، بحار الأنوار : ج ۷۶ ص ۵۹ ح ۶ .

ص: ۸۱

امام صادق علیه السلام: به نام بزرگت، از تو می‌خواهم که خشنودی‌ات را در هنگام خشم، گشایش را در هنگام رنج [و گرفتاری]، روشنایی را در وقت تاریکی و بصیرت را در زمان در هم شدن امور بر اثر فتنه [نصیبم کنی].

امام صادق علیه السلام: ستایش، خدای را که صاحب ستایش و سزاوار آن و منتهای آن و جایگاه آن است ... بار خدایا! از تو می‌خواهم هدایت شدن از گمراهی را، و بینا شدن از کوری را، و به راه آمدن از کج روی را.

امام رضا علیه السلام در کتاب فقه منسوب به ایشان: و هر گاه خواستی سرمه بکشی، میل را در دست راست بگیر و آن را در سرمه دان بزن و «بسم الله» بگو. همچنین، هنگامی که میل را در چشم قرار دادی، بگو: «بار خدایا! چشمم را روشنی گردان، و در آن، نوری قرار ده که با آن، حق تو را بینم و مرا به راه حق، راه نمایی کن و به راه درست، ارشادم فرما. بار خدایا! دنیا و آخرتم را بر من، روشن ساز».

ص: ٨٢

الإمام العسكرى عليه السلام: اللَّهُمَّ فَصِّلْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ ... وَاسْتَقْبِلْ بِي صِحَّةً مِنْ سُقْمِي ، وَسَعَةً مِنْ عُدمِي ، وَسَلَامَةً شَامِلَةً فِي بَدَنِي ، وَبَصِيرَةً وَنَظْرَةً نَافِذَةً فِي دِينِي . (١)

راجع : موسوعه العقائد الإسلاميه : ج ٢ (القسم السادس : مبادئ المعرفة / الفصل الرابع : مبادئ الإلهام) .

١- .. المصباح للكفعمى : ص ١١٥ ، مصباح المتهجد : ص ٢٣٠ ح ٣٣٧ وليس فيه «وسعه من عدمى ، وبصيره» ، العدد القويّه : ص ٢٠٧ نحوه وكلاهما من دون إسنادٍ إلى أحدٍ من أهل البيت : ، بحار الأنوار : ج ٨٦ ص ١٧٦ ح ٤٥ .

ص: ۸۳

امام عسکری علیه السلام: بار خدایا! بر محمد و خاندان او، درود فرست ... و بیماری ام را به تن درستی و ناداری ام را به گشایش، تبدیل کن و بدنم را سراسر سالم بدار و بصیرت و نگاهی نافذ در دینم، عطایم فرما.

ر. ک: دانش نامه عقاید اسلامی: ج ۲ ص ۴۸۱ (مبادی شناخت / فصل چهارم: خاستگاه الهام).

ص: ٨٤

الفصل الخامس : آثار البصير ٥ / العليم رسول الله صلى الله عليه وآله : إِنَّ أَعْلَمَ النَّاسِ أَبْصِرُهُمْ بِالْحَقِّ إِذَا اخْتَلَفَتِ النَّاسُ وَإِنْ كَانَ مُقْصِرًا فِي الْعَمَلِ ، وَإِنْ كَانَ يَزْحَفُ عَلَى اسْتِهِ (١) . (٢) ج ١ ص ٤٤ ، حليه الأولياء : ج ٤ ص ١٧٧ الرقم ٢٧١ كلها عن ابن مسعود ، كنز العمال : ج ١٥ ص ٨٩٠ ح ٤٣٥٢٥ .

الإمام على عليه السلام : مَنْ أَبْصَرَ فِهِمْ ، وَمَنْ فَهِمَ عَلِمَ . (٣)

عنه عليه السلام : لَا عَلِمَ لِمَنْ لَا بَصِيرَةَ لَهُ . (٤)

عنه عليه السلام فى ذِكْرِ صِفَةِ الْإِيمَانِ : الْيَقِينُ عَلَى أَرْبَعِ شُعَبٍ : تَبَصُّرُهُ الْفِطْنَةَ (٥) ، وَتَأْوِيلِ الْحِكْمَةِ ، وَمَعْرِفَةِ الْعِبْرَةِ ، وَسُنَّةِ الْأَوْلِيَاءِ . فَمَنْ أَبْصَرَ الْفِطْنَةَ عَرَفَ الْحِكْمَةَ ، وَمَنْ تَأْوَلَّ الْحِكْمَةَ عَرَفَ الْعِبْرَةَ ، وَمَنْ عَرَفَ الْعِبْرَةَ عَرَفَ السُّنَّةَ ، وَمَنْ عَرَفَ السُّنَّةَ فَكَأَنَّمَا كَانَ مَعَ الْأَوْلِيَاءِ ، وَاهْتَدَى إِلَى التَّى هِيَ أَقْوَمُ ، وَنَظَرَ إِلَى مَنْ نَجَا بِمَا نَجَا ، وَمَنْ هَلَكَ بِمَا هَلَكَ ، وَإِنَّمَا أَهْلَكَ اللَّهُ مَنْ أَهْلَكَ بِمَعْصِيَتِهِ ، وَأَنْجَى مَنْ أَنْجَى بِطَاعَتِهِ . (٦) ج ١ ص ٢٨٥ ح ١٣٨٨ .

١- .. الاست : العجز ، وقد يراد به خلقه الدُّبُر (مجمع البحرين : ج ٢ ص ٨١٦ «سته»).

٢- .. المستدرك على الصحيحين : ج ٢ ص ٥٢٢ ح ٣٧٩٠ ، المعجم الكبير : ج ١٠ ص ٢٢٠ ح ١٠٥٣١ بزياده «زحفاً» فى آخره ، شعب الإيمان : ج ٧ ص ٦٩ ح ٩٥١٠ ، نوادر الأصول :

٣- .. نهج البلاغه : الحكمة ٢٠٨ ، خصائص الأئمة عليهم السلام : ص ١١٩ ، نزهه الناظر : ص ٨٠ ح ١٥٣ ، العدد القويّه : ص ٢٩٢ ح ١٨ عن الإمام الرضا عليه السلام ، بحار الأنوار : ج ٧١ ص ٣٢٧ ح ٢٥ .

٤- .. غرر الحكم : ح ١٠٧٧٣ ، عيون الحكم والمواعظ : ص ٥٣٩ ح ٩٩٧٩ .

٥- .. قال العلامة المجلسى قدس سره : تبصره الفطنة : التبصره مصدر باب التفعيل ، والفطنة الحدق وجوده الفهم ، وقال ابن ميثم : هى سرعه هجوم النفس على حقائق ما تورده الحواس عليها ، وقال : تبصره الفطنة أعمالها . أقول : يمكن أن تكون الإضافة إلى الفاعل ؛ أى جعل الفطنة الإنسان بصيراً ، أو إلى المفعول ، أى جعل الإنسان الفطنة بصيره ، ويحتمل أن تكون التبصره بمعنى الإبصار والرؤيه ، فرؤيتها كناية عن التوجه والتأمل فيها وفى مقتضاها ، فالإضافة إلى المفعول ، وحمله على الإضافة إلى الفاعل محوج إلى تكلف فى قوله : «فمن أبصر الفطنة» (بحار الأنوار : ج ٦٨ ص ٣٦٧).

٦- .. الكافى : ج ٢ ص ٥٠ ح ١ عن جابر عن الإمام الباقر عليه السلام ، نهج البلاغه : الحكمة ٣١ ، الخصال : ص ٢٣١ ح ٧٤ عن الأصبغ بن نباته ، تحف العقول : ص ١٦٥ كلها نحوه وليس فيها ذيله من «واهتدى ..» ، بحار الأنوار : ج ٦٨ ص ٣٥١ ح ١٩ ؛ تاريخ دمشق : ج ٤٢ ص ٥١٥ عن قبيصه بن جابر الأسدى نحوه ، وليس فيه ذيله من «واهتدى ..» ، كنز العمال :

فصل پنجم: آثار بصیرت

۵ / ۱ دانایی

فصل پنجم: آثار بصیرت ۵ / ۱ دانایی پیامبر خدا صلی الله علیه و آله: داناترین مردم، کسی است که هر گاه مردم [در حق] اختلاف کنند، او بیناترین آنان به حق باشد، اگر چه در عمل، کوتاهی کند، و اگر چه بر نشیمن خویش بخزد. (۱)

امام علی علیه السلام: کسی که بینا باشد، می فهمد، و کسی که بفهمد، دانا می شود.

امام علی علیه السلام: کسی که بصیرت ندارد، دانشی ندارد.

امام علی علیه السلام در یادکرد اوصاف ایمان: یقین، بر چهار شاخه است: تیزبینی، حکمت دانی، عبرت شناسی، و شناخت سنت (راه و رسم و سرگذشت) پیشینیان. هر که تیزبین باشد، حکمت شناس می شود و هر که حکمت شناس شود، عبرت را می شناسد و کسی که عبرت شناس باشد، سنت را بشناسد و کسی که سنت را بشناسد، گویی با گذشتگان بوده است، درست ترین راه را می یابد و نجات یافتگان و عوامل نجات آنها را، و نیز نابودشدگان و عوامل نابودی آنان را می شناسد؛ و البته، خدا، آنانی را که نابود کرده، به سبب نافرمانی از او، نابود کرده است، و آنانی را که نجات بخشیده، به سبب فرمان برداری از او، نجات بخشیده است.

۱- شاید کنایه از کودک بودن باشد.

ص: ۸۶

۵ / ۱۲ ایمان‌الکتاب « مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَى وَالْأَصْمِ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا أَفَلَا تَذَكَّرُونَ » . (۱)

۱- .. هود : ۲۴ .

ص: ۸۷

۵ / ۲ ایمان

۵ / ۲ ایمانقرآن «مَثَل این دو گروه ، همچون نابینا و ناشنوا [در مقایسه] با بینا و شنواست . آیا در مَثَل ، یکسان اند؟ پس آیا پند نمی گیرید؟» .

ص: ۸۸

« وَ مَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ * وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ * وَلَا الظُّلُّ وَلَا الْحُرُورُ ». (۱)

« وَ مَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُسِيءُ قَلِيلًا مَا تَتَذَكَّرُونَ ». (۲)

« قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبِ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِن تَتَّبِعُوا إِلَّا مَا يُوْحَىٰ إِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ». (۳)

« قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلِ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ». (۴)

« أَفَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ ». (۵)

« وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِبَيِّنَاتٍ مِنْ رَبِّهِمْ لَمْ يَخْرُجُوا عَلَيْهَا صِدْقًا وَعُقْمَانًا * وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا * أُولَئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا ». (۶)

۱- .. فاطر : ۱۹ ۲۱ .

۲- .. غافر : ۵۸ .

۳- .. الأنعام : ۵۰ .

۴- .. الرعد : ۱۶ .

۵- .. الرعد : ۱۹ .

۶- .. الفرقان : ۷۳۷۵ .

ص: ۸۹

«نابینا و بینا، یکسان نیستند. و نه تاریکی‌ها و روشنایی‌ها [ها]، و نه سایه و آفتاب».

«نابینا و بینا، یکسان نیستند، و کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده‌اند، [نیز] با [مردم] بدکار، یکسان نیستند، چه اندک، پند می‌پذیرید!».

«بگو: «به شما نمی‌گویم که گنجینه‌های خدا، نزد من است، و غیب نیز نمی‌دانم، و به شما نمی‌گویم که من فرشته‌ام. جز از آنچه به من وحی می‌شود، پیروی نمی‌کنم». بگو: «آیا نابینا و بینا، یکسان‌اند؟ آیا نمی‌اندیشید»».

«بگو: «پروردگار آسمان‌ها و زمین کیست؟». بگو: «خدا». بگو: «پس آیا جز او، سرپرستانی گرفته‌اید که اختیار سود و زیان خود را ندارند؟». بگو: «آیا نابینا و بینا، یکسان‌اند؟ یا تاریکی‌ها و روشنایی‌ها [ها] برابرند؟ یا برای خدا، شریکانی پنداشته‌اند که مانند آفرینش او آفریده‌اند و در نتیجه، [این دو] آفرینش بر آنان، مُشْتَبَه شده است؟». بگو: خدا، آفریننده هر چیزی است، و اوست یگانه قهار».

«آیا کسی که می‌داند آنچه از جانب پروردگارت بر تو نازل شده، حَقّ است، مانند کسی است که نابیناست؟ در حقیقت، خردمندان، پند می‌گیرند».

«و کسانی که چون به آیات پروردگارشان تذکر داده شوند، گم و کور، روی آن نمی‌افتند. و کسانی‌اند که می‌گویند: «پروردگارا! به ما از همسران و فرزندانمان، آن ده که [مایه] روشنی چشمان ما باشد و ما را پیشوای پرهیزگاران گردان». اینان‌اند که به [پاس] آن که شکیبایی کردند، غرفه‌های بهشت را [پاداش خواهند یافت و در آن جا با سلام و درود، مواجه خواهند شد».

ص: ٩٠

الحديث للإمام علي عليه السلام في صفة خلفاء الله في الأرض: هَجَمَ بِهِمُ الْعِلْمُ عَلَى حَقِيقَةِ الْبَصِيرَةِ ، وَبَاشَرُوا رُوحَ الْيَقِينِ ، وَاسْتَلَانُوا مَا اسْتَعْوَرَهُ (١) الْمُتَرَفُونَ ، وَأَنَسُوا بِمَا اسْتَوَحَّشَ مِنْهُ الْجَاهِلُونَ ، وَصَيَّرُوا الدُّنْيَا بِأَبْدَانِ أَرْوَاحِهَا مُعَلَّقَةً بِالْمَحَلِّ الْأَعْلَى ، أُولَئِكَ خُلَفَاءُ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ ، وَالِدُّعَاءُ إِلَى دِينِهِ . آه ، آه شَوْقًا إِلَى رُؤْيَيْهِمْ . (٢)

عنه عليه السلام: إِنَّمَا الدُّنْيَا مُنْتَهَى بَصَرِ الْأَعْمَى ، لَا يُبْصِرُ مِمَّا وَرَاءَهَا شَيْئًا ، وَالْبَصِيرُ يَنْفُذُهَا بَصْرُهُ ، وَيَعْلَمُ أَنَّ الدَّارَ وَرَاءَهَا . فَالْبَصِيرُ مِنْهَا شَاطِئٌ ، وَالْأَعْمَى إِلَيْهَا شَاطِئٌ ، وَالْبَصِيرُ مِنْهَا مُتَرَوِّدٌ ، وَالْأَعْمَى لَهَا مُتَرَوِّدٌ . (٣)

الإمام الصادق عليه السلام: لَمْ يُؤْمِنِ اللَّهُ الْمُؤْمِنَ مِنْ هَزَاهِزِ الدُّنْيَا ، وَلَكِنَّهُ آمَنَهُ مِنَ الْعَمَى فِيهَا ، وَالشَّقَاءُ فِي الْآخِرَةِ . (٤)

١- .. هكذا في المصدر ، وفي المصادر الأخرى «ما استوعره» وهو الأنسب . وهو من الوعر من الأرض ضدّ السهل ، أي استسهل ما استصعبه المتتعمون (مجمع البحرين : ج ٣ ص ١٩٥٢ «وعر»).

٢- .. نهج البلاغه : الحكمه ١٤٧ عن كميل بن زياد ، خصائص الأئمه عليهم السلام : ص ١٠٦ ، نزهه الناظر : ص ٩٠ ح ١٦٩ ، أعلام الدين : ص ٨٦ بزياده «سراً وجهراً» بعد «دينه» .

٣- .. نهج البلاغه : الخطبه ١٣٣ ، غرر الحكم : ح ٣٦٩٠ ، إرشاد القلوب : ص ١٩ نحوه .

٤- .. الكافي : ج ٢ ص ٢٥٥ ح ١٨ عن محمد بن بهلول العبدي ، صفات الشيعة : ص ١٠٩ ح ٥٠ عن معاوية بن عمّار نحوه ، بحار الأنوار : ج ٦٧ ص ٢١٣ ح ٢٠ .

ص: ۹۱

حدیث امام علی علیه السلام در توصیف جانشینان خدا در زمین: علم، آنان را به حقیقت بصیرت کشانده است و با روح یقین، در آمیخته اند و آنچه را نازپروردگان، دشوار دیده اند، آنان، آسان یافته اند، و با آنچه نادانان از آن رمیده اند، انس گرفته اند، و در این دنیا، با بدن هایی زندگی می کنند که روح آنها به جایگاه برین، تعلق دارد. اینان، جانشینان خدا در زمین او هستند و دعوتگران او به سوی دینش. وه، وه که چه شوقی است مرا به دیدن ایشان!

امام علی علیه السلام: همانا دنیا، واپسین دیدرس انسان کور[دل] است و در فرا سوی آن، چیزی نمی بیند. اما شخص بابصیرت، نگاهش از دنیا فراتر می رود و می داند که سرا[ی حقیقی]، در ورای این دنیا است. پس شخص بابصیرت، از دنیا دل و دیده بر می گیرد و کور[دل]، به آن می نگرد، بابصیرت، از آن توشه بر می گیرد و کور[دل]، برای آن، توشه فراهم می آورد.

امام صادق علیه السلام: خداوند، مؤمن را از [فشارها و] تکان های دنیا، در امان ندانسته است؛ بلکه او را از کور[دل]ی در دنیا و شقاوت در آخرت، امان بخشیده است.

ص: ٩٢

٥ / ٣ الاعتبار الكتاب « قَدْ كَانَ لَكُمْ ءَايَةٌ فِي فِئَتَيْنِ التَّافِتَيْنِ تَقْتُلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأَى الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصَرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ » . (١)

« يُقَلِّبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ » . (٢)

« فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ » . (٣)

الحديث رسول الله صلى الله عليه و آله : لا يَصِحُّ الاعتبارُ إِلَّا لِأَهْلِ الصِّفَاءِ وَالْبَصِيرَةِ . (٤)

الإمام على عليه السلام : بِالْإِسْتِبْصَارِ يَحْصُلُ الاعتبارُ . (٥)

عنه عليه السلام : مَنْ تَبَصَّرَ فِي الفِطْنَةِ ، تَبَتَّ لَهُ الحِكْمَةُ وَعَرَفَ العِبْرَةَ . (٦)

عنه عليه السلام : إِنَّمَا البَصِيرُ مَنْ سَمِعَ فَتَفَكَّرَ ، وَنَظَرَ فَأَبْصَرَ ، وَانْتَفَعَ بِالْعِبَرِ ، ثُمَّ سَلَكَ جَدَدًا (٧) وَاضِحًا يَتَجَنَّبُ فِيهِ الصَّرْعَةَ فِي المَهَاوِي ، وَالضَّلَالَ فِي المَغَاوِي ، وَلَا يُعِينُ عَلَى نَفْسِهِ الغَوَاةَ بِنَعْسُفٍ فِي حَقِّ ، أَوْ تَحْرِيفٍ فِي نَطْقٍ ، أَوْ تَخَوُّفٍ مِنْ صِدْقٍ . (٨)

١- .. آل عمران : ١٣ .

٢- .. النور : ٤٤ .

٣- .. الحشر : ٢ .

٤- .. مصباح الشريعة : ص ٢٠٦ عن الإمام الصادق عليه السلام ، بحار الأنوار : ج ٧١ ص ٣٢٦ ح ٢١ .

٥- .. غرر الحكم : ح ٤٣٥١ ، عيون الحكم والمواعظ : ص ١٨٩ ح ٣٨٩٦ .

٦- .. غرر الحكم : ح ٨٨٤٩ .

٧- .. الجَدَدُ : الأَرْضُ الصُّلْبَةُ الَّتِي يسهل المشى عليها (مجمع البحرين : ج ١ ص ٢٧٤ «جدد»)

٨- .. نهج البلاغه : الخطبه ١٥٣ ، تحف العقول : ص ١٥٥ نحوه ، غرر الحكم : ح ٣٨٩١ وفيه «ففكر» بدل «فتفكر» وليس فيه ذيله من «ثم سلك جدداً ..» ، بحار الأنوار : ج ٧٧ ص ٤٠٧ ح ٣٨ .

ص: ۹۳

۵ / ۳ عبرت آموختن

اشاره

۵ / ۳ عبرت آموختن قرآن «قطعا در برخورد میان دو گروه، برای شما نشانه ای [و درس عبرتی] بود. گروهی در راه خدا می جنگیدند و دیگر گروه، کافر بودند که آنان (مؤمنان) را به چشم، دو برابر خود می دیدند؛ و خدا، هر که را بخواهد، به یاری خود، تأیید می کند. یقینا در این ماجرا، برای صاحبان بصیرت، عبرتی است».

«خداست که شب و روز را با هم جا به جا می کند. قطعا در این [تبدیل] برای صاحبان بصیرت، عبرتی است». «پس عبرت بگیرید، ای صاحبان بصیرت!».

حدیث پیامبر خدا صلی الله علیه و آله: عبرت آموختن، تنها برای اهل صفا و بصیرت، حاصل می شود.

امام علی علیه السلام: با بصیرت است که عبرت آموختن، حاصل می شود.

امام علی علیه السلام: کسی که هوشمندانه بنگرد، حکمت برایش استوار می گردد و عبرت شناس می شود.

امام علی علیه السلام: صاحب بصیرت، کسی است که بشنود و بیندیشد، بنگرد و بیند و از عبرت ها بهره گیرد. آن گاه، راه روشن و همواری را بیوید و از افتادن در پرتگاه های آن و گم شدن در کژراهه هایش بپرهیزد و با منحرف شدن از حق، یا تحریف در گفتار، یا ترسیدن از [گفتن] سخن راست، گم راهان را در گم راه کردن خودش، یاری نرساند.

ص: ۹۴

..

ص: ۹۵

..

بصیرت ، حاصل عبرت آموختن است یا عامل آن؟

بصیرت ، حاصل عبرت آموختن است یا عامل آن؟ بر پایه شماری از روایاتِ فصل چهارم ، پندآموزی ، عامل پدید آمدن بصیرت است : **مَنْ اعْتَبَرَ أَبْصِيرَ . (۱)** هر که عبرت بیاموزد ، بینا می شود . به عکس ، روایات این باب ، دلالت دارند که بصیرت ، پدیدآورنده عبرت آموزی است : **بِالِاسْتِبْصَارِ يَحْصُلُ الْإِعْتِبَارُ . (۲)** با بصیرت است که عبرت آموختن ، حاصل می شود . بنا بر این ، جا دارد که این سؤال مطرح شود که : چگونه می شود بصیرت ، هم حاصل عبرت آموزی باشد و هم عامل آن ؟ و آیا این امر ، بعید نیست ؟ آیا روایات این دو باب ، با هم تعارض ندارند؟ پاسخ ، منفی است ؛ زیرا بصیرتی که پدیدآورنده اعتبار است ، با بصیرتی که حاصل آن است ، تفاوت دارند .

۱- ر.ک : ص ۶۵ ح ۶۰ .

۲- ر.ک : ص ۹۳ ح ۱۰۱ .

توضیح مطلب ، این که بصیرت نخست ، بیشی است که ذاتا همه انسان ها از آن برخوردارند و با ره نمودهای انبیای الهی ، تقویت می شود . عمل به مقتضای این بصیرت ، «اعتبار (عبرت گرفتن)» نامیده می شود و اعتباری که محصول بصیرتِ نخست است ، خود نیز عامل پدیدآورنده بصیرت جدیدی است که اعتبار جدیدتری را به همراه دارد . همچنین ، هر چه بصیرت افزایش یابد ، اعتبار و پندآموزی ، بیشتر می گردد و هر چه پندآموزی بیشتر شود ، دیده بصیرت ، قوت بیشتری پیدا می کند ؛ همانند رهروی که در تاریکی شب ، در پرتو نور حرکت می کند . در این جا نیز دیدن ، مقدمه رفتن ، و رفتن ، مقدمه دیدن ادامه راه تا رسیدن به مقصد است . بنا بر این ، خلاصه پاسخ این است که بصیرت ، هم حاصل عبرت آموختن است و هم عامل آن ؛ ولی این دو بصیرت با هم متفاوت اند ، چنان که در فرهنگ روایات اسلامی ، علم ، هم حاصل عمل است ، و هم محصل آن ؛ اما علمی که حاصل عمل است و علمی که محصل آن است ، با هم تفاوت دارند .

ص: ۹۸

۵ / ۴ الحزماً لإمام علي عليه السلام: النَّاطِرُ بِالْقَلْبِ الْعَامِلُ بِالْبَصْرِ ، يَكُونُ مُبْتَدَأُ عَمَلِهِ أَنْ يَعْلَمَ : أَعْمَلُهُ عَلَيْهِ أَمْ لَهُ ؟ فَإِنْ كَانَ لَهُ مَضَى فِيهِ ، وَإِنْ كَانَ عَلَيْهِ وَقَفَ عَنْهُ . (۱)

۵ / ۵ الشَّجَاعَةُ لِإِمَامِ عَلِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ : إِنِّي وَاللَّهِ لَوْ لَقِيتُهُمْ وَاحِدًا وَهُمْ طِلَاعُ (۲) الْأَرْضِ كُلِّهَا ، مَا بَالَيْتُ وَلَا اسْتَوْحَشْتُ ، وَإِنِّي مِنْ ضَلَالِهِمُ الَّذِي هُمْ فِيهِ وَالْهُدَى الَّذِي أَنَا عَلَيْهِ ، لَعَلَى بَصِيرِهِ مِنْ نَفْسِي وَيَقِينٍ مِنْ رَبِّي . (۳)

۵ / ۶ الْفِطْنَةُ لِإِمَامِ عَلِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ : الْعِلْمُ بِالْفَهْمِ . الْفَهْمُ بِالْفِطْنَةِ . الْفِطْنَةُ بِالْبَصِيرَةِ . (۴)

-
- ۱- .. نهج البلاغه : الخطبه ۱۵۴ ، غرر الحکم : ح ۳۵۶۹ وفيه «ينظر» بدل «يعلم» ، بحار الأنوار : ج ۱ ص ۲۰۹ ح ۱۱ .
 - ۲- .. طِلَاعُ الْأَرْضِ : أى ما يملؤها (النهايه : ج ۳ ص ۱۳۳ «طلع»).
 - ۳- .. نهج البلاغه : الكتاب ۶۲ ، بحار الأنوار : ج ۳۳ ص ۵۹۷ ح ۷۴۳ .
 - ۴- .. غرر الحکم : ح ۳۸ و ۳۹ و ۴۰ ، عيون الحکم والمواعظ : ص ۳۶ ح ۷۴۳ و ۷۴۵ و ۷۴۶ .

ص: ۹۹

۵ / ۴ دوراندیشی**۵ / ۵ شجاعت****۵ / ۶ تیزهوشی**

۵ / ۴ دوراندیشی امام علی علیه السلام: کسی که با دل می بیند و با بینش ، عمل می کند ، پیش از آن که عمل کند ، می اندیشد که : آیا عمل او به زیان اوست یا به سودش ؟ اگر به سود او بود ، آن را انجام می دهد و اگر به زیانش بود ، از انجام دادن آن ، باز می ایستد .

۵ / ۵ شجاعت امام علی علیه السلام: به خدا سوگند ، اگر یک تنه با آنان رو به رو می شدم و آنها ، سراسر زمین را پُر می کردند ، نه باکی داشتم و نه می هراسیدم ؛ چرا که من برگم راهی آنان و ره یافتگی خویش ، نیک آگاهم ، با بصیرت درونم و یقین از جانب پروردگارم .

۵ / ۶ تیزهوشی امام علی علیه السلام: دانش ، به فهمیدن است ، فهمیدن ، به تیزهوشی است و تیزهوشی ، به بصیرت .

ص: ۱۰۰

۵ / ۷ زُوَيْهٌ غُيُوبِ النَّفْسِ الْإِمَامِ عَلِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَبْصَرَ النَّاسَ مَنْ أَبْصَرَ غُيُوبَهُ ، وَأَقْلَعَ عَنْ ذُنُوبِهِ . (۱)

عنه عليه السلام: أَعْقَلَ النَّاسَ مَنْ كَانَ بِعَيْنِهِ بَصِيرًا ، وَعَنْ عَيْبِ غَيْرِهِ ضَرِيرًا . (۲)

۵ / ۸ فِعْلُ الْخَيْرِ الْإِمَامِ عَلِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَلَا إِنَّ أَبْصَرَ الْأَبْصَارِ مَا نَفَذَ فِي الْخَيْرِ طَرْفُهُ . أَلَا إِنَّ أَسْمَعَ الْأَسْمَاعِ مَا وَعَى التَّذْكَيرَ وَقَبْلَهُ . (۳)

الإمام الحسن عليه السلام: إِنَّ أَبْصَرَ الْأَبْصَارِ مَا نَفَذَ فِي الْخَيْرِ مَذْهَبُهُ ، وَأَسْمَعَ الْأَسْمَاعِ مَا وَعَى التَّذْكَيرَ وَانْتَفَعَ بِهِ . (۴)

۵ / ۹ صَلَاحُ السَّرَائِرِ الْإِمَامِ عَلِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: صَلَاحُ السَّرَائِرِ بُرْهَانُ صِحَّةِ الْبَصَائِرِ . (۵)

۱- .. غرر الحكم : ح ۳۰۶۱ ، عيون الحكم والمواعظ : ص ۱۲۰ ح ۲۷۱۶ .

۲- .. غرر الحكم : ح ۳۲۳۳ .

۳- .. نهج البلاغه : الخطبه ۱۰۵ ، غرر الحكم : ح ۲۷۵۷ و ۲۷۵۸ وفيهما «من» بدل «ما» في الموضوعين ، بحار الأنوار : ج ۳۴ ص ۲۳۶ ح ۹۹۸ .

۴- .. تحف العقول : ص ۲۳۵ ، بحار الأنوار : ج ۷۸ ص ۱۰۹ ح ۱۷ .

۵- .. غرر الحكم : ح ۵۸۰۷ ، عيون الحكم والمواعظ : ص ۳۰۱ ح ۵۳۳۴ .

ص: ۱۰۱

۵ / ۷ دیدن عیب های خود**۵ / ۸ انجام دادن کار نیک****۵ / ۹ درستی درون ها**

۵ / ۷ دیدن عیب های خود امام علی علیه السلام: بیناترین مردم ، کسی است که عیب های خود را ببیند و از گناهان خویش ، دست شوید .

امام علی علیه السلام: خردمندترین مردم ، کسی است که نسبت به عیب خویش ، بینا باشد و از [دیدن] عیب دیگران ، کور .

۵ / ۸ انجام دادن کار نیک امام علی علیه السلام: هان! بیناترین چشم ها ، چشمی است که نگاهش به سوی خوبی باشد . هان! شنواترین گوش ها ، گوشی است که پند را در یابد و آن را پذیرا شود .

امام حسن علیه السلام: بیناترین بینایی ها ، آن است که در خیر ، نفوذ کند و شنواترین شنوایی ها ، آن است که پند و یادآوری را بشنود و از آن ، بهره گیرد .

۵ / ۹ درستی درون ها امام علی علیه السلام: درستی درون ها ، دلیل سلامتِ بینش هاست .

ص: ١٠٢

عنه عليه السلام: قَدْ انجَابَتِ السَّرَائِرُ لِأَهْلِ الْبَصَائِرِ . (١)

٥ / ١٠ إصابته سبيل السلامه الإمام على عليه السلام: طوبى لذي قلب سليم ، أطاع من يهديه ، وتجنب من يرديه ، وأصاب سبيل السلامه ببصر من بصره ، وطاعه هاد أمره . (٢) گچگک

٥ / ١١ تِلْكَ الْآثَارُ الْإِمَامِ عَلَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: عِبَادَ اللَّهِ! إِنَّ مِنْ أَحَبِّ عِبَادِ اللَّهِ إِلَيْهِ عَبْدًا أَعَانَهُ اللَّهُ عَلَى نَفْسِهِ ، فَاسْتَشَعَرَ الْحُزْنَ ، وَتَجَلَّبَبَ الْخَوْفَ ؛ فَزَهَرَ مِصْبَاحُ الْهُدَى فِي قَلْبِهِ ، وَأَعِيدَ الْقِرَى لِيَوْمِهِ النَّازِلِ بِهِ ، فَقَرَّبَ عَلَى نَفْسِهِ الْبَعِيدَ ، وَهَوَّنَ الشَّدِيدَ . نَظَرَ فَأَبْصَرَ ، وَذَكَرَ فَاسْتَكْتَرَ ، وَارْتَوَى مِنْ عَذَابِ فُرَاتٍ سَهَّلَتْ لَهُ مَوَارِدُهُ ، فَشَرِبَ نَهْلًا (٣) ، وَسَلَّمَ سَبِيلًا جَدِّدًا . قَدْ خَلَعَ سِرَابِيلَ الشَّهَوَاتِ ، وَتَخَلَّى مِنَ الْهُمُومِ ، إِلَّا هَمًّا وَاحِدًا انْفَرَدَ بِهِ ، فَخَرَجَ مِنْ صَفَةِ الْعَمَى ، وَمُشَارَكَةِ أَهْلِ الْهَوَى ، وَصَارَ مِنْ مَفَاتِيحِ أَبْوَابِ الْهُدَى ، وَمَغَالِقِ أَبْوَابِ الرَّدَى . قَدْ أَبْصَرَ طَرِيقَهُ ، وَسَلَّمَ سَبِيلَهُ ، وَعَرَفَ مَنَارَهُ ، وَقَطَعَ غِمَارَهُ (٤) ، وَاسْتَمْسَكَ مِنَ الْعُرَى بِأَوْثِقِهَا ، وَمِنَ الْحِبَالِ بِأَمْتِنِهَا ، فَهُوَ مِنَ الْيَقِينِ عَلَى مِثْلِ ضَوْءِ الشَّمْسِ ، قَدْ نَصَبَ نَفْسَهُ لِلَّهِ سَبْحَانَهُ فِي أَرْفَعِ الْأُمُورِ ، مِنْ إِصْدَارِ كُلِّ وَارِدٍ عَلَيْهِ ، وَتَصْيِيرِ كُلِّ فِرْعٍ إِلَى أَصْلِهِ . مِصْبَاحُ ظُلُمَاتٍ ، كَشَافُ عَشَوَاتٍ (٥) ، مِفْتَاحُ مُبْهَمَاتٍ ، دَفَاعُ مُعْضَلَاتٍ ، دَلِيلُ فُلُواتٍ (٦) ، يَقُولُ فَيُفْهِمُ ، وَيَسْكُتُ فَيَسْلَمُ . قَدْ أَخْلَصَ لِلَّهِ فَاسْتَخْلَصَهُ ، فَهُوَ مِنْ مَعَادِنِ دِينِهِ ، وَأَوْتَادِ أَرْضِهِ . قَدْ أَلَزَمَ نَفْسَهُ الْعَدْلَ ، فَكَانَ أَوَّلَ عَدْلِهِ نَفْيُ الْهَوَى عَنْ نَفْسِهِ ، يَصِفُ الْحَقَّ وَيَعْمَلُ بِهِ ، لَا يَدْعُ لِلْخَيْرِ غَايَةً إِلَّا أُمَّهَا ، وَلَا مَظَنَّةَ إِلَّا قَصِيدَتَهَا ، قَدْ أَمَكَّنَ الْكِتَابَ مِنْ زَمَامِهِ ، فَهُوَ قَائِدُهُ وَإِمَامُهُ ، يَحُلُّ حَيْثُ حَلَّ ثَقْلُهُ ، وَيَنْزِلُ حَيْثُ كَانَ مَنَزَلُهُ . (٧)

- ١- .. نهج البلاغه : الخطبه ١٠٨ ، غرر الحكم : ح ٦٦٧٦ ، بحار الأنوار : ج ٣٤ ص ٢٤٠ ح ٩٩٩ .
- ٢- .. نهج البلاغه : الخطبه ٢١٤ ، بحار الأنوار : ج ٦٩ ص ٣١١ ح ٣٢ .
- ٣- .. نَهْلٌ : شَرِبَ الشَّرْبَ الْأَوَّلَ حَتَّى رَوَى (المصباح المنير : ص ٦٢٨ «نهل»).
- ٤- .. الْعَمْرُ : الشَّدَّةُ (لسان العرب : ج ٥ ص ٢٩ «عمر»).
- ٥- .. الْعَشْوَةُ : الْأَمْرُ الْمُلْتَبَسُ وَيُجْمَعُ عَلَى عَشَوَاتٍ (النهايه : ج ٣ ص ٢٤٢ «عشو»).
- ٦- .. الْفَلَاةُ : الْأَرْضُ الَّتِي لَا مَاءَ فِيهَا وَلَا أُنَيْسَ (لسان العرب : ج ١٥ ص ١٦٤ «فلا»).
- ٧- .. نهج البلاغه : الخطبه ٨٧ ، أعلام الدين : ص ١٢٧ نحوه ، غرر الحكم : ح ٣٥٧٧ وفيه صدره إلى «ليومه النازل به» ، بحار الأنوار : ج ٢ ص ٥٦ ح ٣٦ .

ص: ۱۰۳

۵ / ۱۰ رسیدن به راه سلامت

۵ / ۱۱ این نتایج

امام علی علیه السلام: نهانی ها ، برای اهل بصیرت ، آشکار است .

۵ / ۱۰ رسیدن به راه سلامت امام علی علیه السلام: خوشا به حال آن که دلی پاک دارد: از کسی که هدایتش کند ، پیروی می کند و از کسی که او را به تباهی کشاند ، دوری می‌گزیند و با بینایی کسی که به او بینایی می بخشد و با اطاعت از راه نمایی که به او فرمان می دهد ، به راه سلامت دست می یابد .

۵ / ۱۱ این نتایج امام علی علیه السلام: ای بندگان خدا! از محبوب ترین بندگان خداوند در نزد او ، آن بنده ای است که خدا ، وی را در برابر نفسش یاری رسانده است و از این رو ، اندوه را جامه زیرین خویش ساخته است و ترس را جامه رویین خود ، قرار داده است . پس چراغ هدایت ، در دلش می تابد و خود را برای پذیرایی از آن روزی که به آن وارد می شود ، آماده ساخته ، و دور را بر خود ، نزدیک کرده است و سخت را آسان . می نگرد و بینش می یابد ، [خدا را] یاد می کند و [بر کردارهای نیک خود] می افزاید . از [چشمه های] آب گوارا و شیرینی که آبشخورهایش برای او هموار شده ، سیراب می شود و در همان نخستین نوشیدن ، سیر می شود . راهی راست و روشن را می پوید . جامه های شهوت را [از خود] برکنده است و از خواسته ها ، جز یک خواسته که در آن منحصر شده ، فارغ شده است . بدین سبب ، از کوری [باطنی] و مشارکت با هوسرانان ، بیرون آمده است . او از کلیدهای درهای هدایت و از قفل های درهای هلاکت ، گشته است . راه خود را دیده و جاده خویش را پیموده است . نشانه های راهیابی را شناخته و سختی های آن را در نور دیده است . از دستگیره ها ، به محکم ترین آنها و از کوه ها ، به استوارترین آنها چنگ زده است . پس به چنان یقینی رسیده است که مانند نور خورشید است . خویشتن را برای خداوند سبحان ، در بالاترین امور ، جای داده است ، آن سان که هر تشنه ای را سیراب می سازد و هر فرعی را به اصل آن ، باز می گرداند . چراغ تاریکی هاست . برطرف کننده کوری ها ، کلید مبهمات ، زداینده معضلات و راه نمای بیابان هاست . [به موقع] می گوید و می فهماند و [به وقتش] سکوت می کند و سالم می ماند . او برای خدا ، اخلاص ورزیده و خداوند ، خالصش گردانیده است (/ او را از بندگان خالص خود گردانیده است) . پس او معدن های دین خدا و میخ های زمین اوست . خویشتن را ملزم به عدالت کرده است و نخستین گام عدالت او ، دور کردن هوس از خویشتن بود . حق را می گوید و بیدان ، عمل می کند . کار نیک را تا رسیدن به پایانش انجام می دهد . هر جا خیری می بیند ، آهنگ آن می کند . زمام خویش را به دست قرآن سپرده است و قرآن ، جلودار و پیشوای او گشته است . هر جا که قرآن ، بار افکند ، او نیز بار می افکند ، و هر جا قرآن منزل کند ، او هم منزل می کند .

ص: ۱۰۴

..

ص: ۱۰۵

..

ص: ۱۰۶

الفصل السادس : أهل البصيره ۶ / ۱۱ أئمة أهل البصيره الكتاب « وَ أَذْكَرُ عِبَادَنَا إِبْرَاهِيمَ وَ إِسْحَاقَ وَ يَعْقُوبَ أُولَى الْأَيْدِي وَ الْأَبْصَارِ » . (۱)

« قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَ مَنِ اتَّبَعَنِي وَ سُبْحَانَ اللَّهِ وَ مَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ » . (۲)

الحدیثا لإمام الباقر علیه السلام : أتى رجلاً النبي صلى الله عليه و آله فقال : إلى ما تدعو يا محمد؟ فقال صلى الله عليه و آله : «أدعوا إلى الله على بصيرته أنا و من اتبعني» . (۳)

۱- .. ص : ۴۵ .

۲- .. يوسف : ۱۰۸ .

۳- .. مشكاة الأنوار : ص ۱۴۴ ح ۳۴۵ عن أبي بصير ، تحف العقول : ص ۴۱ نحوه ، بحار الأنوار : ج ۷۷ ص ۱۴۵ ح ۴۵ .

ص: ۱۰۷

فصل ششم : اهل بصیرت**۶ / ۱ پیشوایان بصیرت**

فصل ششم : اهل بصیرت ۶ / ۱ پیشوایان بصیرت قرآن «و از بندگان ما ، ابراهیم و اسحاق و یعقوب ، یاد کن که نیرومند و با بصیرت بودند» .

«بگو : این است راه من . خودم و هر که را از من پیروی کند ، با بصیرت ، به سوی خدا فرا می خوانم و منتزه است خدا ، و من ، از مشرکان نیستم» .

حدیث امام باقر علیه السلام : مردی نزد پیامبر صلی الله علیه و آله آمد و گفت : تو به چه چیز ، دعوت می کنی ، ای محمد؟ پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود : «خودم و هر که را از من پیروی کند ، با بصیرت ، به سوی خدا فرا می خوانم» .

ص: ۱۰۸

عنه عليه السلام في قوله: «أُولَى الْأَيْدِي وَالْأَبْصَرِ»: يَعْنِي أُولَى الْقُوَّةِ فِي الْعِبَادَةِ وَالْبَصَرِ فِيهَا. (۱)

الإمام علي عليه السلام في بيان صفه النبي صلى الله عليه وآله: فَهُوَ إِمَامٌ مِّنْ أَتَقَى، وَبَصِيرَةٌ مِّنْ اهْتَدَى. (۲)

عنه عليه السلام في ذكر النبي صلى الله عليه وآله: طَبِيبٌ دَوَّارٌ بِطَبِّهِ، قَدْ أَحْكَمَ مَرَاهِمَهُ (۳) وَأَحْمَى مَوَاسِمَهُ (۴)، يَضَعُ ذَلِكَ حَيْثُ الْحَاجَةُ إِلَيْهِ؛ مِنْ قُلُوبِ عُمِي، وَآذَانِ صُمَّ، وَأَلْسِنَةِ بُكْمٍ (۵)، مُتَّبِعٌ بِدَوَائِهِ مَوَاضِعَ الْغَفْلَةِ، وَمَوَاطِنَ الْحَيْرَةِ. (۶)

عنه عليه السلام: أَرَى نُورَ الْوَحْيِ وَالرَّسَالَةِ، وَأَشْمُ رِيحَ التُّبُوهُ، وَلَقَدْ سَمِعْتُ رَنَّةَ الشَّيْطَانِ حِينَ نَزَلَ الْوَحْيُ عَلَيْهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا هَذِهِ الرَّنَّةُ؟ فَقَالَ: هَذَا الشَّيْطَانُ قَدْ أَيْسَ مِنْ عِبَادَتِهِ، إِنَّكَ تَسْمَعُ مَا أَسْمَعُ، وَتَرَى مَا أَرَى، إِلَّا أَنْ تَكُنَّ لَسْتُ بِنَبِيٍّ، وَلَكِنَّكَ لَوْزِيرٌ، وَإِنَّكَ لَعَلَى خَيْرٍ. (۷)

- ۱-.. بحار الأنوار: ج ۱۲ ص ۷ ح ۱۷ نقلًا عن تفسير القمّي: ج ۲ ص ۲۴۲ عن أبي الجارود وفيه «الصبر» بدل «البصر».
- ۲-.. نهج البلاغه: الخطبه ۹۴، بحار الأنوار: ج ۱۶ ص ۳۷۹ ح ۹۱.
- ۳-.. المرهم: شيء يوضع على الجراحات (مجمع البحرين: ج ۲ ص ۷۴۰ «رهم»).
- ۴-.. مَوَاسِمٍ: جمع ميسم: اسم الآله التي يُكْوَى بها (مجمع البحرين: ج ۳ ص ۱۹۳۵ «وسم»).
- ۵-.. بُكْمٍ: جمع أبكم، هو الذي خُلِقَ أُخْرَسَ لَا يَتَكَلَّمُ (النهايه: ج ۱ ص ۱۵۰ «بكم»).
- ۶-.. نهج البلاغه: الخطبه ۱۰۸، غرر الحكم: ح ۶۰۳۳ وفيه «يتبع» بدل «متبع»، بحار الأنوار: ج ۳۴ ص ۲۴۰ ح ۹۹۹.
- ۷-.. نهج البلاغه: الخطبه ۱۹۲، بحار الأنوار: ج ۱۴ ص ۴۷۶ ح ۳۷.

ص: ۱۰۹

امام باقر علیه السلام در باره سخن خداوند: «نیرومند و باینش بودند»: یعنی در عبادت، با قدرت و بصیرت، عمل می کردند.

امام علی علیه السلام در یادکرد ویژگی پیامبر صلی الله علیه و آله: او پیشوای پرهیزگاران و [چشم] بصیرت ره یافتگان است.

امام علی علیه السلام در یادکرد از پیامبر صلی الله علیه و آله: طبیعی بود که با طبابت خود، میان مردم می گردید. مرهم هایش را درست و آماده کرده و ابزار داغ کردنش را تافته بود و آنها را بر هر جا از دل های کور و گوش های کر و زبان های گنگ، که نیاز بود، می گذاشت. با داروی خود، مواضع غفلت و جایگاه های سرگردانی را می جُست [و درمان می کرد].

امام علی علیه السلام: من، نور وحی و رسالت را می دیدم و رایحه نبوت را می بوییدم. فریاد (/ ناله) شیطان را در هنگامی که وحی بر ایشان، نازل شد، شنیدم. گفتم: ای پیامبر خدا! این، چه فریادی است؟ فرمود: «این، شیطان است که از پرستیده شدنش، مأیوس شده است. تو آنچه را من می شنوم، می شنوی و آنچه را من می بینم، می بینی، جز آن که تو پیامبر نیستی؛ بلکه تو دست یار [من] هستی و تو در راه خیری».

عنه عليه السلام: إِنِّي لَعَلَى بَيْنِهِ مِنْ رَبِّي ، وَبَصِيرَةٍ مِنْ دِينِي ، وَيَقِينٍ مِنْ أَمْرِي . (۱)

عنه عليه السلام مِنْ خُطْبِهِ لَهُ يَوْمِي فِيهَا إِلَى الْمَلَا حِمٍ وَالْفِتَنِ : ثُمَّ لَيْسَ حَدَنَ فِيهَا جَاءَ بِالْفِتَنِ هَجٍ قَوْمٌ شَحَدَ الْقَيْنِ (۲) النَّصْلَ ، تُجَلِي بِالتَّنْزِيلِ أَبْصَارُهُمْ... وَطَالَ الْأَمْدُ بِهِمْ لَيْسَتْ كَمَلُوا الْخِزْيَ ، وَيَسْتَوْجِبُوا الْغَيْبَ ، حَتَّى إِذَا اخْلَوْقَ (۳) الْأَجْلُ ، وَاسْتَرَاحَ قَوْمٌ إِلَى الْفِتَنِ ، وَأَشَالُوا عَنْ لِقَاحِ حَرْبِهِمْ ، لَمْ يَمْنُوا عَلَى اللَّهِ بِالصَّبْرِ ، وَلَمْ يَسْتَعْظِمُوا يَدْلَ أَنْفُسِهِمْ فِي الْحَقِّ ، حَتَّى إِذَا وَافَقَ وَارِدَ الْقَضَاءِ انْقِطَاعَ مُدَّةِ الْبَلَاءِ ، حَمَلُوا بِصَائِرُهُمْ عَلَى أَسْيَافِهِمْ ، وَدَانُوا لِرَبِّهِمْ بِأَمْرِ وَعَظْمِهِمْ . (۴)

عنه عليه السلام مِنْ كَلَامِ قَالَهُ عِنْدَ تِلَاوَتِهِ : «يَسْبِجُ لَهُ فِيهَا بِالْعُدْوِ وَالْأَصَالِ * رِجَالٌ لَا تُلْهِمُهُمْ تِجَارَةً وَلَا يَبِيعُ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ» (۵) : إِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى جَعَلَ الذُّكْرَ جِلَاءً لِلْقُلُوبِ ، تَسْمَعُ بِهِ بَعْدَ الْوَقْرِ (۶) ، وَتُبْصِرُ بِهِ بَعْدَ الْعَشْوَةِ (۷) ، وَتَنْقَادُ بِهِ بَعْدَ الْمُعَانَدَةِ . وَمَا بَرِحَ لِلَّهِ عَزَّتْ آلاؤُهُ فِي الْبُرْهَةِ بَعْدَ الْبُرْهَةِ ، وَفِي أَزْمَانِ الْفِتْرَاتِ (۸) ، عِبَادٌ نَاجَاهُمْ فِي فِكْرِهِمْ ، وَكَلَّمَهُمْ فِي ذَاتِ عُقُولِهِمْ ، فَاسْتَصْبَحُوا بِنُورِ يَقْظِهِ فِي الْأَبْصَارِ وَالْأَسْمَاعِ وَالْأَفْئِدَةِ ، يُذَكِّرُونَ بِأَيَّامِ اللَّهِ ، وَيُخَوِّفُونَ مَقَامَهُ ، بِمَنْزِلَةِ الْأَدْلَةِ فِي الْفَلَوَاتِ (۹) ، مَنْ أَخَذَ الْقَصْدَ (۱۰) حَمَدُوا إِلَيْهِ طَرِيقَهُ ، وَبَشَّرُوهُ بِالنَّجَاهِ ، وَمَنْ أَخَذَ يَمِينَنَا وَشِمَالًا ذَمُّوا إِلَيْهِ الطَّرِيقَ ، وَخَذَرُوهُ مِنَ الْهَلَكَةِ ، وَكَانُوا كَذَلِكَ مَصَابِيحَ تِلْكَ الظُّلُمَاتِ ، وَأَدْلَةَ تِلْكَ الشُّبُهَاتِ . وَإِنَّ لِلذُّكْرِ لَأَهْلًا ، أَخَذُوهُ مِنَ الدُّنْيَا يَدْلًا ، فَلَمْ تَشْغَلْهُمْ تِجَارَةً وَلَا يَبِيعُ عَنْهُ ، يَقْطَعُونَ بِهِ أَيَّامَ الْحَيَاةِ ، وَيَهْتَفُونَ بِالزَّوْجِرِ عَنْ مَحَارِمِ اللَّهِ فِي أَسْمَاعِ الْغَافِلِينَ ، وَيَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ وَيَأْتِمِرُونَ بِهِ ، وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيَتَنَاهَوْنَ عَنْهُ ، فَكَأَنَّمَا قَطَعُوا الدُّنْيَا إِلَى الْآخِرَةِ وَهُمْ فِيهَا ، فَشَاهَدُوا مَا وَرَاءَ ذَلِكَ ، فَكَأَنَّمَا أَطَّلَعُوا غُيُوبَ أَهْلِ الْبَرْزَخِ فِي طُولِ الْإِقَامَةِ فِيهِ ، وَحَقَّقَتِ الْقِيَامَةُ عَلَيْهِمْ عِدَاتِهَا ، فَكَشَفُوا غِطَاءَ ذَلِكَ لِأَهْلِ الدُّنْيَا ، حَتَّى كَانَتْهُمْ يَرُونَ مَا لَا يَرَى النَّاسُ ، وَيَسْمَعُونَ مَا لَا يَسْمَعُونَ . (۱۱)

- ۱- .. غرر الحكم : ح ۳۷۷۲ ، عيون الحكم والمواعظ : ص ۱۶۹ ح ۳۵۵۸ وفيه «فى» بدل «من» فى الموضوعين الأخيرين .
- ۲- .. القَيْن : الحداد (النهاية : ج ۴ ص ۱۳۵ «قین»).
- ۳- .. اخْلَوْقَ الْأَجْلُ : إذا تقادم عهده (مجمع البحرين : ج ۱ ص ۵۴۸ «خلق»).
- ۴- .. نهج البلاغه : الخطبه ۱۵۰ ، بحار الأنوار : ج ۲۹ ص ۶۱۶ ح ۲۹ .
- ۵- .. النور : ۳۷ .
- ۶- .. الْوَقْرُ : هى المره من الوقْر ؛ ثقل السمع (النهاية : ج ۵ ص ۲۱۳ «وقر»).
- ۷- .. الْعَشْوَةُ : المره من العشا ؛ أى سوء البصر بالليل والنهار ، أو العمى (القاموس المحيط : ج ۴ ص ۳۶۲ «عشا»).
- ۸- .. الْفِتْرَةُ : ما بين الرسولين من رسل الله تعالى من الزمان الذى انقطعت فيه الرساله (النهاية : ج ۳ ص ۴۰۸ «فتر»).
- ۹- .. الْفَلَاةُ : القفر أو المفازة لا ماء فيها ، أو الصحراء الواسعه (القاموس المحيط : ج ۴ ص ۳۷۵ «فلا»).
- ۱۰- .. القصد : الرشد . قصد فى الأمر قصدا : توسط وطلب الأسد ، ولم يُجاوز الحد (المصباح المنير : ص ۵۰۵ «قصد»).
- ۱۱- .. نهج البلاغه : الخطبه ۲۲۲ ، بحار الأنوار : ج ۶۹ ص ۳۲۵ ح ۳۹ .

ص: ۱۱۱

امام علی علیه السلام: من از جانب پروردگارم، دلیلی آشکار و در دینم، بصیرت و در کارم، یقین دارم.

امام علی علیه السلام از سخنان ایشان که در آن به کشتارها و فتنه های آینده اشاره می کند: سپس در آن [فتنه]، عده ای چنان تیز [و آبداده] می شوند که آهنگر، سرنیزه (/ تیغه شمشیر) را تیز می کند و دیدگان شان به نور قرآن، روشنی می یابد... (۱) و روزگارشان، به درازا می کشد تا خواری را به نهایت می رسانند و مستوجب دگرگونی [پیشامدهای روزگار و زوال نعمت ها] می شوند، تا آن که به پایان روزگار خویش، نزدیک می شوند. گروهی نیز به آشوب ها روی می آورند و دست به جنگ افروزی می زنند و تخم جنگ می افشانند. [اما مؤمنانِ بینشور] با شکیبایی خود [در میدان جهاد] بر خدا متنی نمی نهند، و جان فشانی های خویش در راه حق را بزرگ نمی پندارند تا آن که چون قضای الهی به تمام شدن مدّت بلا و آزمایش تعلق گیرد، [بصیرت] بینش های خود را بر سر شمشیران می نهند [و بصیرت خود را پشتوانه سلاح و قدرت خود قرار می دهند] و به فرمان اندرزگوی خویش (۲) مطیع پروردگار خود می گردند.

امام علی علیه السلام از گفتار ایشان، هنگام تلاوت این آیات: «در آن خانه ها، هر بامداد و شامگاه، او را نیایش می کنند؛ مردانی که نه تجارت و نه دادوستدی، ایشان را از یاد خدا، باز نمی دارد»: خدای پاک و بلندمرتبه، یاد [خویش] را روشنی بخش دل ها قرار داده است، گوش های سنگین شده دل ها، با یاد خدا، شنوا می شوند و چشم های کم سو (/ کور) گشته آنها به وسیله آن، بینا می گردند و دل های خیره سر [و سرکش] به واسطه آن، رام می شوند. همواره، برای خداوند که نعمت هایش گران بهاست، در هر بُرهه ای از زمان و در فاصله های زمانی میان بعثت پیامبران، بندگان بوده که در اندیشه هایشان، با آنان نجوا می کرده است و در درون خردهایشان، با ایشان سخن می گفته است و بدین سبب، چشم ها و گوش ها و دل هایشان، از نور بیداری، روشن گردید. اینان، روزهای [نعمت و عذاب] خدا را به مردم، یادآوری می کردند و از مقام او می ترساندند، چونان راه نمایان بیابان ها که هر کس را راه راست در پیش گیرد، راهش را می ستایند و نوید نجات به او می دهند و هر کس را که به چپ و راست منحرف شود، راهش را نکوهش می کنند و او را از نابودی بر حذر می دارند. آنان، همچنان، چراغ هایی در آن تاریکی ها و راه نمایانی در آن شُبّهات بودند. یاد خدا را اهلی است که آن را به جای این دنیا بر گرفته اند، و از این رو، هیچ تجارتی و داد و ستدی، ایشان را از آن، باز نمی دارد. ایام عمر را با آن می گذرانند و بازدارندگان از حرام های خدا را در گوش های غافلان، فریاد می زنند و به دادگری، فرا می خوانند و خود به آن، عمل می کنند. از زشتی ها، نهی می کنند و خود، از آنها باز می ایستند. تو گویی دنیا را پشت سر نهاده، به آخرت رسیده اند و هم اکنون، در آن به سر می برند، و آنچه رافرا سوی دنیاست، دیده اند. گویی بر احوال پنهان برزخیان، در طول مدّتی که آن جایند، آگاه اند. قیامت، وعده هایش را برای آنان، تحقّق بخشیده است. بدین سبب، پرده های آن را برای مردم دنیا، کنار می زنند، چنان که گویی آنچه را مردم نمی بینند، می بینند و آنچه را مردم نمی شنوند، می شنوند.

۱- تا این جای حدیث، مربوط به بیان حوادث و فتنه های آینده است.

۲- ر. ک: ص ۱۲ پاورقی ۱.

ص: ۱۱۲

الإمام الصادق عليه السلام: كَانَ عَمَّنَا الْعَبَّاسُ نَافِذَ الْبَصِيرَةِ ، صِلَبَ الْإِيمَانِ ، جَاهِدَ مَعَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، وَأَبْلَى بَلَاءَ حَسَنَانَا ، وَمَضَى شَهِيدًا . (۱)

۱- .. سرّ السلسله العلویّه : ص ۸۹ ، عمدہ الطالب : ص ۳۵۶ کلاهما عن المفصّل بن عمر .

ص: ۱۱۳

امام صادق علیه السلام: عمویمان عباس علیه السلام ، بصیرتی عمیق و ایمانی استوار داشت و در کنار ابا عبد الله الحسین علیه السلام
جهاد کرد و مردانه جنگید و شهید شد .

ص: ۱۱۴

عنه علیه السلام حین سئِلَ عَنِ النَّعِيمِ (۱): النَّعِيمُ نَحْنُ؛ الَّذِينَ أَنْقَذَ اللَّهُ النَّاسَ بِنَا مِنَ الضَّلَالَةِ، وَبَصَّرَهُمْ بِنَا مِنَ الْعَمَى، وَعَلَّمَهُمْ بِنَا مِنَ الْجَهْلِ. (۲)

۶ / ۱۲ الدُّعَاءُ لِأَهْلِ الْبَصِيرَةِ لِإِمَامِ زَيْنِ الْعَابِدِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنْ دُعَائِهِ فِي الصَّلَاةِ عَلَى أَتْبَاعِ الرَّسُولِ وَمُصَيِّدِيهِمْ: اللَّهُمَّ وَأَوْصِلْ إِلَى التَّابِعِينَ لَهُمْ بِإِحْسَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ: «رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ» (۳) خَيْرَ جَزَائِكَ، الَّذِينَ قَصَدُوا سَمْتَهُمْ (۴)، وَتَحَرَّوْا وَجْهَهُمْ، وَمَضَوْا عَلَى شَاكِلَتِهِمْ، لَمْ يَنْتَهَبُوا رَيْبٌ فِي بَصِيرَتِهِمْ، وَلَمْ يَخْتَلِجْهُمْ (۵) شَكٌّ فِي قَفْوِ آثَارِهِمْ، وَالِاتِّمَامِ بِهِدَايَةِ مَنَارِهِمْ، مُكَانِفِينَ (۶) وَمُؤَاوِرِينَ لَهُمْ، يَدِينُونَ بِدِينِهِمْ، وَيَهْتَدُونَ بِهَدْيِهِمْ، يَتَّفِقُونَ عَلَيْهِمْ وَلَا يَتَّهَمُونَهُمْ فِيمَا أُدْوُوا إِلَيْهِمْ. (۷)

۱-.. ای حین سئِلَ عن الآیه الشریفه: (ثُمَّ لَتَسْتَلْنَ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ) (النکاح: ۸).

۲-.. تأویل الآیات: ج ۲ ص ۸۵۲ ح ۸ عن محمد بن السائب الکلبی، بحار الأنوار: ج ۱۰ ص ۲۰۹ ح ۱۰.

۳-.. الحشر: ۱۰.

۴-.. السمْتُ: الطريق (النهايه: ج ۲ ص ۳۹۷ «سمت»).

۵-.. لا یختلجُ: لا یتحرک فیہ شیء من الریبه والشک (النهايه: ج ۲ ص ۶۰ «خلج»).

۶-.. اکتنفهُ القومُ: إذا أحاطوا به یمنه ویسره (مجمع البحرین: ج ۳ ص ۱۵۹۹ «کنف»).

۷-.. الصحیفه السجادیه: ص ۳۲ الدعاء ۴.

ص: ۱۱۵

۶ / ۲ دعا برای اهل بصیرت

امام صادق علیه السلام در پاسخ به سؤال از «نَعِيم» (۱): نَعِيم ، ما هستیم که خداوند ، به واسطه ما ، مردم را از گم راهی رهانید و به وسیله ما ، به آنان بصیرت بخشید و به وسیله ما ، از نادانی [خارج کرده] ، دانا گردانید .

۶ / ۲ دعا برای اهل بصیرت تمام زین العابدین علیه السلام از دعای ایشان در درود فرستادن بر پیروان و تصدیق کنندگان پیامبران : بار خدایا ! و به آنان که از یاران محمد صلی الله علیه و آله ، به نیکی پیروی کردند (یعنی تابعیان) ، همانان که می گویند : «ای پروردگار ما ! ما را و برادران ما را که پیش از ما ایمان آوردند ، بیامرز» ، بهترین پاداشت را عطا فرما ؛ همانان که راه ایشان را در پیش گرفتند و جهت و مقصد آنان را جُستند و به شیوه آنان رفتند و تردیدی در بصیرت ایشان ، راه نیافت و شکی در گام برداشتن از پی ایشان و اقتدا به فروغ تابناک هدایتشان ، با وجود آنها در نیامیخت ؛ بلکه همواره ، حامی و پشتیبان آنان اند و از دین آنان ، پیروی می کنند و راه آنان را می پویند و بر [پیروی از] آنان ، هم داستان اند و در آنچه به ایشان رسانده اند ، متهمشان نمی کنند .

۱- . یعنی سؤال از آیه شریف «ثُمَّ لَتَسْئَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ» .

ص: ۱۱۶

الفصل السابع : فقد البصيره ۷ / ۱ التَّحذِيرُ مِنْ فَقْدِ الْبَصِيرَةِ الْكِتَابُ « وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ » . (۱)

الحدیث رسول الله صلى الله عليه و آله : شَرُّ الْعَمَى عَمَى الْقَلْبِ . (۲)

عنه صلى الله عليه و آله : لَيْسَ الْأَعْمَى مَن عَمِيَ بَصِيرُهُ ، وَلَكِنَّ الْأَعْمَى مَن تَعَمَى بَصِيرَتُهُ . (۳) جراد ، كنز العمال : ج ۱ ص ۲۴۳ ح ۱۲۲۰ .

۱- .. الأعراف : ۱۷۹ .

- ۲- .. الأمالی للصدوق : ص ۵۷۷ ح ۷۸۸ عن أبي الصباح الكناني عن الإمام الصادق عليه السلام ، بحار الأنوار : ج ۷ ص ۷۰ ح ۵۱ .
- ۳- .. شعب الإيمان : ج ۲ ص ۱۲۷ ح ۱۳۷۲ ، نوادر الأصول : ج ۱ ص ۱۳۱ ، الفردوس : ج ۳ ص ۴۰۳ ح ۵۲۲۷ وفيه «العمى» بدل «الأعمى» فى الموضوعين وكلها عن عبد الله بن

ص: ۱۱۷

فصل هفتم : نداشتن بصیرت**۷ / ۱ بر حذر داشتن از بی بصیرتی**

فصل هفتم : نداشتن بصیرت ۷ / ۱ بر حذر داشتن از بی بصیرتیقرآن«و در حقیقت ، ما بسیاری از جنیان و انسان ها را برای جهنم آفریدیم ؛ [چرا که] دل هایی دارند که با آنها نمی فهمند ، و چشم هایی دارند که با آنها نمی بینند ، و گوش هایی دارند که با آنها نمی شنوند . آنان ، همانند چارپایان اند ؛ بلکه گم راه ترند . آنان ، همان غافل ماندگان اند» .

حدیث پیامبر خدا صلی الله علیه و آله : بدترین کوری ، کوری دل است .

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله : کور ، آن کسی نیست که دیده اش کور است ؛ بلکه کور [واقعی] ، کسی است که [چشم] بصیرتش کور باشد .

ص: ۱۱۸

الإمام علی علیه السلام: نَظَرَ البَصَرَ لَا يُجْدَى إِذَا عَمِيَتِ البَصِيرَةُ . (۱)

عنه عليه السلام: فَقَدُ البَصْرِ أَهْوَنُ مِنْ فِقْدَانِ البَصِيرَةِ . (۲)

عنه عليه السلام: ذَهَابُ البَصْرِ خَيْرٌ مِنْ عَمَى البَصِيرَةِ . (۳)

۷ / ۲ اذم فاقم البصيرها لإمام علي عليه السلام من كتاب له إلى قثم بن العباس وهو عامله على مكة: أما بعد، فإن عيني (۴) بالمغرب كتبت إلى يعلمني أنه وجه إلى الموسم أناس من أهل الشام العمى القلوب، الصمم الأسماع، الكمه (۵) الأبصار، الذين يلبسون الحق بالباطل، ويطيعون المخلوق في معصية به الخالق، ويحتلبون الدنيا درها (۶) بالدين، ويشترون عاجلها بأجل الأبرار المتقين؛ ولن يفوز بالخير إلا عامله، ولا يجزي جزاء الشر إلا فاعله. فأقم على ما في يدك قيام الحازم الصليب، والتأصح اللبيب، التابع لسلطان، المطيع لئمامه. وإياك وما يعتذر منه، ولا تكن عند النعماء بطراً (۷)، ولا عند البأساء فشلاً، والسلام. (۸)

۱-.. غرر الحكم: ح ۹۹۷۲، عيون الحكم والمواعظ: ص ۴۹۷ ح ۹۱۷۰.

۲-.. غرر الحكم: ح ۶۵۳۶، عيون الحكم والمواعظ: ص ۳۵۸ ح ۶۰۷۱.

۳-.. غرر الحكم: ح ۵۱۸۲، عيون الحكم والمواعظ: ص ۲۵۶ ح ۴۷۳۳.

۴-.. العين: الجاسوس (النهاية: ج ۳ ص ۳۳۱ «عين»).

۵-.. الكمه: العمى (النهاية: ج ۴ ص ۲۰۱ «كمه»).

۶-.. الدر: اللب (مجمع البحرين: ج ۱ ص ۵۸۷ «در»).

۷-.. البطر: الطغيان عند النعمة (مجمع البحرين: ج ۱ ص ۱۶۰ «بطر»).

۸-.. نهج البلاغه: الكتاب ۳۳، الغارات: ج ۲ ص ۵۰۹ عن قثم بن العباس نحوه وفيه: «البكم الأبصار» بدل «الكمه الأبصار»، بحار

الأنوار: ج ۳۳ ص ۴۹۱ ح ۶۹۷.

۷ / ۲ نکوهشِ شخصِ بی بصیرت

امام علی علیه السلام: نگاه چشم ، سودی نمی دهد ، وقتی [چشم] بصیرت ، کور باشد .

امام علی علیه السلام: نداشتن بینایی ، آسان تر از نداشتن بصیرت است .

امام علی علیه السلام: کوری چشم ، بهتر از کوری بصیرت است .

۷ / ۲ نکوهشِ شخصِ بی بصیرت تمام علی علیه السلام از نامه ایشان به قُثم بن عَباس ، کارگزارش در مکه : اَمّا بعد ، جاسوس من در مغرب (شام) ، به من نوشته و اطلاع داده است که مردمانی از شامیان کوردل که گوش هایشان کَر و چشم هایشان ، کور است ، سوی حج ، گسیل شده اند ؛ مردمانی که حق را با باطل می آمیزند و از مخلوق ، به بهای نافرمانی از خالق ، فرمان می برند و دنیا را به وسیله دین می دوشند [و آن را ابزار رسیدن به دنیا قرار داده اند] و آخرت را که از آن نیکان پرهیزگار است ، به دنیای گذرا می فروشند ، در حالی که به خیر ، دست نمی یابد ، مگر آن که به کارش بندد ، و به کیفر بدی نمی رسد ، مگر کسی که آن را به جای آورد . پس بر آنچه در دست توست (حکومت مکه) ، ایستادگی کن ، همچون ایستادن شخص قاطع و باصلابت و خیرخواه خردمندی که پیرو فرمان روای خویش و فرمان بُردار پیشوای خویش است . و مبادا کاری کنی که به عذرخواهی بینجامد ! نه هنگام نعمت ها ، سرمست شو ، و نه در هنگام سختی ها ، سست [و دل سرد] . بدرود !

ص: ۱۲۰

عنه عليه السلام فى حُطْبِهِ لَهُ يَذْمُ فِيهَا أَهْلَ الْكُوفَةِ : يَا أَهْلَ الْكُوفَةِ ، مُنِيتُ مِنْكُمْ بِثَلَاثٍ وَائْتَيْنِ : صُمُّ ذَوُو أَسْمَاعٍ ، وَبُكْمُ ذَوُو كَلَامٍ ، وَعُمَى ذَوُو أَبْصَارٍ ، لَا أَحْرَارُ صِدْقٍ عِنْدَ اللَّفَاءِ ، وَلَا إِخْوَانُ ثِقَةٍ عِنْدَ الْبَلَاءِ . (١)

عنه عليه السلام أيضاً : يَا أَهْلَ الْكُوفَةِ ، أُعْظَمُكُمْ فَلَا تَتَّعِظُونَ ... فَيَا لِلَّهِ مَاذَا مُنِيتُ بِهِ مِنْكُمْ! لَقَدْ مُنِيتُ بِصُمِّ لَا يَسْمَعُونَ ، وَكُمِّ لَا يُبْصِرُونَ ، وَبُكْمٍ لَا يَعْقِلُونَ . (٢)

الإمام الصادق عليه السلام : الْخَلْقُ حَيَارَى عَمِيهُونَ (٣) سِيكَارَى ، فِى طُعْيَانِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ، وَبِشَيْطَانِهِمْ وَطَوَاغِيْتِهِمْ يَقْتَدُونَ ، بُصْرَاءُ عُمَى لَا يُبْصِرُونَ ، نُطْقَاءُ بُكْمٍ لَا يَعْقِلُونَ ، سَمْعَاءُ صُمِّ لَا يَسْمَعُونَ ، رَضُوا بِالذُّونِ وَحَسِبُوا أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ، حَادُوا عَنِ مَرَدَجِهِ الْأَكْيَاسِ ، وَرَتَعُوا فِى مَرَعَى الْأَرْجَاسِ الْأَنْجَاسِ . (٤)

١- .. نهج البلاغه : الخطبه ٩٧ ، الإرشاد : ج ١ ص ٢٨٢ ، الاحتجاج : ج ١ ص ٤١٤ ح ٨٩ وفيهما : «ذوو ألسن ، لا إخوان صدق» بدل «ذوو كلام ، لا أحرار صدق» ، بحار الأنوار : ج ٣٤ ص ٨١ ح ٩٣٨ .

٢- .. الفتوح : ج ٤ ص ٢٥٨ ، مطالب السؤل : ص ٢٤٦ ؛ بحار الأنوار : ج ٧٧ ص ٣٣٨ ح ٢٦ .

٣- .. العمه فى البصيره كالعمرى فى البصر (النهايه : ج ٣ ص ٣٠٤ «عمه»).

٤- .. بحار الأنوار : ج ٣ ص ٩٠ نقلاً عن الخبر المشتهر بتوحيد المفضل .

ص: ۱۲۱

امام علی علیه السلام در سخنانش در نکوهش کوفیان: ای کوفیان! من به سه خصلت [که در شما هست] و دو خصلت [که در شما نیست]، گرفتار آمده‌ام: گوش دارید، اما کَرید، و زبان دارید، اما لالید، و چشم دارید، اما کورید. [و اما آن دو خصلتی که ندارید]: نه هنگام دیدار، آزاد مردانی هستید صادق، و نه به گاه سختی، برادرانی مورد اعتماد.

امام علی علیه السلام در سخنانش در نکوهش کوفیان: ای کوفیان! من، شما را اندرز می‌دهم؛ اما به گوش نمی‌گیرید... چه مصیبتی است این که من، گرفتار شما شده‌ام! گرفتار مُشتی گر شده‌ام که نمی‌شنوند و مُشتی کور که نمی‌بینند و مُشتی لال که نمی‌فهمند!

امام صادق علیه السلام: مردمان، سرگشته و کور و مست اند. در سرکشی خویش، غوطه‌ورند و از اهریمنان و طاغوت‌های خود، پیروی می‌کنند. چشم دارند؛ اما کورند و نمی‌بینند. زبان دارند؛ لیکن لال اند و نمی‌فهمند. گوش دارند؛ اما کُرند و نمی‌شنوند. به پستی، رضایت داده‌اند و خویشان را ره یافته می‌پندارند. از راه زیرکان و خردمندان، منحرف گشته‌اند و در چراگاه پلیدان و ناپاکان می‌چرند.

ص: ١٢٢

٣ / ٧ مضارٌ فقدِ البصيرَها الشُّكَّالإمام على عليه السلام: مَنْ عَمِيَ عَمَّا بَيْنَ يَدَيْهِ ، غَرَسَ الشُّكَّ بَيْنَ جَنَبَيْهِ . (١)

عنه عليه السلام من كلام له عليه السلام لِكُمَيْلِ بْنِ زِيَادِ النَّخَعِيِّ : هَا إِنَّ هَهُنَا لَعِلْمًا جَمًّا وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى صَدْرِهِ لَوْ أَصَبْتُ لَهُ حَمَلَةً ، بَلَى أَصَبْتُ لَقِنًا (٢) غَيْرَ مَأْمُونٍ عَلَيْهِ ، مُسْتَعْمِلًا آلَةَ الدِّينِ لِلدُّنْيَا ، وَمُسْتَظْهِرًا بِنِعْمِ اللَّهِ عَلَى عِبَادِهِ ، وَبِحُجْبِهِ عَلَى أَوْلِيَائِهِ ، أَوْ مُنْقَادًا لِحَمَلِهِ الْحَقِّ ، لَا بَصِيرَةَ لَهُ فِي أَحْنَائِهِ ، يَنْقَدِحُ الشُّكُّ فِي قَلْبِهِ لِأَوَّلِ عَارِضٍ مِنْ شُبُهَةٍ ، أَلَا لَا ذَا وَلَا ذَاكَ ، أَوْ مِنْهُمَا بِاللَّذَّةِ سَلِسَ الْقِيَادِ لِلشَّهْوَةِ ، أَوْ مُغْرَمًا بِالْجَمْعِ وَالْإِدْخَارِ ، لَيْسَا مِنْ رُعَاهِ الدِّينِ فِي شَيْءٍ ، أَقْرَبُ شَيْءٍ شَبَهًا بِهِمَا الْأَنْعَامُ السَّائِمَةُ ، كَذَلِكَ يَمُوتُ الْعِلْمُ بِمَوْتِ حَامِلِيهِ . (٣)

١-.. غرر الحكم : ح ٨٨٥٥ .

٢-.. لَقِنًا غير مأمون : أى فهِمًا غير ثَقَه (النهايه : ج ٤ ص ٢٦٦ «لقن»).

٣-.. نهج البلاغه : الحكمه ١٤٧ ، كمال الدين: ص ٢٩١ ح ٢ ، تحف العقول : ص ١٧٠ كلاهما نحوه ، خصائص الأئمه عليهم السلام : ص ١٠٥ كلها عن كميل بن زياد ، بحار الأنوار : ج ٧٨ ص ٧٦ ح ٤٦ .

ص: ۱۲۳

۷ / ۳ زیان های بی بصیرتی

الف شک

۷ / ۳ زیان های بی بصیرتیالف شکامام علی علیه السلام: هر که از دیدن آنچه پیش روی اوست ، کور باشد ، [نهال] شک را در سینه خود می نشاند .

امام علی علیه السلام از گفتار ایشان به کمیل بن زیاد نَخعی : هان! در این جا (با دستش به سینه اش اشاره فرمود) دانش فراوانی است . کاش برای آن ، فراگیرندگانی می یافتم! البته تیزهوشانی یافته ام ؛ لیکن امین و مورد اعتماد نیستند ؛ زیرا ابزارهای دین را برای دنیا به کار می گیرند و نعمت های خدا را ، وسیله تسلط و برتری بر بندگان او قرار می دهند و حجت هایش را دستاویز چیره آمدن بر دوستانش . یا [گروه دیگری را یافته ام که]در برابر حاملان حق ، فرمان بُردارند ؛ اما به پیچ و خم های حق ، بصیرت ندارند و با اولین شُبّه ای که برایشان پیش می آید ، آتش تردید در دل هایشان ، برافروخته می شود . هان! نه این [گروه] و نه آن [گروه ، صلاحیت برخورداری از دانش مرا ندارند] . گروهی هم هستند که گرسنه لذت هایند و رام شهوت ها . جماعتی هم شیفته گردآوردن مال و اندوختن ثروت اند . این دو گروه ، به هیچ رو ، دین نگهدار نیستند . مانندترین چیز به اینان ، حیوانات چرنده اند . چنین است که با مرگ دانشمندان ، دانش نیز می میرد .

ص: ١٢٤

ب الضَّلَالَةُ الْكُتَابِ « وَ مِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمَىٰ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ » . (١)

« وَ جَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَ مِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَعْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ » . (٢)

« وَ نُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَ أَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَ نَذَرْنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ » . (٣)

الحدیثا لإمام الباقر علیه السلام فی قوله تعالى « وَ نُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَ أَبْصَارَهُمْ » : نَنكَسُ قُلُوبَهُمْ فَيَكُونُ أَسْفَلَ قُلُوبِهِمْ أَعْلَاهَا ، وَ نُعْمَى أَبْصَارَهُمْ فَلَا يُبْصِرُونَ الْهُدَى . (٤)

تفسیر القمى: فی روايه أبى الجارود عن أبى جعفر عليه السلام فى قوله: « وَ جَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَ مِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَعْشَيْنَاهُمْ » يَقُولُ: فَأَعْمَيْنَاهُمْ « فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ » الْهُدَى ، أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَهُمْ وَ أَبْصَارَهُمْ وَ قُلُوبَهُمْ فَأَعْمَاهُمْ عَنِ الْهُدَى . نَزَلَتْ فِي أَبِي جَهْلٍ بْنِ هِشَامٍ وَ نَفَرٍ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ ، وَ ذَلِكَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ قَامَ يُصَلِّي ، وَ قَدْ حَلَفَ أَبُو جَهْلٍ لَئِنْ رَأَاهُ يُصَلِّي لَيَدْمَعَنَّهٗ (٥) ، فَجَاءَ وَمَعَهُ حَجَرٌ وَ النَّبِيُّ قَائِمٌ يُصَلِّي ، فَجَعَلَ كُلَّمَا رَفَعَ الْحَجَرَ لِيَرْمِيَهُ أَثَبَّتَ اللَّهُ يَدَهُ إِلَى عُنُقِهِ وَ لَا يَدُورُ الْحَجَرُ بِيَدِهِ ، فَلَمَّا رَجَعَ إِلَى أَصْحَابِهِ سَقَطَ الْحَجَرُ مِنْ يَدِهِ ، ثُمَّ قَامَ رَجُلٌ آخَرٌ وَ هُوَ مِنْ رَهْطِهِ أَيْضًا فَقَالَ: أَنَا أَقْتُلُهُ ، فَلَمَّا دَنَا مِنْهُ فَجَعَلَ يَسْمَعُ قِرَاءَةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فَأَرْعَبَ فَرَجَعَ إِلَى أَصْحَابِهِ ، فَقَالَ: حَالِ بَيْنِي وَ بَيْنَهُ كَهَيْئَةِ الْعِجْلِ يَخْطُرُ بِذَنْبِهِ فَخِفْتُ أَنْ أَتَقَدَّمَ . (٦)

١- .. يونس : ٤٣ .

٢- .. يس : ٩ .

٣- .. الأنعام : ١١٠ .

٤- .. تفسیر القمى : ج ١ ص ٢١٣ عن أبى الجارود ، بحار الأنوار : ج ٥ ص ١٩٧ ح ١٢ .

٥- .. دَمَعَهُ : أى شَجَّهُ بحيث يبلغ الدماغ فيهلكه (مجمع البحرين : ج ١ ص ٦١٠ «دمع»).

٦- .. تفسیر القمى : ج ٢ ص ٢١٢ عن أبى الجارود ، بحار الأنوار : ج ١٨ ص ٥٢ ح ٦ وراجع : مجمع البيان : ج ٨ ص ٦٥٢ .

ص: ۱۲۵

ب گم راهی

ب گم راهیقرآن «و از آنان ، کسی است که به سوی تو می نگرد . آیا تو نابینایان را هر چند نبینند هدایت توانی کرد ؟» .

«و ما فرا سوی آنان ، سدّی و پشت سرشان ، سدّی نهاده ، پرده ای بر [چشمان] آنان ، فرو گسترده ایم . در نتیجه ، نمی بینند» .

«و دل ها و دیدگانشان را بر می گردانیم [. در نتیجه ، به آیات ما ایمان نمی آورند] ، چنان که نخستین بار ، به آن ایمان نیاوردند ، و آنان را رها می کنیم تا در طغیانشان ، سرگردان بمانند» .

حدیثامام باقر علیه السلام در باره این سخن خداوند متعال : «و دل ها و دیدگانشان را بر می گردانیم» : [یعنی] دل هایشان را وارونه می سازیم ، آن سان که پایین دل هایشان ، بالا قرار می گیرد ، و دیدگانشان را کور می کنیم ، چنان که راه درست را نمی بینند .

تفسیر القمّی : در روایت ابو جارود ، از امام باقر علیه السلام در باره آیه شریف «و ما فرا سوی آنان ، سدّی و پشت سرشان ، سدّی نهاده ، پرده ای بر [چشمان] آنان ، فرو گسترده ایم» : آنها را کور کردیم «در نتیجه ، نمی بینند» راه درست را . خدا ، گوش و چشم و دل آنها را گرفت و از دیدن راه درست و هدایت ، نابینایشان کرد . این آیه ، در باره ابو جهل بن هشام و چند نفر از خانواده اش نازل شد . علتش آن بود که روزی پیامبر صلی الله علیه و آله به نماز ایستاد . ابو جهل که سوگند یاد کرده بود اگر ایشان را در حال نماز خواندن ببیند ، مغزش را متلاشی خواهد کرد ، لذا سنگی برداشت و آمد . پیامبر صلی الله علیه و آله مشغول نماز خواندن بود . هر بار که او سنگ را بلند می کرد تا به ایشان بزند ، خداوند ، دست او را در هوا ، نگه می داشت و سنگ در دستش نمی چرخید . چون نزد دوستانش باز گشت ، سنگ از دستش افتاد . مرد دیگری که وی نیز از گروه او بود برخاست و گفت : من ، او را می کشم . چون نزدیک پیامبر صلی الله علیه و آله شد ، صدای قرائت [قرآن] پیامبر خدا صلی الله علیه و آله را شنید . دچار وحشت شد و نزد دوستانش برگشت و گفت : یک چیز گوساله مانندی ، میان من و او حائل شد که دُمش را تکان می داد و من ، ترسیدم که جلوتر بروم .

ص: ۱۲۶

الإمام علی علیه السلام: إِنَّمَا سُمِّيَتْ الشُّبُهَةُ شُبُهَةً لِأَنَّهَا تُشْبِهُ الْحَقَّ ، فَأَمَّا أَوْلِيَاءُ اللَّهِ فَضِيَاؤُهُمْ فِيهَا الْيَقِينُ ، وَدَلِيلُهُمْ سَمْتُ الْهُدَى ، وَأَمَّا أَعْدَاءُ اللَّهِ فَدَعَاؤُهُمْ إِلَيْهَا الضَّلَالُ وَدَلِيلُهُمُ الْعَمَى . (۱)

الإمام الصادق عليه السلام: العاِمِلُ عَلَى غَيْرِ بَصِيرَةٍ كَالسَّائِرِ عَلَى غَيْرِ الطَّرِيقِ ، لَا يَزِيدُهُ سُرْعَةُ السَّيْرِ إِلَّا بُعْدًا . (۲)

ج الرِّيَاءُ الإِمَامِ عَلِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي جَوَابِ زَيْدِ بْنِ صُوحَانَ الْعَبْدِيِّ لَمَّا سَأَلَ لَهُ عَنْ أَعْمَى الْخَلْقِ : الَّذِي عَمِلَ لِغَيْرِ اللَّهِ يَطْلُبُ بِعَمَلِهِ الثَّوَابَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ . (۳)

۱- .. غرر الحكم : ح ۳۹۰۹ .

۲- .. الكافي : ج ۱ ص ۴۳ ح ۱ ، كتاب من لا يحضره الفقيه : ج ۴ ص ۴۰۱ ح ۵۸۶۴ ، الأمالی للصدوق : ص ۵۰۷ ح ۷۰۵ کلها عن طلحه بن زيد ، مستطرفات السرائر : ص ۱۲۰ ح ۴ والثلاثة الأخيره بزياده «من الطريق» بعد «السير» ، كنز الفوائد : ج ۲ ص ۱۰۹ ، بحار الأنوار : ج ۱ ص ۲۰۶ ح ۱ .

۳- .. كتاب من لا يحضره الفقيه : ج ۴ ص ۳۸۳ ح ۵۸۳۳ ، معانى الأخبار : ص ۱۹۹ ح ۴ كلاهما عن عبد الله بن بكر المرادی عن الإمام الكاظم عن آباءه عليهم السلام ، الأمالی للصدوق : ص ۴۷۹ ح ۶۴۴ ، الأمالی للطوسی : ص ۴۳۶ ح ۹۷۴ كلاهما عن عبد الله بن بكر المرادی عن الإمام الكاظم عن أبيه عن جدّه عن الإمام زين العابدين عنه عليهم السلام ، بحار الأنوار : ج ۷ ص ۳۷۸ ح ۱ ؛ دستور معالم الحكم : ص ۸۵ .

ص: ۱۲۷

ج ریا

امام علی علیه السلام: شُبَّهه، به این دلیل شُبَّهه نامیده شده که [در ظاهر،] شبیه حق است. اما دوستان خدا، چراغ راهشان در [تاریکی های] شبهه، یقین است و راه نمایشان، راه راست؛ ولی دشمنان خدا، انگیزه شان برای شبهه، گم راهی است و راه نمایشان، کوری [و بی بصیرتی].

امام صادق علیه السلام: کسی که بدون بینش عمل کند، همچون کسی است که در بیراهه می رود. چنین کسی، هر چه تندتر برود، [از راه] دورتر می شود.

ج ریا امام علی علیه السلام در پاسخ به زید بن صوحان عبیدی که پرسید: کورترین خلق، چه کسی است؟: کسی که برای غیر خدا، کار کند و برای کارش از خداوند عز و جل پاداش بخواهد.

ص: ١٢٨

د بُغْضُ أَهْلِ الْبَيْتِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَشَدُّ الْعَمَى مَنْ عَمِيَ عَن فَضْلِنَا ، وَنَاصِبِنَا الْعَدَاوَةَ بِلَا ذَنْبٍ سَبَقَ إِلَيْهِ مِنَّا ، إِلَّا أَنَا دَعَوْنَا إِلَى الْحَقِّ وَدَعَاةً مِّن سِوَانَا إِلَى الْفِتْنَةِ وَالْدُّنْيَا . (١)

ه نَدَامُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْكِتَابِ « وَ لَوْ تَرَى إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُءُوسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ » . (٢)

« وَ مَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى وَ أَضَلُّ سَبِيلًا » . (٣)

-
- ١- .. الخصال : ص ٦٣٢ ح ١٠ عن أبي بصير ومحمد بن مسلم ، غرر الحكم : ح ٣٢٩٦ ، عيون الحكم والمواعظ : ص ١٢٤ ح ٢٨٢٨ ، بحار الأنوار : ج ١٠ ص ١١١ ح ١ .
- ٢- .. السجده : ١٢ .
- ٣- .. الإسراء : ٧٢ .

ص: ۱۲۹

د کین ورزی با اهل بیت علیهم السلام**ه پشیمانی در روز قیامت**

د کین ورزی با اهل بیت علیهم السلام امام علی علیه السلام: کورتترین مردم، کسی است که از دیدن برتری ما، کور باشد و بدون آن که گناهی در حق او کرده باشیم، با ما دشمنی ورزد. تنها گناهمان، این است که ما او را به حق، دعوت کرده ایم، در حالی که دیگران، او را به سوی فتنه و دنیا، فرا خوانده اند.

ه پشیمانی در روز قیامتقرآن «کاش هنگامی را که مجرمان، نزد پروردگارشان، سرهاشان را به زیر افکنده اند، می دیدی [که می گویند]: «پروردگارا! دیدیم و شنیدیم. ما را باز گردان تا کار شایسته انجام دهیم؛ چرا که ما، یقین داریم».

«و کسی که در این [زندگی دنیا]، کور باشد، در آخرت نیز کور و گمراه تر است».

ص: ۱۳۰

الحديث الكافي عن أبي بصير عن الإمام الصادق عليه السلام في قول الله عز وجل: « وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى » (۱): يعني أعمى البصير في الآخرة، أعمى القلب في الدنيا عن ولأيه أمير المؤمنين عليه السلام، قال: وهو مُتَحَيَّرٌ فِي الْقِيَامَةِ يَقُولُ: «لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا» قال: الآيات الأئمة «فَنَسِيتَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنسى» (۲) يعني تَرَكْتَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُتْرَكُ فِي النَّارِ كَمَا تَرَكْتَ الْأئِمَّةَ عَلَيْهِمُ السَّلَامَ، فَلَمْ تُطِعْ أَمْرَهُمْ وَلَمْ تَسْمَعْ قَوْلَهُمْ. (۳)

۱- .. طه: ۱۲۴ .

۲- .. طه: ۱۲۵ و ۱۲۶ .

۳- .. الكافي: ج ۱ ص ۴۳۵ ح ۹۲، المناقب لابن شهر آشوب: ج ۳ ص ۹۷، تأويل الآيات: ج ۱ ص ۳۲۱ ح ۲۱، بحار الأنوار: ج ۲۴ ص ۳۴۸ ح ۶۰ .

ص: ۱۳۱

حدیث‌الکافی به نقل از ابو بصیر ، از امام صادق علیه السلام در باره سخن خداوند عز و جل که : «و روز قیامت ، او را کور محشور می کنیم» : یعنی در آخرت ، کورچشم ، در دنیا ، کوردل از [دیدن] ولایت امیر مؤمنان علیه السلام . چنین کسی ، در قیامت ، حیرت زده می گوید : «چرا مرا کور محشور کردی ، در حالی که من ، بینا بودم؟ [خداوند] می فرماید : « همان طور که نشانه های ما بر تو آمد و آن را به فراموشی سپردی » . «و آن را به فراموشی سپردی ، امروز ، همان گونه فراموش می شوی» ؛ یعنی تو آن نشانه ها را رها کردی و امروز ، تو نیز در آتش ، رها می شوی ، چنان که امامان علیهم السلام را رها کردی و از فرمانشان ، اطاعت نمودی و به سخنانشان ، گوش نکردی .

ص: ۱۳۲

الفصل الثامن : موانع البصیره ۸ / اِتِّبَاعُ الْهَوَى الْکِتَابُ « أَفْرَاءُ بَتِّ مَنْ اتَّخَذَ إِلَیْهِ هَوَاهُ وَ أَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَی عِلْمٍ وَ خَتَمَ عَلَی سَمْعِهِ وَ قَلْبِهِ وَ جَعَلَ عَلَی بَصَرِهِ غِشْوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ » . (۱)

الحديث للإمام علي عليه السلام: الهوى شريك العمى . (۲)

عنه عليه السلام: من ركب الهوى ، أدرك العمى . (۳)

۱- .. الجاثيه : ۲۳ .

۲- .. نهج البلاغه : الكتاب ۳۱ ، تحف العقول : ص ۸۳ ، غرر الحكم : ح ۵۸۰ ، بحار الأنوار : ج ۷۷ ص ۲۳۰ ح ۲ ؛ دستور معالم الحكم : ص ۲۰ ، كنز العمال : ج ۱۶ ص ۱۸۱ ح ۴۴۲۱۵ نقلاً عن وكيع والعسکرى فى المواعظ .

۳- .. غرر الحكم : ح ۸۳۵۲ ، عيون الحكم والمواعظ : ص ۴۵۵ ح ۸۲۰۷ .

ص: ۱۳۳

فصل هشتم : موانع بصیرت**۸ / ۱ پیروی از هوای نفس**

فصل هشتم : موانع بصیرت ۸ / ۱ پیروی از هوای نفسقرآن «پس آیا دیدی کسی را که هوس خویش را معبود خود قرار داده است و خدا، او را دانسته ، گم راه گردانیده و بر گوش او و دلش ، مُهر زده و بر دیده اش ، پرده نهاده است؟ آیا پس از خدا ، چه کسی او را هدایت خواهد کرد؟ آیا پند نمی گیرید؟» .

حدیثامام علی علیه السلام: هوس ، شریک کوردلی است .

امام علی علیه السلام : کسی که بر [مَرکب] هوس بنشیند ، به کوری می رسد .

ص: ۱۳۴

عنه عليه السلام: أَوْصِيكُمْ بِمُجَانَبَةِ الْهَوَى؛ فَإِنَّ الْهَوَى يَدْعُو إِلَى الْعَمَى، وَهُوَ الضَّلَالُ فِي الْآخِرَةِ وَالْدُنْيَا. (۱)

عنه عليه السلام: إِذَا أَبْصَرَتِ الْعَيْنُ الشَّهْوَةَ عَمِيَ الْقَلْبُ عَنِ الْعَاقِبَةِ. (۲)

راجع: موسوعه میزان الحکمه: ج ۳ (الأكل / كثره الأكل / مضار النهم الباطنيه / حجاب الفطنه وظلمه القلب).

۸ / ۲ الرغبه في الدنيا رسول الله صلى الله عليه و آله: مَنْ يَرَعِبُ فِي الدُّنْيَا فَطَالَ فِيهَا أَمَلُهُ، أَعَمَى اللَّهُ قَلْبَهُ عَلَى قَدْرِ رَغْبَتِهِ فِيهَا. (۳)

الإمام علي عليه السلام في صفه الدنيا: مَنْ أَبْصَرَ بِهَا بَصَرَتَهُ، وَمَنْ أَبْصَرَ إِلَيْهَا أَعَمَّتَهُ. (۴)

۱- .. دعائم الإسلام: ج ۲ ص ۳۵۰ ح ۱۲۹۷ عن الإمام زين العابدين والإمام الباقر عليهما السلام.

۲- .. غرر الحكم: ح ۴۰۶۳.

۳- .. تحف العقول: ص ۶۰، بحار الأنوار: ج ۷۷ ص ۱۶۳ ح ۱۸۷؛ تاريخ أصبهان: ج ۱ ص ۱۶۲ الرقم ۱۴۴، كنز العمال: ج ۳ ص

۲۰۹ ح ۶۱۹۴ نقلاً عن أبي عبد الرحمن السلمى فى كتابالمواعظ والوصايا وكلاهما عن ابن عباس وفيهما «رغبته» بدل «أمله».

۴- .. نهج البلاغه: الخطبه ۸۲، خصائص الأئمه عليهم السلام: ص ۱۱۸، تحف العقول: ص ۲۰۱ وفيه «نظر» بدل «أبصر» فى

الموضعين، مشكاه الأنوار: ص ۴۶۹ ح ۱۵۷۰، نزهه الناظر: ص ۱۰۴ ح ۱۸۵، بحار الأنوار: ج ۷۳ ص ۱۳۳ ح ۱۳۶؛ تذكره

الخواص: ص ۱۳۶ وفيه «عمته» بدل «أعمته».

ص: ۱۳۵

۸ / ۲ گرایش به دنیا

امام علی علیه السلام: شما را به دوری گزیدن از هوای نفس، سفارش می‌کنم؛ چرا که هوای نفس، به کوری [دل و بینش] فرا می‌خواند و آن، [باعث] گم راهی در آخرت و دنیا است.

امام علی علیه السلام: هر گاه چشم، شهوت بین شود، دل از دیدن عاقبت، کور می‌گردد.

۸ / ۲ گرایش به دنیا پیامبر خدا صلی الله علیه و آله: هر که به دنیا گراید و آرزوهای دنیوی اش، دور و دراز گردد، خداوند به اندازه گرایش او به دنیا، دلش را کور می‌گرداند.

امام علی علیه السلام در توصیف دنیا: هر که به دنیا بنگرد [و آن را آینه عبرت سازد]، دنیا او را بینا می‌گرداند و آن که به دنیا [به عنوان هدف] بنگرد، دنیا کورش می‌سازد.

ص: ١٣٦

عنه عليه السلام في صِفَةِ أَهْلِ الدُّنْيَا: سَلَكَتْ بِهِمُ الدُّنْيَا طَرِيقَ العَمَى ، وَأَخَذَتْ بِأَبْصَارِهِمْ عَن مَنَارِ الْهُدَى ، فَتَاهُوا فِي حَيْرَتِهَا ، وَغَرِقُوا فِي نِعْمَتِهَا ، وَاتَّخَذُوهَا رَبًّا ، فَلَعِبَتْ بِهِمْ وَلَعِبُوا بِهَا ، وَنَسُوا مَا وَرَاءَهَا . (١)

عنه عليه السلام: لِحُبِّ الدُّنْيَا صَمَّتِ الْأَسْمَاعُ عَن سَمَاعِ الْحِكْمَةِ ، وَعَمِيَّتِ الْقُلُوبُ عَن نُّورِ الْبَصِيرَةِ . (٢)

عنه عليه السلام: إِنَّ مَن غَرَّتْهُ الدُّنْيَا بِمُحَالِ الْأَمَالِ ، وَخَدَعَتْهُ بِزُورِ (٣) الْأَمَانِيِّ ؛ أَوْرَثَتْهُ كَمَهَا ، وَالْبَسِيَّتَةَ عَمَى ، وَقَطَعَتْهُ عَنِ الْأُخْرَى ، وَأَوْرَدَتْهُ مَوَارِدَ الرَّدَى . (٤)

عنه عليه السلام: مَن غَلَبَتِ الدُّنْيَا عَلَيْهِ ، عَمِيَ عَمَّا بَيْنَ يَدَيْهِ . (٥)

عنه عليه السلام: مَن قَصَرَ نَظْرَهُ عَلَى أبنَاءِ الدُّنْيَا ، عَمِيَ عَن سَبِيلِ الْهُدَى . (٦)

عنه عليه السلام فيما كَتَبَهُ إِلَى بَعْضِ أَصْحَابِهِ: اِرْفُضِ الدُّنْيَا ؛ فَإِنَّ حُبَّ الدُّنْيَا يُعْمَى وَيُصَمُّ وَيُبْكِمُ ، وَيُذِلُّ الرِّقَابَ . (٧)

١- .. نهج البلاغه: الكتاب ٣١ ، تحف العقول: ص ٧٦ وفيه «منهج الصواب ... فتنتها» بدل «منار الهدى ... نعمتها» ، بحار الأنوار: ج ٧٧ ص ٢٢٥ ح ٢ ؛ كنز العمال: ج ١٦ ص ١٧٤ ح ٤٤٢١٥ نقلاً عن وكيع والعسكري في المواعظ وفيه «منهج الصواب ... فتنتها ... رياً» بدل «منار الهدى ... نعمتها ... رباً» .

٢- .. غرر الحكم: ح ٧٣٦٣ ، عيون الحكم والمواعظ: ص ٤٠٤ ح ٦٨٤١ .

٣- .. الزور: الكذب والباطل (النهاية: ج ٢ ص ٣١٨ «زور») .

٤- .. غرر الحكم: ح ٣٥٣٢ ، عيون الحكم والمواعظ: ص ١٥٢ ح ٣٣٣٧ وفيه «وأكسبته عمها» بدل «وألبسته عمى» .

٥- .. غرر الحكم: ح ٨٨٥٦ ، عيون الحكم والمواعظ: ص ٤٥٧ ح ٨٢٨١ .

٦- .. غرر الحكم: ح ٨٨٧٠ ، عيون الحكم والمواعظ: ص ٤٥٨ ح ٨٢٩٥ وليس فيه «أبناء» .

٧- .. الكافي: ج ٢ ص ١٣٦ ح ٢٣ ، مشكاة الأنوار: ص ٤٦٦ ح ١٥٥٦ كلاهما عن أبي جميله عن الإمام الصادق عليه السلام ، تنبيه الخواطر: ج ٢ ص ١٩٥ عن الإمام الصادق عنه عليهما السلام ، بحار الأنوار: ج ٧٣ ص ٧٥ ح ٣٩ .

ص: ۱۳۷

امام علی علیه السلام در ویژگی دنیاطلبان دنیا، آنها را به کوره راه برده و دیدگانشان را از دیدن نشانه های راهیابی، فرو پوشانده است. از این رو، در حیرتکده دنیا، سرگشته اند و در نعمت های آن، غرقه. دنیا را پروردگار خویش گرفته اند. لذا دنیا، آنها را بازیچه ساخته است و آنها هم دنیا را، و فراسوی آن را از یاد برده اند.

امام علی علیه السلام: به خاطر عشق به دنیاست که گوش ها، از شنیدن حکمت، گر گشته اند و دل ها، از نور بصیرت، کور.

امام علی علیه السلام: کسی که دنیا، او را با آمال مُحال، فریفته و با آرزوهای دروغین، فریب داده است، میراث بی بینشی برایش بر جا گذاشته و [جامه] کوری بر او پوشانده است و از آخرت، محرومش ساخته و او را به جایگاه های هلاکت و تباهی می آورد.

امام علی علیه السلام: کسی که دنیا بر او غالب آید، از [دیدن] آنچه فراپیش اوست، کور می گردد.

امام علی علیه السلام: کسی که نگاهش به دنیاپرستان محدود گردد، از دیدن راه راست، کور می شود.

امام علی علیه السلام در نامه ای که به یکی از یارانش نوشت: دنیا را رها کن؛ زیرا دوستی دنیا، کور و کر و لال می گرداند و سرافکنگی می آورد.

ص: ١٣٨

٨ / ١٣ الأمل الكتاب «ذُرُّهُم يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُبْلِهَهُمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ» . (١)

الحدیثامام علی علیه السلام: الا- اعلموا عباد الله ، انّ الأمل یذهب العقل ، ویكذب الوعد ، ویحث علی الغفلة ، ویورث الحسرة ؛ فأكذبوا الأمل فإنه غرورٌ ، وإن صاحبهُ مأزورٌ (٢) . (٣)

عنه علیه السلام : اعلموا انّ الأمل یسهی العقل وینسی الذکر ؛ فأكذبوا الأمل فإنه غرورٌ وصاحبهُ مغرورٌ. (٤)

عنه علیه السلام : ألا وإنّ الأمل یسهی القلب ، ویكذب الوعد ، ویكثر الغفلة ، ویورث الحسرة ؛ فاعزبوا (٥) عن الدنيا كأشد ما أنتم عن شیء تعزبون. (٦)

١- .. الحجر : ٣ .

٢- .. مأزور : أى آثم ، وقياسه موزور (النهاية : ج ٥ ص ١٧٩ «وزر») .

٣- .. تحف العقول : ص ١٥٢ ، الغارات : ج ٢ ص ٦٣٤ نحوه ، بحار الأنوار : ج ٧٧ ص ٢٩٣ ح ٢ ؛ الإمامه والسياسة : ج ١ ص ٧٠ نحوه .

٤- .. نهج البلاغه : الخطبه ٨٦ ؛ الإمامه والسياسة : ج ١ ص ٧٠ ، الجوهره : ص ٨٠ كلاهما نحوه .

٥- .. عزب الشیء من باب قَعِيد : بَعِيد و غاب . واغزب ثم اغزب عن الأمر : أى أبعد نفسك عن الأمر ثم أبعد (مجمع البحرين : ج ٢ ص ١٢٠٦ و ١٢٠٧ «عزب») .

٦- .. الغارات : ج ٢ ص ٦٣٤ ، بحار الأنوار : ج ٧٨ ص ٣٥ ح ١١٧ .

ص: ۱۳۹

۱ / ۳ آرزو

۸ / ۳ آرزو قرآن «بگذارشان تا بخورند و برخوردار شوند و آرزوها سرگرمشان کند . پس به زودی خواهند دانست» .

قرآن امام علی علیه السلام: بدانید ، ای بندگان خدا که آرزو ، خرد را می برد، وعده را دروغ جلوه می دهد، به غفلت می کشاند و حسرت به بار می آورد. پس، آرزو را باور نکنید؛ زیرا که آن ، فریبنده است و آرزومند گنهکار .

امام علی علیه السلام: بدانید که آرزو ، خرد را دچار غفلت می سازد و فراموشی [مبدأ و مقصد] می آورد. پس آرزو را دروغگو دانید ؛ که آرزو فریبنده است و آرزومند فریب خورده.

امام علی علیه السلام: بدانید که آرزو ، دل را می کند و وعده را دروغ جلوه می دهد و غفلت بسیار می آورد و حسرت به بار می نشاند . پس، از دنیا دوری کنید ، آن گونه که از چیزی با شدیدترین وجه ، دوری می کنید.

ص: ١٤٠

عنه عليه السلام : عِنْدَ غُرُورِ الْأَطْمَاعِ وَالْأَمَالِ تَنْخَدِعُ عُقُولُ الْجُهَالِ ، وَتُخْتَبِرُ أَلْبَابُ الرَّجَالِ . (١)

امام کاظم علیه السلام: الا- مَنْ سَلَطَ ثَلَاثًا عَلَى ثَلَاثٍ فَكَأَنَّمَا أَعَانَ عَلَى هَيْدَمِ عَقْلِهِ : مَنْ أَظْلَمَ نَوْرَ تَفَكُّرِهِ بِطَوْلِ أَمَلِهِ ، وَمَحَا طَرَائِفَ حِكْمَتِهِ بِفُضُولِ كَلَامِهِ ، وَأَطْفَأَ نَوْرَ عِبْرَتِهِ بِشَهَوَاتِ نَفْسِهِ ؛ فَكَأَنَّمَا أَعَانَ هَوَاهُ عَلَى هَدْمِ عَقْلِهِ ، وَمَنْ هَدَمَ عَقْلَهُ أَفْسَدَ عَلَيْهِ دِينَهُ وَدُنْيَاهُ. (٢)

امام علی علیه السلام: الا الأمانی تُعمی أعین البصائر. (٣)

٨ / ٤ الغفلها الكتاب «وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالإِنسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ أُذُنٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ » . (٤)

١- .. غرر الحكم : ح ٦٢٢٢ ، عيون الحكم والمواعظ : ص ٣٣٧ ح ٥٧٤٨ .

٢- .. الكافي : ج ١ ص ١٧ ح ١٢ عن هشام بن الحكم ، تحف العقول : ص ٣٨٦ ، بحار الأنوار : ج ٧٨ ص ٣٠٠ ح ١ .

٣- .. نهج البلاغه : الحكمه ٢٧٥ ، غرر الحكم : ح ١٣٧٥ ، بحار الأنوار : ج ٧٨ ص ١٤ ح ٧١ نقلًا عن مطالب السؤل .

٤- .. الأعراف : ١٧٩ .

ص: ۱۴۱

۸ / ۴ غفلت

امام علی علیه السلام: در هنگام فریبندگی آمال و آرزوهاست که خرده‌های نادانان، فریب می‌خورند و خرده‌های مردان، آزموده می‌شوند.

امام کاظم علیه السلام: هر کس سه چیز را بر سه چیز چیره گرداند، گویا به ویران کردن خرد خویش کمک کرده است: کسی که روشنائی اندیشه اش را با آرزوی درازش تاریک کند؛ و کسی که تازه‌های حکمت (خرد یا دانش) خویش را با زیاده‌گویی هایش نابود نماید؛ و کسی که نور عبرت آموزی اش را با خواهش‌های نفسانی اش خاموش کند، گویا هوس خود را در ویران کردن خردش کمک رسانده است و کسی که خردش را ویران کند، دین و دنیای خود را تباه ساخته است.

امام علی علیه السلام: آرزوها، دیدگان بصیرت را کور می‌کنند.

۸ / ۴ غفلتقرآن «و در حقیقت، ما بسیاری از جنیان و آدمیان را برای جهنم آفریده ایم؛ [چرا که] دل‌هایی دارند که با آنها [حقایق را] دریافت نمی‌کنند و چشمانی دارند که با آنها نمی‌بینند و گوش‌هایی دارند که با آنها نمی‌شنوند. آنان، همانند چارپایان اند؛ بلکه گمراه‌ترند. آنان همان غافلان اند».

ص: ۱۴۲

الحديث رسول الله صلى الله عليه وآله في خَيْرِ طَوِيلٍ : وَأَمَّا عَلَامَةُ الْغَافِلِ فَأَرْبَعَةٌ : الْعَمَى ، وَالسَّهْوُ ، وَاللَّهُوُ ، وَالنَّسْيَانُ . (۱)

الإمام علي عليه السلام : دَوَامُ الْغَفْلَةِ يُعِمِّي الْبَصِيرَةَ . (۲)

۸ / ۵ الْحُبُّ وَالْبُغْضُ رسول الله صلى الله عليه وآله : حُبُّكَ لِلشَّيْءِ يُعِمِّي وَيُصِّمُ . (۳) سنن أبي داود : ج ۴ ص ۳۳۴ ح ۵۱۳۰ ، مسند ابن حنبل : ج ۸ ص ۱۶۳ ح ۲۱۷۵۲ ، التاريخ الكبير : ج ۳ ص ۱۷۲ الرقم ۵۸۴ كلها عن أبي الدرداء ، كنز العمال : ج ۱۶ ص ۱۱۵ ح ۴۴۱۰۴ .

الإمام علي عليه السلام : مَنْ عَشِقَ شَيْئًا أَعَشَى (۴) بَصِيرَتَهُ وَأَمْرَضَ قَلْبَهُ ، فَهُوَ يَنْظُرُ بِعَيْنٍ غَيْرِ صَاحِحَةٍ ، وَيَسْمَعُ بِأُذُنٍ غَيْرِ سَمِيعَةٍ ، قَدْ خَرَقَتْ الشَّهَوَاتُ عَقْلَهُ ، وَأَمَاتَتِ الدُّنْيَا قَلْبَهُ ، وَوَلَّهَتْ عَلَيْهَا نَفْسَهُ ، فَهُوَ عَبْدٌ لَهَا وَلِمَنْ فِي يَدَيْهِ شَيْءٌ مِنْهَا ، حَيْثُمَا زَالَتْ زَالَ إِلَيْهَا ، وَحَيْثُمَا أَقْبَلَتْ أَقْبَلَتْ عَلَيْهَا . (۵)

۱- .. تحف العقول : ص ۲۲ ، بحار الأنوار : ج ۱ ص ۱۲۲ ح ۱۱ .

۲- .. غرر الحكم : ح ۵۱۴۶ ، عيون الحكم والمواعظ : ص ۲۵۰ ح ۴۶۸۴ .

۳- .. كتاب من لا يحضره الفقيه : ج ۴ ص ۳۸۰ ح ۵۸۱۴ ، المجازات النبويه : ص ۱۷۱ ح ۱۳۸ ، عوالي اللآلي : ج ۱ ص ۱۲۴ ح ۵۷ عن أبي الدرداء ، بحار الأنوار : ج ۷۷ ص ۱۶۵ ح ۲ ؛

۴- .. أعشاه : أعماه (هامش المصدر) .

۵- .. نهج البلاغه : الخطبه ۱۰۹ .

ص: ۱۴۳

۸ / ۵ عشق و نفرت

حدیث پیامبر خدا صلی الله علیه و آله در حدیثی طولانی: و اما نشانه غافل، چهار چیز است: کوری، اشتباه کردن، سرگرمی، و فراموشی.

امام علی علیه السلام: ادامه یافتن غفلت، دیده بصیرت را کور می کند.

۸ / ۵ عشق و نفرت پیامبر خدا صلی الله علیه و آله: عشق تو به یک چیز، [تو را] کور و کر می کند.

امام علی علیه السلام: هر که عاشق چیزی شود، آن چیز، دیده اش را کور و دلش را بیمار می کند. چنین کسی با دیده ای ناسالم می نگرد و با گوشی ناشنوا می شنود. شهوت ها، خردش را از هم گسیخته و دنیا، دلش را میرانده و جانش، شیفته آن گشته است. بنا بر این، بنده دنیا و بنده دنیاداران است، هر جا دنیا برود، او نیز می رود و به هر سو که دنیا رو کند، او بدان رو می کند.

ص: ۱۴۴

عنه عليه السلام: عَيْنُ الْمُحِبِّ عَمِيَّةٌ عَنِ مَعَايِبِ الْمَحْبُوبِ ، وَأُذُنُهُ صَمَاءٌ عَنِ قُبْحِ مَسَاوِيهِ . (۱)

۸ / ۶ تَرَكَ الْعَمَلَ بِالْعِلْمِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: مَنْ تَعَلَّمَ الْعِلْمَ وَلَمْ يَعْمَلْ بِمَا فِيهِ ، حَشَرَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى . (۲)

۸ / ۷ «اللَّجَّاجُ» الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ * أُولَئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءٍ يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ . (۳)

۱-.. غرر الحكم: ح ۶۳۱۴، عيون الحكم والمواعظ: ص ۳۴۰ ح ۵۸۰۷ وفيه «عمياء عن عيب» بدل «عميته عن معاييب» .

۲-.. مكارم الأخلاق: ج ۲ ص ۳۴۸ ح ۲۶۶۰ عن عبد الله بن مسعود، بحار الأنوار: ج ۷۷ ص ۱۰۰ ح ۱ .

۳-.. هود: ۱۹ و ۲۰ .

ص: ۱۴۵

۸ / ۶ عمل نکردن به علم**۸ / ۷ لجاجت و خیره سری**

امام علی علیه السلام: دیده عاشق، از دیدن عیب‌های معشوق، کور است و گوش او، از شنیدن زشتی معایش، کور.

۸ / ۶ عمل نکردن به علم پیامبر خدا صلی الله علیه و آله: هر کس علم بیاموزد و به آن عمل نکند، خداوند در روز قیامت، او را کور محسور می‌کند.

۸ / ۷ لجاجت و خیره سری «همانان که [مردم را] از راه خدا، باز می‌دارند و آن را کج می‌شمارند و خود، به آخرت، باور ندارند. آنان در زمین، درمانده‌کنندگان [خدا] نیستند و جز خدا، دوستانی برای ایشان نیست. عذاب برای آنان، دوچندان می‌شود. آنان، توان شنیدن [حق را] نداشتند و [آن را] نمی‌دیدند».

ص: ١٤٦

٨ / ٨ تَلِك الْخِصَالُ الْكِتَابُ «فَقَوْلُ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ * أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعَمَّى أَبْصَارَهُمْ» . (١)

الحديث رسول الله صلى الله عليه وآله: إِذَا ظَهَرَ الْعِلْمُ وَاحْتَرَزَ الْعَمَلُ ، وَاتَّخَذَتِ الْأَلْسُنُ وَاخْتَلَفَتِ الْقُلُوبُ ، وَتَقَاطَعَتِ الْأَرْحَامُ ، هُنَالِكَ «لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعَمَّى أَبْصَارَهُمْ» . (٢)

عنه صلى الله عليه وآله: لَوْلَا أَنَّ الشَّيَاطِينَ يَحُمُونَ عَلَى قُلُوبِ بَنِي آدَمَ لَنَظَرُوا إِلَى الْمَلَكَوتِ . (٣)

الإمام علي عليه السلام: الْأَمَانِيُّ تُعْمَى أَعْيُنَ الْبَصَائِرِ . (٤)

عنه عليه السلام: مَنْ نَسِيَ اللَّهَ سُبْحَانَهُ ، أَنْسَاهُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَأَعْمَى قَلْبَهُ . (٥)

١- .. محمد: ٢٢ و ٢٣ .

٢- .. ثواب الأعمال: ص ٢٨٩ ح ١ عن السكوني عن الإمام الصادق عن آبائه عليهم السلام ، روضه الواعظين: ص ٤٥٨ ، مشكاه الأنوار: ص ١٥٧ ح ٣٩٣ و ص ٢٢١ ح ٦١٣ ، منيه المرید: ص ٣٣٤ كلها نحوه ، بحار الأنوار: ج ٧٤ ص ٩٦ ح ٢٧ ؛ المعجم الكبير: ج ٦ ص ٢٦٣ ح ٦١٧٠ ، المعجم الأوسط: ج ٢ ص ١٦١ ح ١٥٧٨ ، حليه الأولياء: ج ٣ ص ١٠٩ الرقم ٢٢٧ كلها عن سلمان ، تفسير ابن كثير: ج ٧ ص ٣٠٣ كلها نحوه ، كنز العمال: ج ٩ ص ٢٣ ح ٢٤٧٤٠ .

٣- .. عوالي اللآلي: ج ٤ ص ١١٣ ح ١٧٤ ، بحار الأنوار: ج ٧٠ ص ٥٩ ح ٣٩ .

٤- .. نهج البلاغه: الحكمة ٢٧٥ ، غرر الحكم: ح ١٣٧٥ ، بحار الأنوار: ج ٧٣ ص ١٧٠ ح ٧ .

٥- .. غرر الحكم: ح ٨٨٧٥ ، عيون الحكم والمواعظ: ص ٤٥٨ ح ٨٣٠٠ .

ص: ۱۴۷

۸ / ۸ این فصلت ها

۸ / ۸ این فصلت هاقرآن «پس [ای منافقان!] آیا امید بستید که چون [از خدا] برگشتید (/ حاکمیت یافتید) ، در زمین فساد کنید و خویشاوندی های خود را از هم بگسَلید؟ اینان ، همان کسانی اند که خدا ، آنان را لعنت کرده و ایشان را ناشنوا و چشم هایشان را نابینا کرده است» .

حدیث پیامبر خدا صلی الله علیه و آله : هر گاه علم آشکار شود و از عمل ، دوری شود و زبان ها با هم شوند و دل ها از هم جدا گردند و پیوندهای خویشاوندی بگسَلند ، این جاست که «خدا ، آنان را لعنت می کند و ناشنوایشان می گرداند و چشم هایشان را نابینا می سازد» .

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله : اگر نبود این که شیاطین ، پیرامون دل های آدمیان پُرسه می زنند ، هر آینه ، انسان ها ملکوت را می دیدند .

امام علی علیه السلام : آرزوها ، چشم های بصیرت را کور می کنند .

امام علی علیه السلام : هر کس خدای سبحان را از یاد ببرد ، خداوند ، خودش را از یادش می برد و دلش را کور می گرداند .

ص: ۱۴۸

عنه عليه السلام: ما أعمى النَّفْسَ الطَّامِعَةَ عَنِ الْعُقْبَى الْفَاجِعِهِ . (۱)

عنه عليه السلام: مَنْ اسْتَهْدَى الْغَاوَى (۲) ، عَمِيَ عَنِ نَهْجِ الْهُدَى . (۳)

عنه عليه السلام: إِنَّ لِلْقُلُوبِ شَهْوَةً وَإِقْبَالًَ وَإِدْبَاراً ، فَاتُّوهُا مِنْ قِبَلِ شَهْوَتِهَا وَإِقْبَالِهَا ، فَإِنَّ الْقَلْبَ إِذَا أُكْرِهَ عَمِيَ . (۴)

عنه عليه السلام: إِذَا مُلِيَ الْبَطْنُ مِنَ الْمُبَاحِ ، عَمِيَ الْقَلْبُ عَنِ الصَّلَاحِ . (۵)

عنه عليه السلام: مَنْ غَنِيَ عَنِ التَّجَارِبِ ، عَمِيَ عَنِ الْعَوَاقِبِ . (۶)

عنه عليه السلام: إِحْذَرِ الشُّبُهَةَ وَاشْتِمَالَهَا عَلَى لُبْسَتِهَا ، فَإِنَّ الْفِتْنَةَ طَالَمَا أُغْدَفَتْ (۷) جَلَابِيئِهَا ، وَأَغَشَّتِ الْأَبْصَارَ ظُلْمَتُهَا . (۸)

عنه عليه السلام: رُبَّمَا أَخْطَأَ الْبَصِيرُ رُشْدَهُ . (۹)

عنه عليه السلام: تَزُولُ الْقَدْرُ يُعْمَى الْبَصَرَ . (۱۰)

راجع: موسوعه العقائد الإسلامية: ج ۲ (القسم السابع: موانع المعرفة).

- ۱- .. غرر الحكم: ح ۹۶۴۳ .
- ۲- .. غاؤ: أى مُضِلٌّ غير مُرْشِد (مجمع البحرين: ج ۲ ص ۱۳۴۳ «غوى»).
- ۳- .. غرر الحكم: ح ۸۵۶۹ ، عيون الحكم والمواعظ: ص ۴۴۱ ح ۷۶۷۷ .
- ۴- .. نهج البلاغه: الحكمة ۱۹۳ ، خصائص الأئمة عليهم السلام: ص ۱۱۲ ، نزهة الناظر: ص ۷۴ ح ۱۴۵ ، غرر الحكم: ح ۳۶۳۱ بزيادة «وكراهه» بعد «شهو» ، بحار الأنوار: ج ۷۰ ص ۶۱ ح ۴۱ .
- ۵- .. غرر الحكم: ح ۴۱۳۹ .
- ۶- .. غرر الحكم: ح ۸۶۸۰ ، عيون الحكم والمواعظ: ص ۴۶۱ ح ۸۳۶۹ .
- ۷- .. أغدفت المرأة قناعها: أى أرسلته على وجهها (الصحاح: ج ۴ ص ۱۴۰۹ «غدف»).
- ۸- .. نهج البلاغه: الكتاب ۶۵ ، بحار الأنوار: ج ۳۳ ص ۱۱۸ ح ۴۱۰ .
- ۹- .. غرر الحكم: ح ۵۳۶۸ .
- ۱۰- .. غرر الحكم: ح ۹۹۶۱ .

ص: ۱۴۹

امام علی علیه السلام: چه کور است نَفْس طمع وَرَز از دیدن فرجام درد آور [طمع]!

امام علی علیه السلام: هر که از گم راه ، راه نمایی جوید ، راه راست را نمی بیند .

امام علی علیه السلام: همانا دل ها را خواهش و روی آوردن و روی گردانی ای است . پس هر گاه خواستند و روی آوردند ، آنها را به کار گیرید ؛ چه آن که دل ، اگر [به کاری] مجبور گردد ، کور می شود .

امام علی علیه السلام: هر گاه شکم از خوردنی های مباح ، پُر گردد ، دل از دیدن خیر و صلاح ، کور می شود .

امام علی علیه السلام: هر که خود را از تجربه ها بی نیاز ببیند ، فرجام ها را نمی بیند .

امام علی علیه السلام: از شُبْهه و اشتباه افکنی های آن پرهیز ؛ زیرا فتنه ، چندی است که پرده های خود را فرو هِشته و تاریکی اش ، دیده ها را نابینا کرده است .

امام علی علیه السلام: چه بسا که بینا در دیدن راه درست خویش ، خطا می کند !

امام علی علیه السلام: فرود آمدن تقدیر ، دیده [ی بصیرت] را کور می کند .

ر . ک : دانش نامه عقاید اسلامی : ج ۲ ص ۵۱۷ (بخش هفتم : موانع شناخت) .

ص: ۱۵۰

..

فهرست منابع و مآخذ

منابع و مآخذ ۱. الاحتجاج علی أهل اللجاج، أحمد بن علی الطَّبْرسی (م ۶۲۰ ق)، تحقیق: إبراهيم‌البهادری ومحمّد هادی به، تهران: دار الأسوه، ۱۴۱۳ ق، اول. ۲. اختیار معرفه الرجال (رجال الکشی)، محمّد بن الحسن الطوسی (الشیخ الطوسی) (م ۴۶۰ ق)، تحقیق: السید مهدی الرجائی، قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام، ۱۴۰۴ ق، اول. ۳. الإرشاد فی معرفه حجج الله علی العباد، محمّد بن محمّد بن النعمان العکبریا لبغدادی (الشیخ المفید) (م ۴۱۳ ق)، تحقیق: مؤسسه آل البيت عليهم السلام، قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام، ۱۴۱۳ ق، اول. ۴. إرشاد القلوب، الحسن بن أبی الحسن الدیلمی (م ۷۱۱ ق)، بیروت: مؤسسه الأعلمی، ۱۳۹۸ ق، چهارم. ۵. أعلام الدین فی صفات المؤمنین، الحسن بن محمّد الدیلمی (م ۷۱۱ ق)، تحقیق: مؤسسه آل البيت عليهم السلام، قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام. ۶. الإقبال بالأعمال الحسنة فی ما يعمل مرّه فی السنه، علی بن موسی الحلّی (السید ابن طاووس) (م ۶۶۴ ق)، تحقیق: جواد القیومی، قم: مکتب الإعلام الإسلامی، ۱۴۱۴ ق، اول. ۷. الأمالی، محمّد بن الحسن الطوسی (الشیخ الطوسی) (م ۴۶۰ ق)، تحقیق: مؤسسه البعثه، قم: دار الثقافه، ۱۴۱۴ ق، اول.

ص: ۱۵۲

۸. الأمالی، محمد بن علی ابن بابویه القمّی (الشیخ الصدوق) (م ۳۸۱ ق)، تحقیق: مؤسسه البعثه، قم: مؤسسه البعثه، ۱۴۰۷ ق،
 أوّل. ۹. الأمالی، محمد بن محمد بن نعمان العکبری البغدادی (الشیخ المفید) (م ۴۱۳ ق)، تحقیق: حسین أستاذ ولی و علی أكبر
 الغفّاری، قم: مؤسسه النشر الإسلامی، ۱۴۰۴ ق، دوم. ۱۰. بحار الأنوار الجامعه لدرر أخبار الأئمّه الأطهار علیهم السلام، محمد
 باقر بن محمد تقی المجلسی (العلّامه المجلسی) (م ۱۱۱۱ ق)، بیروت: مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳ ق، دوم. ۱۱. تاریخ أصبهان، أحمد
 بن عبد الله الإصفهانی (أبو نعیم) (م ۴۳۰ ق)، تحقیق: سید کسروی حسن، بیروت: دار الکتب العلمیّه. ۱۲. تاریخ دمشق، علی
 بن الحسن بن هبه الله الدمشقی (ابن عساکر) (م ۵۷۱ ق)، تحقیق: علی شیری، بیروت: دار الفکر، ۱۴۱۵ ق، أوّل. ۱۳. التاريخ
 الكبير، محمد بن إسماعيل البخاری (م ۲۵۶ ق)، بیروت: دار الفکر. ۱۴. تأویل الآيات الظاهره فی فضائل العتره الطاهره (کنز
 جامع الفوائد)، علی الغروی الحسینی الإسترآبادی (م ۹۴۰ ق)، تحقیق: مدرسه الإمام المهدي (عج)، قم: مدرسه الإمام
 المهدي(عج)، ۱۴۰۷ ق، أوّل. ۱۵. تحف العقول عن آل الرسول صلى الله عليه و آله، الحسن بن علی الحزّانی (ابن شُعبه) (م ۳۸۱
 ق)، تحقیق: علی أكبر الغفّاری، قم: مؤسسه النشر الإسلامی، ۱۴۰۴ ق، دوم. ۱۶. تذکره الخواصّ (تذکره خواصّ الأئمّه فی
 خصائص الأئمّه علیهم السلام)، یوسف بن فُرغلی (سبط ابن الجوزی) (م ۶۵۴ ق)، مقدمه: السید محمد صادق بحر العلوم، تهران
 : مکتبه نینوی الحدیثه .

ص: ۱۵۳

۱۷. تفسیر ابن کثیر (تفسیر القرآن العظیم)، إسماعیل بن عمر البصروی الدمشقی (م ۷۷۴ ق)، تحقیق: عبد العزیز غنیم و محمد أحمد عاشور و محمد إبراهيم البنا، قاهره: دار الشعب . ۱۸. تفسیر العیاشی، محمد بن مسعود السلمی السمرقندی (العیاشی) (م ۳۲۰ ق)، تحقیق: السید هاشم الرسولی المحلاتی، تهران: المکتبه العلمیه، ۱۳۸۰ ق، اول. ۱۹. تفسیر القرآن العظیم مسندا عن الرسول (تفسیر ابن ابی حاتم)، عبد الرحمان بن ابی حاتم الرازی (م ۳۲۷ ق)، تحقیق: أحمد عبد الله عمّار زهرانی، مدینه: مکتبه الدار، ۱۴۰۸ ق، اول. ۲۰. تفسیر القمّی، علی بن إبراهيم القمّی (م ۳۰۷ ق)، به کوشش: السید طیب الموسوی الجزائری، نجف: مطبعه النجف الأشرف . ۲۱. التفسیر المنسوب إلى الإمام العسکری علیه السلام، تحقیق: مدرسه الإمام المهدي (عج)، قم: مدرسه الإمام المهدي (عج)، ۱۴۰۹ ق، اول. ۲۲. تنبيه الخواطر و نزاهه النواظر (مجموعه ورام)، ورام بن ابی فراس الحمدان (م ۶۰۵ ق)، بیروت: دار التعارف و دار صعب . ۲۳. التوحید، محمد بن علی ابن بابویه القمّی (الشیخ الصدوق) (م ۳۸۱ ق)، تحقیق: السید هاشم الحسینی الطهرانی، قم: مؤسسه النشر الإسلامی، ۱۳۹۸ ق، اول. ۲۴. ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، محمد بن علی ابن بابویه القمّی (الشیخ الصدوق) (م ۳۸۱ ق)، تحقیق: علی أكبر الغفاری، تهران: مکتبه الصدوق . ۲۵. جامع الأحادیث، جعفر بن أحمد القمّی (ابن الرازی) (ق ۴ ق)، تحقیق: السید محمد الحسینی النیسابوری، مشهد: مؤسسه الطبع و النشر التابعه للحضره الرضویّه المقدّسه، ۱۴۱۳ ق، اول. ۲۶. جامع بیان العلم و فضله، یوسف بن عبد البرّ النمّری القرطبی (م ۴۶۳ ق)، بیروت: دار الکتب العلمیه

ص: ۱۵۴

۲۷. جمال الأسبوع بكمال العمل المشروع، على بن موسى الحلّي (السید ابن طاووس) (م ۶۶۴ ق)، تحقیق: السید جواد القیومی، قم: مؤسسه الآفاق، ۱۳۷۱ ش، اول. ۲۸. الجوهره فی نسب الإمام علی وآله علیهم السلام، محمد بن أبی بکر البرسی (م ۶۴۵ ق) ، تحقیق: محمد التویخی، دمشق: مكتبة النوری، ۱۴۰۲ ق، اول. ۲۹. حلیه الأولیاء و طبقات الأصفیاء، أحمد بن عبد الله الأصبهانی (أبو نعیم) (م ۴۳۰ ق)، بیروت: دار الكتاب العربی، ۱۳۸۷ ق، دوم. ۳۰. خصائص الأئمه علیهم السلام (خصائص أمير المؤمنین علیه السلام)، محمد بن الحسین الموسوی (الشریف الرضی) (م ۴۰۶ ق)، تحقیق: محمد هادی الأمینی، مشهد: مجمع البحوث الإسلامیة التابع لحضرة الرضویة المقدسه، ۱۴۰۶ ق. ۳۱. الخصال، محمد بن علی ابن بابویه القمّی (الشیخ الصدوق) (م ۳۸۱ ق)، قم: مؤسسه النشر الإسلامی، ۱۴۱۴ ق، چهارم. ۳۲. دانش نامه جهان اسلام، زیر نظر سید مصطفی میر سلیم (ت ۱۳۳۶ ق)، تحقیق: بنیاد دایره المعارف اسلامی، تهران: بنیاد دایره المعارف اسلامی، ۱۳۷۵ ش، دوم. ۳۳. الدرّه الباهره من الأصداف الطاهره، محمد بن مکی العاملی (الشهید الأول)، مشهد: مؤسسه الطبع والنشر التابعه للحضرة الرضویه المقدسه، ۱۳۶۵ ش. ۳۴. دستور معالم الحکم ومأثور مکارم الشیم، محمد بن سلامه (القاضی القضاعی) (م ۴۵۴ ق)، بیروت: دار الكتاب العربی، ۱۴۰۱ ق، اول. ۳۵. دعائم الإسلام و ذکر الحلال والحرام والقضایا والأحكام، النعمان بن محمد التیمی المغربي (القاضی أبو حنیفه) (م ۳۶۳ ق)، تحقیق: آصف بن علی أصغر فیضی، مصر: دار المعارف، ۱۳۸۹ ق، سوم. ۳۶. الدعوات، سعید بن هبه الله الراوندی (قطب الدین الراوندی) (م ۵۷۳ ق)، تحقیق: مؤسسه الإمام المهدي (عج)، قم: مؤسسه الإمام المهدي (عج)، ۱۴۰۷ ق، اول. ۳۷. روضه الواعظین، محمد بن الحسن الفتال النیسابوری (م ۵۰۸ ق)، تحقیق: حسین الأعلمی، بیروت: مؤسسه الأعلمی، ۱۴۰۶ ق، اول.

ص: ۱۵۵

۳۸. سرّ السلسله العلویّه ، سهل بن عبد الله البخاری (م ۴۳۱ ق) ، قم : الشریف الرضی ، ۱۴۱۳ ق ، اول. ۳۹. سنن أبی داوود ، سلیمان بن أشعث السجستانی الأزدی (م ۲۷۵ ق) ، تحقیق : محمّد محیی الدین عبد الحمید ، بیروت : دار إحياء السنّه النبویّه . ۴۰. شعب الإيمان ، أحمد بن الحسين البيهقي (م ۴۵۸ ق) ، تحقیق : محمّد السعيد بسيوني زغلول ، بیروت : دار الكتب العلمیه ، ۱۴۱۰ ق ، اول. ۴۱. الصحاح (تاج اللغة و صحاح العربیّه) ، إسماعیل بن حمّاد الجوهري (م ۳۹۸ ق) ، تحقیق : أحمد بن عبد الغفور عطار ، بیروت : دار العلم للملايين ، ۱۴۱۰ ق ، چهارم . ۴۲. صحیح ابن حبان بترتيب ابن بلبان ، محمّد بن أحمد بن حبان (م ۳۵۴ ق) ، ترتيب : علی بن بلبان الفارسی (م ۷۳۹ ق) ، تحقیق : شعيب الأرناؤوط ، بیروت : مؤسسه الرساله ، ۱۴۱۴ ق ، دوم . ۴۳. الصحیفه السجادیّه ، المنسوب إلى الإمام علی بن الحسين عليه السلام ، تصحيح : علی أنصاریان ، دمشق : المستشاریه الثقافیه للجمهوریّه الإسلامیه الإیراتیّه ، ۱۴۰۵ ق . ۴۴. العیدد القویّه لدفع المخاوف الیومیّه ، الحسن بن یوسف الحلّی (العلّامه) (م ۷۲۶ ق) ، تحقیق : السید مهدی الرجائی ، قم : مکتبه آیة الله المرعشی ، ۱۴۰۸ ق ، اول. ۴۵. علل الشرائع ، محمّد بن علی ابن بابویه القمّی (الشیخ الصدوق) (م ۳۸۱ ق) ، بیروت : دار إحياء التراث ، ۱۴۰۸ ق ، اول. ۴۶. عمدہ الطالب فی أنساب آل أبی طالب ، أحمد بن علی الحسنی (م ۸۲۸ ق) ، تحقیق : محمّد حسین آل الطالقانی ، قم : منشورات الشریف الرضی ، ۱۳۶۲ ش ، دوم . ۴۷. عوالی اللآلی العزیزیه فی الأحادیث الیدیّه ، محمّد بن علی الأحسائی (ابن أبی جمهور) (م ۹۴۰ ق) ، تحقیق : مجتبی العراقی ، قم : مطبعه سیّد الشهداء علیه السلام ، ۱۴۰۳ ق ، اول. ۴۸. عیون أخبار الرضا علیه السلام ، محمّد بن علی ابن بابویه القمّی (الشیخ الصدوق) (م ۳۸۱ ق) ، تحقیق : السید مهدی الحسینی اللاجوردی ، تهران : جهان .

ص: ۱۵۶

۴۹. عیون الحکم و المواعظ ، علی بن محمّد اللیثی الواسطی (ق ۶ ق) ، تحقیق : حسین الحسنی البیرجندی ، قم : دار الحدیث ، ۱۳۷۶ ش ، اول . ۵۰. الغارات ، إبراهیم بن محمّد (ابن هلال الثقفی) (م ۲۸۳ ق) ، تحقیق : میر جلال الدین المحدث الأرموی ، تهران : انجمن آثار ملی ، ۱۳۹۵ ق ، اول . ۵۱. غرر الحکم ودرر الکلم ، عبد الواحد الأمّدی التیمی (م ۵۵۰ ق) = ترجمه و شرح غرر الحکم . ۵۲. الفتوح ، أحمد بن أعثم الکوفی (ابن أعثم) (م ۳۱۴ ق) ، تحقیق : علی شیری ، بیروت : دار الأضواء ، ۱۴۱۱ ق ، اول . ۵۳. الفردوس بمأثور الخطاب ، شیرویه بن شهردار الدیلمی الهمدانی (م ۵۰۹ ق) ، تحقیق : محمّد السعید بسیونی زغلول ، بیروت : دار الکتب العلمیّه ، ۱۴۰۶ ق ، اول . ۵۴. فرهنگ بزرگ سخن ، دکتر حسن انوری ، تهران : سخن ، ۱۳۸۱ ش ، اول . ۵۵. فرهنگ فارسی ، دکتر محمّد معین ، تهران : مؤسسه انتشارات امیر کبیر ، ۱۳۷۱ ش ، هشتم . ۵۶. الفقه المنسوب للإمام الرضا علیه السلام ، تحقیق : مؤسسه آل البيت علیهم السلام ، مشهد : المؤتمر العالمی للإمام الرضا علیه السلام . ۵۷. القاموس المحيط ، محمّد بن یعقوب الفیروز آبادی (م ۸۱۷ ق) ، بیروت : دار الفکر . ۵۸. قصص الأنبياء ، سعید بن هبه الله (قطب الدین الراوندی) (م ۵۷۳ ق) تحقیق : غلامرضا عرفانیان ، مشهد : مجمع البحوث الإسلامیّه التابع لمؤسسه الآستانه الرضویّه ، ۱۴۰۹ ق ، اول . ۵۹. الکافی ، محمّد بن یعقوب الکلینی الرازی (م ۳۲۹ ق) ، تحقیق : علی أكبر الغفّاری ، بیروت : دار صعب و دار التعارف ، ۱۴۰۱ ق ، چهارم . ۶۰. کتاب من لا یحضره الفقیه ، محمّد بن علی ابن بابویه القمی (الشیخ الصدوق) (م ۳۸۱ ق) ، تحقیق : علی أكبر الغفّاری ، قم : مؤسسه النشر الإسلامی ، دوم .

ص: ۱۵۷

۶۱. كشف المحجّه لثمره المّهجه ، على بن موسى الحلى (السيد ابن طاووس) (م ۶۶۴ ق) ، تحقيق : محمّد الحسون ، قم : مكتب الإعلام الإسلامى ، ۱۴۱۲ ق ، أول . ۶۲ . كمال الدين وتمام النعمه ، محمّد بن على ابن بابويه القمى (الشيخ الصدوق) (م ۳۸۱ ق) ، تحقيق : على أكبر الغفارى ، قم : مؤسسه النشر الإسلامى ، ۱۴۰۵ ق ، أول . ۶۳ . كنز العمال فى سنن الأقوال و الأفعال ، على المتقى بن حسام الدين الهندى (م ۹۷۵ ق) ، تصحيح : صفوه السقا ، بيروت : مكتبه التراث الإسلامى ، ۱۳۹۷ ق ، أول . ۶۴ . كنز الفوائد ، محمّد بن على الكراجكى الطرابلسى (م ۴۴۹ ق) ، تصحيح : عبد الله نعمه ، قم : دار الذخائر ، ۱۴۱۰ ق ، أول . ۶۵ . لسان العرب ، محمّد بن مكرم المصرى الأنصارى (ابن منظور) (م ۷۱۱ ق) ، بيروت : دار صادر ، ۱۴۱۰ ق ، أول . ۶۶ . لغت نامه دهخدا ، على اكبر دهخدا (م ۱۳۲۴ ش) ، زیر نظر : دکتر معین سید جعفر شهیدی ، تهران : مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران ، ۱۳۷۲ ش ، أول از دوره جدید . ۶۷ . المجازات النبویّه ، محمّد بن الحسين الموسوى (الشریف الرضى) (م ۴۰۶ ق) ، تحقيق و شرح : طه محمّد الزينى ، قم : مكتبه بصيرتى . ۶۸ . مجمع البحرين ، فخر الدين الطريحي (م ۱۰۸۵ ق) ، تحقيق : السيد أحمد الحسينى ، تهران : مكتبه نشر الثقافه الإسلاميه ، ۱۴۰۸ ق ، دوم . ۶۹ . مجمع البيان فى تفسير القرآن (تفسير مجمع البيان) ، الفضل بن الحسن الطبرسى (أمين الإسلام) (م ۵۴۸ ق) ، تحقيق : السيد هاشم الرسولى المحلاتى و السيد فضل الله اليزدى الطباطبائى ، بيروت : دار المعرفه ، ۱۴۰۸ ق ، دوم .

ص: ۱۵۸

۷۰. المحاسن ، أحمد بن محمد البرقي القمي (م ۲۸۰ ق) ، تحقيق : السيد مهدي الرجائي ، قم : المجمع العالمي لأهل البيت عليهم السلام ، ۱۴۱۳ ق ، أول . ۷۱. مختصر بصائر الدرجات ، سعد بن عبد الله بن أبي خلف الأشعري ، اختصار : حسن بن سليمان الحلبي (ق ۸ ق) ، قم : الرسول المصطفى . ۷۲. المستدرک علی الصحیحین ، محمد بن عبد الله الحاكم النيسابوري (م ۴۰۵ ق) ، تحقيق : مصطفى عبد القادر عطا ، بيروت : دار الكتب العلميّه ، ۱۴۱۱ ق ، أول . ۷۳. مسند أحمد بن حنبل ، أحمد بن محمد الشيباني (ابن حنبل) (م ۲۴۱ ق) ، تحقيق : عبد الله محمّد الدرويش ، بيروت : دار الفكر ، ۱۴۱۴ ق ، دوم . ۷۴. مشكاة الأنوار في غرر الأخبار ، علي بن الحسن الطبرسي (ق ۷ ق) ، تحقيق : مهدي هوشمند ، قم : دار الحديث ، ۱۴۱۸ ق ، أول . ۷۵. مصباح الشريعة و مفتاح الحقيقه ، المنسوب إلى الإمام الصادق عليه السلام ، شرح : عبد الرزاق كيلاني ، (م ۱۰۸۹ ق) ، تصحيح : جلال الدين محدث أرموى تهران : نشر صدوق ، ۱۴۰۷ ق ، سوم . ۷۶. المصباح في الأدعية والصلوات والزيارات ، إبراهيم بن علي الحارثي العاملي (الكفعمي) (م ۹۰۰ ق) ، قم : منشورات الشريف الرضي . ۷۷. مصباح المتهجد ، محمد بن الحسن الطوسي (الشيخ الطوسي) (م ۴۶۰ ق) ، تحقيق : علي أصغر مرواريد ، بيروت : مؤسسه فقه الشيعه ، ۱۴۱۱ ق ، أول . ۷۸. المصباح المنير في غريب الشرح الكبير للرافعي ، أحمد بن محمد الفيومي (م ۷۷۰ ق) ، قم : مؤسسه دار الهجره ، ۱۴۱۴ ق ، دوم . ۷۹. مطالب السؤل في مناقب آل الرسول ، محمد بن طلحه النصيبي الشافعي (م ۶۵۲ ق) ، تحقيق : ماجد أحمد العطيه ، بيروت : مؤسسه أم القرى ، ۴۲۰ ق . ۸۰. معاني الأخبار ، محمد بن علي ابن بابويه القمي (الشيخ الصدوق) (م ۳۸۱ ق) ، تحقيق : علي أكبر الغفاري ، قم : مؤسسه النشر الإسلامي ، ۱۳۶۱ ش ، أول .

ص: ۱۵۹

۸۱. المعجم الأوسط ، سليمان بن أحمد اللخمي الطبراني (م ۳۶۰ ق) ، تحقيق : طارق بن عوض الله وعبد الحسن بن إبراهيم الحسيني ، قاهره : دار الحرمين ، ۱۴۱۵ ق . ۸۲. المعجم الكبير ، سليمان بن أحمد اللخمي الطبراني (م ۳۶۰ ق) ، تحقيق : حمدي عبد المجيد السلفي ، بيروت : دار إحياء التراث العربي ، ۱۴۰۴ ق ، دوم . ۸۳. المعجم الكبير ، سليمان بن أحمد اللخمي الطبراني (م ۳۶۰ ق) ، تحقيق : حمدي عبد المجيد السلفي ، بيروت : دار إحياء التراث العربي ، ۱۴۰۴ ق ، دوم . ۸۴. معجم مقاييس اللغة ، ابن فارس (م ۳۹۵ ق) ، تحقيق : عبد السلام محمد هارون ، مصر : مكتبة المصطفى البابي ، ۱۳۸۹ ق ، دوم . ۸۵. مفردات ألفاظ القرآن ، الراغب الإصفهاني (ح ۴۲۵ ق) ، تحقيق : صفوان عدنان داوودي ، بيروت : دار القلم ، ۱۴۱۲ ق ، أول . ۸۶. المقنع ، محمد بن علي ابن بابويه القمي (الشيخ الصدوق) (م ۳۸۱ ق) ، تحقيق : مؤسسه الإمام الهادي عليه السلام ، قم : مؤسسه الإمام الهادي عليه السلام ، ۱۴۱۵ ق . ۸۷. مكارم الأخلاق ، الفضل بن الحسن الطبرسي (أمين الإسلام) (م ۵۴۸ ق) ، تحقيق : علاء آل جعفر ، قم : مؤسسه النشر الإسلامي ، ۱۴۱۴ ق ، أول . ۸۸. مكارم الأخلاق ، عبد الله بن محمد القرشي (ابن أبي الدنيا) (م ۲۸۱ ق) ، بيروت : دار الكتب العلميّه ، ۱۴۰۹ ق . ۸۹. مناقب آل أبي طالب (المناقب لابن شهر آشوب) ، محمد بن علي المازندراني (ابن شهر آشوب) (م ۵۸۸ ق) ، قم : المطبعة العلميّه . ۹۰. منهاج البراعه في شرح نهج البلاغه ، قطب الدين الراوندي (م ۵۷۳ ق) ، تحقيق : عبد اللطيف كوهكمري ، قم : كتابخانه آيه الله مرعشي ، ۱۴۰۶ ق ، أول . ۹۱. منه المريد في أدب المفيد و المستفيد ، زين الدين بن علي العاملي (الشهيد الثاني) (م ۹۶۵ ق) ، قم : مكتب الإعلام الإسلامي ، ۱۴۱۵ ق . ۹۲. موسوعه العقائد الإسلاميه ، محمد ري شهري ، قم : دار الحديث ، ۱۴۲۵ ق .

ص: ۱۶۰

۹۳. مهج الدعوات و منهج العبادات ، علی بن موسی الحلّی (السید ابن طاووس) (م ۶۶۴ ق) ، تحقیق : حسین الأعلمی ، بیروت : مؤسسه الأعلمی ، ۱۴۱۴ ق ، اول . ۹۴. نزهه الناظر و تنبيه الخواطر ، الحسين بن محمّد الحلوانی (ق ۵ ق) تحقیق : مؤسسه الإمام المهدي (عج) ، قم : مؤسسه الإمام المهدي (عج) ، ۱۴۰۸ ق ، اول . ۹۵. النوادر ، فضل الله بن علی الحسنی الراوندی (م ۵۷۱ ق) ، تحقیق : سعید رضا علی عسکری ، قم : دار الحديث ، ۱۳۷۷ ش ، اول . ۹۶. نوادر الأصول فی معرفه أحادیث الرسول ، محمّد بن علی الترمذی (الحکیم الترمذی) (م ۳۲۰ ق) ، تحقیق: مصطفی عبد القادر عطا ، بیروت : دار الکتب العلمیه ، ۱۴۱۳ ق ، اول . ۹۷. النوادر (مستطرفات السرائر) ، محمّد بن أحمد بن إدريس الحلّی (ابن إدريس) (م ۵۹۸ ق) ، تحقیق : مؤسسه الإمام المهدي (عج) ، قم : مدرسه الإمام المهدي (عج) ۱۴۰۸ ق ، اول . ۹۸. النهایه فی غریب الحديث و الأثر ، مبارک بن محمّد الجزری (ابن الأثیر) (م ۶۰۶ ق) ، تحقیق : طاهر أحمد الزاوی ، قم : مؤسسه إسماعیلیان ، ۱۳۶۷ ش ، چهارم . ۹۹. النهایه فی مجرد الفقه و الفتاوی ، محمّد بن الحسن الطوسی (الشیخ الطوسی) (م ۴۶۰ ق) ، بیروت : دار الکتب العربی ، ۱۳۹۰ ق . ۱۰۰. نهج البلاغه من کلام الإمام أمير المؤمنین علیه السلام ، جمع و تدوین : السید محمّد بن الحسين الموسوی (الشریف الرضی) (م ۴۰۶ ق) . تصحیح : محمّد عبده ، بیروت : مؤسسه الأعلمی . ۱۰۱. وسائل الشیعه إلى تحصیل مسائل الشریعه ، محمّد بن الحسن الحرّ العاملی (م ۱۱۰۴ ق) ، تحقیق : مؤسسه آل البيت عليهم السلام ، قم : مؤسسه آل البيت عليهم السلام ، ۱۴۰۹ ق ، اول .

ص: ۱۶۱

فهرست تفصیلی .

ص: ۱۶۲

..

ص: ۱۶۳

..

ص: ۱۶۴

..

درباره مرکز

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟

سوره زمر / ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ.ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفاً علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب «مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱. بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)
۲. تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی
۳. جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه ، تبلت ها، رایانه ها و ...
۴. سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو
۵. گسترش فرهنگ عمومی مطالعه
۶. زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱. عمل بر مبنای مجوز های قانونی
۲. ارتباط با مراکز هم سو
۳. پرهیز از موازی کاری
۴. صرفاً ارائه محتوای علمی
۵. ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱. چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه
۲. برگزاری مسابقات کتابخوانی
۳. تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...
۴. تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...
۵. ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com
۶. تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ...
۷. راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی
۸. طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و ...
۹. برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)
۱۰. برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)
۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و ... در ۸ فرمت جهانی:

JAVA.۱

ANDROID.۲

EPUB.۳

CHM.۴

PDF.۵

HTML.۶

CHM.۷

GHB.۸

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

ANDROID.۱

IOS.۲

WINDOWS PHONE.۳

WINDOWS.۴

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

در پایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می نمایم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آبا ده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک ۱۲۹/۳۴ - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

دفتر تهران: ۰۲۱ - ۸۸۳۱۸۷۲۲

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقات و ترجمه

اصفهان

گام‌ها

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

